

100 NAJBOLJIH ROMANA NA NAŠEM GOVORNOM PODRUČJU

Kako su glasali Vidosav Stevanović, Enes Halilović, Manjo Vukotić, Feđa Štukan...

Nedeljnik

20. AVGUST 2026.

350 DINARA

KO PALI
POŽARE U
REGIONU
VRELO,
SMRTONOSNO
BALKANSKO
LETO

ČIJA JE OVO KATASTROFA?

ISTINA O
ŠANGAJSKOJ
LISTI I PLANU
DA SE PONIZI
OBRAZOVANJE

ODGOVOR
PROFESORA
I NAUČNIKA
BEOGRADSKOG
UNIVERZITETA

POSLEDNJA PREDSTAVA

Srđan
Dragojević,
Svetozar Cvetković i
osnivač Exita Dušan
Kovačević o crnim
listama, bojkotu i
borbi

KAKO JE DRŽAVA UNIŠTILA
KULTURU I NAPRAVILA
PARALELNE FESTIVALE I
PODOBNE UMETNIKE

„Ako se
ugasi
umetnost,
i mi smo se
ugasili“



živimo bolje zajedno

Putno osiguranje.

Osiguranje
doma gratis
dok ste
na putu

Bolje sada.



uniqa.rs

IMPRESUM

Izdavač: NIP Nedeljnik d.o.o.
Bulevar kralja Aleksandra 43
Beograd
Tel: +381/11/770-81-64
www.nedeljnik.rs

UREDNIŠTVO

Veljko Lalić
Direktor i glavni urednik
svih izdanja

Marko Prelević
Glavni i odgovorni urednik
magazina Nedeljnik

Veljko Miladinović
Izvršni urednik i direktor redakcije

Branko Rosić
Zamenik glavnog urednika

MENADŽMENT

Jelena Jevtić
Izvršna direktorka marketinga

Pavle Zlatić
Direktor digitalnih
operacija i razvoja

Jelena Šoškić
Finansijska direktorka

Andela Marić
Šef preplate

Jelena Luković
Šef društvenih mreža

UREDNICI

Dušan Telesković
Glavni urednik sajta
i urednik unutrašnje

Željko Pantelić
Urednik geopolitike
i dopisnik iz Rima

Ana Mitić
Urednica zdravlja i psihologije

Milica Rilak
Urednica biznisa

NOVINARI

**Zorica Marković, Milana
Milošević, Luka Lukić**

STALNI SARADNICI

**Srdan Valjarević, Dragoljub Draža Petrović i
Ante Tomić, Zoran Panović,
Aleksandar Radić, Miljenko
Jergović i Svetislav Basara,
Dejan Stojiljković, Dejan Jović,
Goran Vojnović, Rumena
Bužarovska, Milan St. Protić,
Duška Jovanić, Hana Pišćević,
Miša Brkić, Petar Komnenić**

KREATIVA

Miloš Sindelić
Art-direktor

Nebojša Babić
Urednik fotografije

Sanja Savić
Lektura

KONTAKT

Redakcija
redakcija@nedeljnik.rs

Marketing
marketing@nedeljnik.rs

Pretpлата
pretplata@nedeljnik.rs

Štampe Rotografika

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodne biblioteke Srbije, Beograd
ISSN 2217-8058
COBISS.SR-ID 188540428

© COPYRIGHT 2026 Nedeljnik
Sva prava zadržana. All rights
reserved.

Zabranjeno preštampavanje i
korišćenje sadržaja bez pismenog
odobrenja izdavača



Politika

4 | Uvodnik
Veljka Lalića
**Dobrovoljno
vatrogasno društvo**

5 | Lice nedelje
Adriana Vilagoš

6 | Bestseler
„Himna životu“
na srpskom jeziku

7 | In memoriam
Vedrana Rudan

10 | Dragoljub
Draža Petrović
**Tri najveće greške
Ante Tomića**

ANALIZA ŽELJKA
PANTELIĆA

*Svrha plana
modernizacije
Saudijske Arabije
ima i politički
cilj, a to je
cementiranje
statusa monarhije
i obezbeđivanje
širokog
društvenog
konsenzusa
baziranog na
dilu po kojem
režim garantuje
blagostanje i
bezbednost,
a podanici
prihvataju
nametnuta
ograničenja*

Smrtonosno leto 2026.

U Omišu je stradala devojka,
državljanica BiH. U Dalmaciji je
uhapšeno četvoro piromana i
brojana su krvna zrnca. Kod
Smedereva je stradao čovek **25**
Piše Milana Milošević

Spasavanje „krmka“

Avion A-10 je zla mašina, ali
radi posao za američke interese.
Osnovna odlika tog aviona,
nazvanog „hog“, jeste žilavost **34**
Piše Aleksandar Radić

Ukleti neimar

Stara škola u Malom Popoviću
nekada je bila atelje Bogdana
Bogdanovića arhitekta. Tu je on
eksperimentalnim metodama
podučavao studente do 1990... **44**
Piše Luka Lukić

Neke su teme važnije od nekih
drugih, čak i kada nisu, modernim
rečnikom, „klikabilne“. Eto, na
primer, obrazovanje i kultura,
dve reči koje su masovno
bagatelisane već godinama, ako ne
i decenijama. U najboljem slučaju,
to zanima tek mali procenat ljudi,
a sagovornici Branka Rosića i
ostatka ekipe Nedeljnika reći će
nam da vlast upravo sa tim računa
– ne brine ih svega dva-tri posto
građana koji osećaju da nešto nije
u redu ne samo zato što nema
FEST-a, Exita, BITEF-a ili Sajma
knjiga, ili zato što se oni odozgo
svojski trude da zgaze profesore i
naučnike.

Ima ona stara o „napravićemo mi
bolji narod“ („i stariji grad“), koja se
polako obistinjuje u Srbiji.
Ima, ipak, nekog bunta i nekog „ne
dam“, makar oličenog u čitaocima
Nedeljnika i ljudima koji prate
našu veliku akciju o 100 najboljih
romana...

**Među nama:
U novom broju Nedeljnika**

PRETPLATA
SRBIJA

12 MESECI	12.000
24 MESECA	19.999

Dostupno u digitalnom formatu
nedeljnik.rs ■ 12 meseci - 8.200

■ Tekući račun broj: 205-217464-21. Banka: Komercijalna banka AD Beograd ■ Potvrdu o uplati pošaljite na adresu:

Nedeljnik, Bulevar kralja Aleksandra 43, Beograd ili na mejl **pretplata@nedeljnik.rs** ■ Dodatne informacije na **011/770-81-64**



Dobrovoljna vatrogasna društva

Mi sad prvi put posle 14 godina imamo izbore, a ne glasanje. To je velika razlika. Ali i prilika da se stavi tačka na Miloševićovu antibirokratsku revoluciju, koja je poništila sistem između vladara i naroda

Nižu se tako u Srbiji dobrovoljna vatrogasna društva, Zrenjanin 1868, Pančevo 1871, Novi Sad 1872, Zemun 1873...

Ovo je tekst Dragana Markovine u ovom broju Nedeljnika. I naravno ne radi se o Srbiji, već o Austrougarskoj, za koju on dalje kaže da je „onakva kakva je bila, a bila je konzervativna poluperiferija zapadne Europe, uvela naše krajeve nad kojima je vladala u Evropu“.

ZANIMLJIVO. POSEBNO U SRBIJI KOJA OD tada luta *ovamo namo*.

I udaljava se od Evrope. I ne pričam tu o EU, već o kralju Milanu, koji je valjda bio prvi pravi reformator, a koji je naredio žandarmima da biju seljake ako prave rakiju sa metil-alkoholom. Pošto od toga može da se poludi.

TEORIJA MALOG POSEDA, RAJ SIROMAŠNIH, STARE su teze. Ali u Srbiji, kao da od Miloševića traje antibirokratska revolucija, dakle poništavanje sistema između vladara i naroda. Upravo ovo što radi Vučić. Pojačano u kampanji za najduže izbore, u kojima je obećao da neće da koristi državne resurse, a ceo državni aparat pretvorio je u izborni štab.

IZBORI ĆE BITI RASPISANI ZA 15, 20, 25 DANA, priča sad. Kao što je najavio da podnosi ostavku za 15, 20, 25 dana. Pre mesec dana.

Traži od studenata da se obavežu da će priznati poraz. Samo neće da se obavežu da će on da uradi isto.

Priča kako je ranije priznavao poraze. Ali to je bilo dok je bio radikal, a oni su priznali poraz i na jednim izborima na kojima su pobedili.

Samo, druga je to priča.

OVO JE NAJDUŽA IZBORNA KAMPANJA, I traje od 15. marta. Tada su studenti napravili prvu i najveću grešku – nisu tražili izbore.

Tu je i ona slika devojke koju neko sklanja s bine, a koja je, valjda, trebalo da pročita taj zahtev, koji je očekivao svaki građanin tog dana na ulici.

Da glasaju samo ti ljudi, pa još jedan iz porodice, i to je sigurna pobeda.

Tako da su meni nejasne ankete, ali nisu postizborne kombinacije.

MI SAD PRVI PUT POSLE 14 godina imamo izbore, a ne glasanje. To je velika razlika.

Pošto sama reč *izbori* kaže da moraš da imaš izbor, znači između nekoga.

Ne prosto prebrojavanje, kako nas oni zovu na izbore poslednjih godina.

MISLIM DA ZATO I NEMA IZBORA. Kao što je moguće da ih nikad više neće biti s naprednjacima.

Oni neće izbore. Stranke. Opoziciju. Zovu na dijalog, ali poniženih. Da se zna kome je gde mesto.

To nije dijalog. To je uzurpacija. Televizija, festivala, pozorišta...

I odavno policije, tužilaštva, državnih institucija...

OVO SA SPS-om JE PREDIZBORNI TRIK, pa ih treba hitno rebrendirati. Iako su oni brendirali srpsku politiku za pola veka.

Nije tu Milošević bio nikakav genije, već je zajahao narativ. Te priče kako bi Stambolić promenio nešto.

Šta bi promenio, izgubio bi prve izbore, kao Račan od Tuđmana.

ALI, MILOŠEVIĆ I SKROMNI STAN NA Krstu, nevoljno preuzimanje funkcije...

Klasika patrijarhalnog društva. Svi su moralni, idu u crkvu, puna su im usta patriotizma.

Ali s bratom se i ubijaju za njivu. Ženama krađu stan. Izrabljuju roditelje na čijoj grbači žive.

Decu teraju da studiraju medicinu kako bi ih lečili sutra.

I KO JE ONDA TU POŠTEN? Zapadno dekadentno društvo, ili istočno koje se bogati na državnim resursima i pljački?

Oni bre jednu stvar nisu napravili. Roman Abramovič kad je kupio Čelsi nije našao jednu firmu da reklamira, makar i lažno kao ovi šeici iz Cityja.

Šta da stavi, šubar, kako kaže Branko Rosić (da mu ne ukradem ovu rečenicu)?

JA, IPAK, MISLIM DA NAS ČEKA jedna ozbiljna revolucija.

I to zbog Chata, koji nema veze s tim. Pre nekoliko meseci slušao sam oduševljene kompjuteraše, a evo ih danas zavaravaju poslove.

Slušao sam bahate privrednike kako jedva čekaju da otpuste zaposlene. Pa vaš posao će prvo da radi.

I TO JE PROBLEM ANTIBIROKRATSKOG SVETA.

To su naši ljudi koji su srušili zlo 5. oktobra, pa ostali bez posla u reformama koje su usledile.

Glasačka mašinerija današnje vlasti.

OZBILJNE DRŽAVE ŽIVE NA ADMINISTRACIJI. ENGLSKA prva.

To su te tete i čike koje moraju da potpišu svaki dokument za Nadstrešnicu.

Ili kasnije sudski nalog.

I ZATO JE SMENA REKTORA iz Upravnog odbora Instituta za arhitekturu – nasilje.

Studenti ako grade listu, treba da zabore na selebritije, i uhvate se birokratije.

Pošto nama ne treba novi vatrogasac, već dobrovoljna vatrogasna društva. **N**



LICE NEDELJE
NEBOJŠA BABIĆ



*Hvala svima. Baš sam dobila
mnogo lepih poruka,
drago mi je da ljudi veruju u
mene. I kada ide dobro, i kada
ne ide. Najbitnije je da imamo
ljudе koji cene naš rad.
Ovo je samo vrh ledenog
brega, ono što se vidi.
Međutim, trud koji mi ulažemo
se ne vidi i drago nam je kada
ljudi to cene.
Svima zahvaljujem.*

**Adriana
Vilagoš**

ATLETIČARKA

BESTSELERI AUTOBIOGRAFIJA HEROINE

Izašla je najiščekivanija knjiga godine

„Himna životu“ Žizel Peliko napokon u Srbiji

Iz štampe je upravo izašao jedan od najiščekivanijih naslova godine, „Himna životu“ Žizel Peliko. Knjigu žene koja je promenila način na koji svet govori o seksualnom nasilju, hrabrosti i preživljavanju objavio je Nedeljnik, kao ekskluzivni nosilac prava u Srbiji.

Čitaoci u Srbiji mogli su da kupe ovaj svetski best-seler u preprodaji, na Nedeljnik Shopu. Njihovi primerci već su stigli. Nadamo se da će uživati u čitanju ove – uprkos svemu – tople i optimistične knjige. Broj prodatih primeraka svedoči o tome koliko je ova tema, i priča Žizel Peliko, važna i prepoznata.

Sada mogućnost da pročitaju ovu knjigu o preživljavanju, nadi i dobroti, ali i o tome šta znači živeti kada je najteže, imaju i svi drugi koji naruče ovu knjigu na našem sajtu, putem ovog linka.

„Himna životu“ istovremeno je objavljena u 22 zemlje. Samo u Francuskoj, gotovo 70.000 primeraka prodato je već u prvoj nedelji, više od 100.000 posle dve, a knjiga je prva na top-listama u Francuskoj, Nemačkoj, Velikoj Britaniji, Irskoj, Norveškoj, Danskoj, Švedskoj, Mađarskoj...

Dostojanstvenu, snažnu, zadivljujuću ispovest maestralno je prevela Olja Petronić.

Žizel Peliko je heroína današnjice, a rečenica da sram treba da promeni stranu jedna je od najvažnijih krilatica savremenog feminizma. Sve u vezi sa njenim istupanjem, odlukom da suđenje bude javno, pa sada i knjigom, jeste istorijsko – bez preterivanja.

„U sredini kakva je naša, sa stopom učestalosti nasilja i femicide kakva je naša, jedna ovakva knjiga može imati udizbenički karakter. Kroz intimnu ispovest možemo pratiti njenu borbu za preobrat narativa i pravdu kakvu zaslužuje“, rekla je Iva Paradanin Lilić iz Tampon zone.

Ovo je, pre svega, priča o ženi koja je odbila da ćuti.

„Žrtve širom sveta ćute. Društvo je uvek prvo na potezu da postavi pitanje koje žrtvu postavlja u odgovornu, ili delimično odgovornu poziciju. Što bi se reklo kod nas: 'Je l' davala povoda?' Sramota je prvo osećanje koje žrtva oseti posle napada. Sramota je reći da se to dogodilo. 'Sramota!' je često i komentar okruženja na žrtvu. A sramota je biti nasilnik, pedofil, silovatelj, zlostavljač. To nam je Žizel poručila, da percepcija društva i odnosa prema seksualnom nasilju mora da se promeni“, ispričala



je za Nedeljnik glumica Milena Radulović.

O Žizel Peliko i njenoj ispovesti govorila je i Jelena Riznić iz Ženske solidarnosti:

„Volela bih da ova knjiga može da barem delimično potakne muškarce da se pitaju kako oni mogu da doprinesu borbi i da ovo nije nešto što se tiče samo nas, žena“, navela je Jelena Riznić. **N**

IN MEMORIAM VEDRANA RUDAN (1949–2026)

Da može reći sve što drugi nisu smeli

Kasnije je svima bilo lakše. Da popljugu svoje iz svog naroda i da ispadnu veliki, a od nje su pravili sve manju. Neku lajavu književnicu koja je na korak od ekipe iz rijalitija. Samo što je ona to radila pametnije

Piše Branko Rosić

N e znam uopšte šta sam poslednje pričao sa Vedranom Rudan. Neki dogovor je bio oko njene nove knjige verovatno, i razgovora. Dobro je da naš poslednji razgovor nije bio onaj koji je prethodio tom zadnjem. Možda sam je tada i opsovao. Iako smo bili dobri, ali me je jednom navukla, tačnije uvukla u svoj lajv šou.

Bili smo gosti nekog panela, rekla je: „Ajde da napravimo neko sranje.“ Odgovorio sam: „Ne znam ja to baš dogovoreno.“

I ona je napravila s..nje, ali kao da je prskalo to po meni. Naljutio sam se. Baš sam se naljutio. Možda sam je u tom pretposlednjem susretu oterao u... A kad smo se poslednji put videli, a ima tome godina, ona je pričala kao da ništa nije bilo. Ni tog pretposlednjeg susreta u kojem sam shvatio da je ona šoumen i da zarađuje od toga.

Sećam se tih gomila žena kojima je ona bila kao neki PR. Da može reći sve što bi i one a ne smeju. I o mužu i o deci i o švaleru (koga nikad nije imala

**JA PIŠEM ZA
ŽENE I VOLIM
RAZGOVARATI SA
ŽENAMA JER SMO,
ŠTO DAVNO REČE
LENON, „CRNJA
SVIJETA“. ODAKLE
VAM IDEJA DA
MENE MUŠKARCI
STALNO ISPITUJU
O VUČIĆU,
MILANOVIĆU...?
IMA MUŠKARACA
KOJI NISU POPUT
VAS. JUČER MI JE
SUSJED REKAO DA
IMAM LIJEPE NOGE**

sto posto ma koliko to često spominjala). Te žene su mislile da im ona pozajmljuje glas, da eto ona će sve reći umesto njih pa joj hvala na tome taman i ako nekad načepi nekoga kao mene zbog tog šoua koji je ona igrala, pa i za lov.

A onda, u poslednjoj njenoj kolumni, i ona je, verovatno na istom tom odeljenju, shvatila da je u životu mogla i drugačije. Svi se u tom poslednjem inventaru života presaberu da nije trebalo toliko juriti. Da je trebalo uživati. Ali za života su tu i računi, krediti, deca koja stalno nešto traže i onda treba zaraditi, napraviti sranje, pa i nekom sranje, pa i meni... Ali ja sam ti oprostio. I javio se danas tvom Ljubiši. Javljao sam mu se i ranije ali danas je bilo najtužnije jer mu nisam rekao da te pozdravi.

Ovo su izvodi iz nekih od naših razgovora.



IZABRALI SMO, UŽIVAJMO

JA SIGURNO „KAO HRVATICA U SRBIJI nisam branila Srbiju“ jer sebe doživljam kao ljudsko biće, a ne kao „Hrvaticu“. Nacionalna pripadnost mi ništa ne znači, a ni „Srbija“. Ljudi su ljudska bića, ne „Hrvati“. „Srbija“ je skupina ljudskih bića, ne samo Srba, kojoj prijeti pakt sa NATO-om. Vi ste u mnogo boljoj poziciji nego što smo bili mi „Hrvati“ kad smo ušli u NATO. Na tu temu kod nas nije bilo nikakve diskusije. Ušli smo u američki šupak šutke i pokorno, onako kako to samo „Hrvati“ već stoljećima rade kad im netko pruži priliku da mu se uvuku. Spominjete moju „staru ljubav prema Srbima“. Ne postoji moja „stara ljubav prema Srbima“. U meni postoji samo vječna ljubav prema ljudima dobre volje. Takvih ima i među Srbima, i među Hrvatima, i među Amerima. Nažalost, ljudi dobre volje, ma gdje živjeli, nemaju ni moć ni lov. ▶

ECONOMIC MINDS

Zaštita potrošača u digitalno doba: Kada podaci o ličnosti postaju cena?

„**P**reuzmite besplatno“, „otvorite nalog bez naknade“ – veliki deo digitalnog sveta počiva na uslugama za koje korisnik ne izvađa novčanik. Ipak, to ne znači da zauzvrat ne daje ništa. Umesto novca, često ostavlja svoje podatke o ličnosti.

Novi Zakon o zaštiti potrošača, koji se primenjuje od 2. avgusta 2026. godine, prvi put ovu neformalnu razmenu uvodi u pravni okvir. Odredbe o digitalnom sadržaju i

uslugama prepoznaju situacije u kojima trgovac pruža uslugu, a potrošač mu ustupa svoje lične podatke.

To ne znači da zakon podatke proglašava „cenom usluge“, već da i razmena usluge za podatke predstavlja odnos u kojem potrošaču treba obezbediti zaštitu.

Međutim, zakon ne tretira svaki podatak koji ostavimo kao našu „protivuslugu“. Ako je podatak neophodan da bi usluga uopšte mogla da funkcioniše, ili ga trgovac mora prikupiti po sili zakona, ova pravila se ne primenjuju. Situacija je drugačija kada se



PIŠE SONJA STOJČIĆ,
ADVOKAT, SOG U SARADNJI
SA KINSTELLAR

isti podaci koriste i u komercijalne svrhe – tada nastupa zaštita.

Za potrošača to podrazumeva konkretna prava – digitalna usluga mora funkcionisati onako kako je ugovoreno, trgovac je dužan da obezbedi neophodna ažuriranja, a ako usluga ima nedostatke, potrošač može zahtevati njihovo otklanjanje, a pod određenim uslovima i raskid ugovora.

Važno je naglasiti da ova pravila ne zamenjuju, već dopunjuju propise o zaštiti podataka o ličnosti. Trgovac i dalje mora imati jasan pravni osnov za obradu podataka i transparentno objasniti šta prikuplja i zašto.

Digitalno tržište nam je odavno pokazalo da „besplatno“ retko znači i „bez protivusluge“. Novi zakon sada tu realnost konačno prati i daje joj pravni okvir. Ostaje da praksa pokaže kako će se ova pravila primenjivati u svakodnevnom životu, ali jedno je izvesno – činjenica da niste uneli broj kartice više ne znači da ste van domašaja potrošačke zaštite.

Brifing

TKO ZNA ŠTO JE ŽIVOT?

AKO MISLIŠ DA JE SVE ZLO što ti se dešava božja volja i da ti baš ni o čemu ne odlučuješ, onda ti je onako kako vi kažete. Ja sam uvijek bila hrabra. Mijenjala sam ljubavnike i muževe kad bi mi dosadili, svadala se sa djetom i čitav život bila duboko svjesna uloge novca. Zato danas imam idealnog muža, djecu koja izbjegavaju rat sa mnom jer znaju da ću svaku našu svadbu pretvoriti u otrovan blog, imam i love pa mi starost ne pada teško. Moja nova knjiga je više zajebancija na moj račun i račun čitatelja mog bloga nego ispisivanje istine o životu. Uostalom, tko zna što je život?

„SRPSKI NAROD“ I „HRVATSKI NAROD“

(ILI, O MILENI DRAVIĆ)

MISLIM DA „SRPSKI NAROD“ I „HRVATSKI NAROD“ međusobno nisu imali i nemaju problema. Treba dijeliti „narode“ od političara. I danas vi i ja možemo normalno razgovarati, popiti piće, smijati se, večerati i nikakav nam problem neće biti što nismo isti „narod“. Milena Dravić je prije svega bila velika umjetnica. Svjetska umjetnica. Vrijeme će pokazati da je bila veća nego što mislimo. Bila je i jugoslovenska ikona, simbol zemlje u kojoj je postojala kultura. Danas živimo u neočišćenim, smrdljivim štalama u kojima se u „bigbraderima“ i „farmama“ u udarnim TV terminima j...u čudne spodobe. Milenina smrt nas je okrutno podsjetila tko smo bili i što smo danas. Ponosna sam što sam s njom provela nekoliko sati koji su mi obilježili život. Hrabro, pametno ljudsko biće koje se nikad nije prodalo.

DŽEP I TERITORIJE

JAKO SE VARATE AKO MISLITE DA SU se naši političari borili za „teritorij“. Borili su se i bore za svoj džep. Kad samo pogledate što je naš i vaš ološ na vlasti imao prije rata a što ima danas, sve će vam se samo reći. Kriminalci su svoju potrebu za pljačkom nam prodali kao borbu za ostvarivanje naših „vjekovnih“ snova. Mi Hrvati smo, navodno, „od stoljeća sedmog“ željeli biti „svoji na svome“. Tako su nam govorili. Sada smo mi koji još nismo brisnuli iz Hrvatske na njihovome. Ne skidamo se sa njega, znači, dobro je.

PIŠEM ZA ŽENE

JA PIŠEM ZA ŽENE I VOLIM razgovarati sa ženama jer smo, što davno reče Lenon, „crnja svijeta“. Odakle vam ideja da mene muškarci stalno ispituju o Vučiću, Milanoviću...? Ima muškaraca koji nisu poput vas. Jučer mi je susjed rekao da imam lijepe noge.

NISAM SE DRŽALA PRAVILA

MI HRVATI SMO, NAVODNO, „OD STOLJEĆA SEDMOG“ ŽELJELI BITI „SVOJI NA SVOME“. TAKO SU NAM GOVORILI. SADA SMO MI KOJI JOŠ NISMO BRISNULI IZ HRVATSKE NA NJIHOVOME. NE SKIDAMO SE SA NJEGA, ZNAČI, DOBRO JE

VOLIM NA PORTALIMA ČITATI GLUPE TEKSTOVE, draže mi je to nego davanje „pametnih“ intervjua. Tako sam ovih dana naletjela na tekst koji govori o tome što bi ljudi na samrti promijenili u svom životu da nisu na samrti. Zanimljivo. Ne bi ugađali drugima, ne bi vodili brigu što drugi o njima misle, slijedili bi svoje snove kud puklo da puklo, sebi bili najbitniji... Većina sirotana u tome ne uspijeva. Da danas umrem, umrla bih sretna jer se nisam držala pravila. Ugađala sam sebi i nikad me nije bilo briga što bilo tko o meni misli. **N**

NOVINARSTVO PROMENE

Preuzimanje i smene u medijima United grupe



Pedro Vargas David iz Alpak kapitala upisan kao direktor

Vlasnik kompanije Alpak kapital Pedro Vargas Santos David u ponedjeljak je i zvanično upisan kao direktor svih nezavisnih medija članica United grupe u Srbiji.

Smenjeni su Mihailo Jovičević, direktor portala i novina Nova, kao i nedeljnika Radar, zatim Aleksandra Mitić, direktorka firme Dan graf koja je izdavač Danasa, kao i Brent Sadler sa pozicije direktora Adrija njuza, odnosno N1. Sadler je smenjen i sa pozicije direktora Adrija njuz Nova S na koju je nedavno postavljen. U istom paketu je smenjen i Janez Živko koji je takođe bio direktor televizije Nova S.

Zahtev za upis na poziciju direktora podneo je sam Pedro Vargas Santos David.

Sindikato Nova.rs i nedeljnika Radar, kao i Sindikat N1 i Forbsa, osuđuju način na koji Alpac kapital preuzima medije u Srbiji koji posluje u okviru grupacije Adria News Networks, a koja je i dalje deo United grupe. U ponedjeljak je vlasnik te portugalske kompanije Pedro Vargas Santos David na svoj zahtev upisan u Agenciji za privredne registre kao direktor svih medija iz grupacije – N1, TV Nova, Nova.rs, Radar i Danas, navodi se u zajedničkom saopštenju.

„To je učinjeno usred letnjih odmora, bez ikakvog obaveštenja zaposlenima, što je izazvalo još veću zabrinutost. Posebno brine to što je Pedro Vargas upisan kao novi direktor, dok se kao vlasnik i dalje vodi firma United Fiber Sarl, koja posluje ili je poslovala u okviru UG. Iz ovog se može zaključiti da se portugalskoj kompaniji žuri da što pre preuzme N1, Novu, Danas i Radar, a da prethodno nije dobila sve potrebne dozvole i saglasnosti nadležnih institucija, pa je uz podršku BC Partnersa, suvlasnika UG, počela sa smenama čelnih ljudi u redakciji. Novinari naših medija sumnjaju da se stvari ovde neće zaustaviti, te da će se nastaviti sa smenama urednika, a u nameri da se preostali nezavisni i profesionalni mediji upodobe u skladu sa željama aktuelnog režima“, stoji u njihovom saopštenju.

Za to vreme, Privredni sud Crne Gore privremeno je blokirao promene u vlasničkoj i upravljačkoj strukturi Televizije Vijesti zbog spora između većinskog i manjinskih vlasnika.

United Media poseduje 51 odsto Televizije Vijesti, dok osnivači televizije, Media Development Investment Fund i ostali manjinski akcionari zajedno imaju oko 49 odsto. United Media je namerala da svoj udeo prenese na sestrinsku firmu Adria News, koju se United Group već dogovorila da proda Alpac Capitalu.

Alpac Capital, koji vodi Pedro Vargas David, već je većinski vlasnik panevropskog Euronews-a, a sam Vargas David je i predsednik Upravnog odbora te medijske kuće. Njegovog oca, Marija Davida, predsednik Srbije Aleksandar Vučić krajem 2025. godine javno je nazvao svojim prijateljem. **N**

ECONOMIC MINDS

Šta ćemo sad?

April 2019. godine. Kozmetički brend Kiehl's stiže u Srbiju. Moja agencija je zadužena za njihov ulazak na tržište. Naš zadatak je kompletna PR usluga i organizacija događaja povodom svečanog otvaranja prvog objekta u našoj zemlji. Ovaj deo podrazumeva i planiranje liste VIP gostiju. Predstavnici medija su nam na listi, influenceri, poznate ličnosti, ali nedostaje još nešto – pravi, iskreni zaljubljenici u ovu kozmetiku. Kako je već lokalno pokrenuta njihova Instagram strana, logično je bilo da pogledamo ko ih prati, bez zvanične kampanje, a da ima uticaja. Makar i na mikronivou.

Upravo zahvaljujući toj pretrazi formirali smo listu najboljih, prirodnih brand ambasadora ovog brenda. Njihovi otvoreni profili i objave su to i potvrdili: vole kozmetiku; govore o kozmetici i svojim iskustvima; pripadaju poželjnoj generaciji potrošača. Kvalitetne su im objave i veoma dobra estetika. Idealni, novi profili koji su nam otvorili mogućnosti za saradnju i bolje predstavljanje klijenta.

Danas je slika potpuno drugačija. Profili su ili zaključani ili, ako su otvoreni, često gotovo prazni. U najvećem broju slučajeva nemaju nijednu ili imaju samo par neutralnih objava. Posebno kod mladih korisnika menja se način javnog deljenja: deo komunikacije povlači se iz feeda u privatne poruke, manje krugove i zatvorene zajednice. Ne komentarišu i ne otkrivaju o sebi. Samo posmatraju.

Ovo nije samo lični utisak, već nešto što potvrđuju i istraživanja kompanije Incogni, koja je u junu 2026. sprovela

istraživanje u SAD. Oni tvrde da 55 odsto ispitanika danas objavljuje manje nego pre pet godina, dok više od polovine kaže da im održavanje prisustva na društvenim mrežama „deluje kao posao“. Nisam previše iznenađena, jer imam utisak da stalno jurim neke neverovatne brojke i preporuke za algoritme. Istovremeno, nekada korisnim, dobrim sadržajima hranimo mreže i njihove algoritme, jureći brojke od kojih, na kraju, najveću korist imaju upravo vlasnici tih platformi.

Rezultati pokazuju da korisnici društvenih mreža uočavaju bitnu promenu kada se na duže odvoje od aplikacija: 48 odsto ispitanika navodi da oseća mir i opuštenost. Već sada sve ide u prilog činjenici da će se menjati PR,

influencer marketing, social listening, targetiranje, pa čak i način na koji razumemo potrošača. Ostaje pitanje; koliko ćemo još dugo moći da ih koristimo kako smo do sada navikli?

Meta, naravno, ima vrlo konkretan interes da nas uveri da mreže nikada nisu bile življe. Brojevi možda i rastu. Ali moje pitanje je: da li raste komunikacija ili samo konzumacija? Nekada smo na mrežama mogli da pronademo autentične ljude; danas sve češće pronalazimo ili prazne profile ili profesionalni sadržaj. Prema jednom od najnovijih Cloudflare preseka, automatizovani sistemi već generišu oko 57% određenih vrsta web zahteva. Više nego ljudi. Sećate se, pisala sam 2025. godine o Teoriji mrtvog interneta koja postaje naša realnost. I, šta ćemo sada? Verujem baš ono što smo radili pre nego što smo poverovali da nam algoritam može objasniti čoveka. Vraćamo se osnovama PR-a: stvarnim odnosima sa stvarnim ljudima.



PIŠE MARIJA TRIVIĆ, MEDIA SUPPORT & CONSULTING



Sedam godina Portonovog: REZULTATI KOJI OTVARAJU NOVO POGLAVLJE

Od najvišeg međunarodnog statusa marine i globalnih priznanja do razvoja rezidencijalne i kulturne ponude, Portonovi u novu fazu ulazi kao projekat sa sve snažnijom pozicijom na regionalnom tržištu

Sedam godina u razvoju jedne destinacije dovoljno je da se sagledaju ostvareni rezultati, ali ne i da se priča smatra završenom. Portonovi je otvoren 2019. godine sa ambicijom da na jednom mestu poveže rezidencijalno stanovanje, međunarodno hotelijerstvo, jahting, wellness, kulturu, gastronomiju i sadržaje namenjene široj zajednici. Ostvareni rezultati danas potvrđuju tu početnu viziju, ali istovremeno predstavljaju osnovu za novu fazu razvoja.

Kako je povezanost svih segmenata oblikovala identitet Portonovog

Već od samog početka, razvoj Portonovog nije zamišljen kao zbir odvojenih turističkih i rezidencijalnih objekata. Marina, hotel, rezidencije, wellness, gastronomija, maloprodaja i javni prostori čine povezanu celinu u kojoj kvalitet jednog segmenta utiče na vrednost ostalih.

Takav model postaje sve važniji i na regionalnom tržištu luksuznog turizma i rekreiranja. Vrednost više ne određuju samo lokacija, arhitektura ili pogled na more, već i infrastruktura, kvalitet upravljanja, među-

**Sa 238 vezova i
akreditacijama
International Clean
Marina i Superyacht
Ready, marina je
dodatno učvrstila
poziciju među vodećim
jahting adresama na
Mediterranu**

narodni standardi usluge, privatnost i sadržaji dostupni tokom godine.

Jednu od najvažnijih potvrda dostignutog nivoa dobila je Portonovi marina, kojoj je dodeljen 5 Gold Anchor Platinum status, najviše priznanje organizacije The Yacht Harbour Association. Sa 238 vezova i akreditacijama International Clean Marina i Superyacht Ready, marina je dodatno učvrstila poziciju među vodećim





jahting adresama na Mediteranu. Njenu međunarodnu relevantnost potvrdio je i dolazak jahte Four Seasons I, prvog pločila kompanije Four Seasons Yachts, koja je Portonovi odabrala kao jednu od stanica svoje prve mediteranske sezone.

Destinacija koja živi tokom cele godine

Razvoj Portonovog vidi se i u kontinuitetu programa koji su tokom prethodnih godi-

na postali prepoznatljiv deo identiteta destinacije. Regata Bokeška ostrva, Portonovi Summer Rise, Portonovi Veče vina, međunarodni 3x3 košarkaški turnir i novogodišnji programi godinama okupljaju različite generacije i potvrđuju da život u Portonovom nije ograničen na letnju sezonu.

Poseban doprinos tom pravcu donela su partnerstva sa Herceg Festom i Operosa Montenegro Opera Festivalom. Koncert festivala Dani muzike, izvođenje opere „La Bohème“ na otvorenom i program Opera per i Piccoli namenjen deci i porodicama proširili su kulturnu ponudu i dodatno povezali Portonovi sa lokalnom zajednicom.

Više od nekretnine: prednosti života u Portonovom

Važan deo razvoja Portonovog ostaje rezidencijalna ponuda. The Village funkcioniše kao privatna celina namenjena vlasnicima rezidencija i njihovim gostima, dok su marina, promenada, restorani, butici i javni prostori dostupni svim posetiocima.

Taj balans privatnosti i otvorenosti pokazuje kako se danas menja razumevanje luksuzne nekretnine. Njena vrednost ne završava se na kvadraturi, dizajnu i lokaciji, ona obuhvata i sigurnost, kvalitet upravljanja, dostupnost usluga i pripadnost široj, pažljivo razvijenoj destinaciji.

Rezidencijalnu ponudu prate i fleksibilni modeli kupovine. Marina apartmani do-

stupni su uz učešće od 20 odsto i otplatu preostalog iznosa do pet godina bez kamate, dok je za rezidencije u naselju omogućena otplata do četiri godine.

Početak novog poglavlja

Međunarodna priznanja potvrđuju i kvalitet hotelskog i wellness segmenta. One&Only Portonovi dobio je dva MICHELIN ključa, dok je Chenot Espace u okviru One&Only Portonovi na dodeli World Spa Awards 2025 proglašen najboljim hotelskim spa centrom na svetu.

Istovremeno, integracija Portonovog u Absheron Hotel Group, koja posluje u okviru PASHA Holdinga, otvara novu operativnu fazu i prostor za dalje unapređivanje usluge, upravljanja i iskustva gostiju i vlasnika rezidencija.

Tokom prethodnih sedam godina Portonovi je doprineo većoj međunarodnoj vidljivosti Crne Gore u oblastima luksuznog turizma, jahtinga, wellnessa i rezidencijalnog stanovanja. Ipak, važnija poruka jubileja jeste da se razvoj projekta nastavlja na više nivoa istovremeno.

Najviši međunarodni status marine, globalna priznanja hotelskog i wellness segmenta, kontinuirano unapređivanje kulturnog programa i rezidencijalne ponude pokazuju da sedam godina za Portonovi predstavlja jednu značajnu prekretnicu. Početna vizija danas ima čvrste rezultate iza sebe, ali i dovoljno prostora da u narednom periodu bude razvijena još ambicioznije.





JESI LI VIDEO OVO?

Tri najveće greške Ante Tomića

Kad se potkrade kakva greškica u literaturi, bože moj, ali problem je invazivna „greškovitost“ u novinarstvu: od kad se ta naša profesija pretvorila u svakodnevno tovarjenje velikom lopatom Alije Sirotanovića hiljada vesti na portale kako bi se zadovoljila glad klikožedne publike, redakcijama se sve više javljaju čitaoci portala samo ukoliko primete da je tekst bez grešaka

Piše Dragoljub Draža Petrović, glavni urednik Danasa

Kraljeviću Tomiću koji oslobađa Lastovo, Srčem na slamčicu po-dnevnu limunadu u ka-fiću u Mionici, kad eto ga moj drug Jevrem, Mioničanin, profesionalni lektor, radili smo zajedno u nekim redakcijama.

– Pročitao sam novog Antu, „Kraljević Marko oslobađa Imotski“ – kaže mi Jevrem.

„Sjajno! Ante car!“ – ushićen je Jevrem, pa mi priča da mu je još „Šta je muškarac bez brkova“ bio blizak roman, imao je utisak kao da opisuje njegovu rodnu Mionicu i ljude iz te varošice, a sve male varoši i ljudski karakteri u njima liče jedni na druge, pa i tvoje izmaštano Smiljevo u dalmatinskom zaleđu liči na Mionicu ispod Ravne gore.

Jedino, onda se Jevrem prebaci na svoju profesiju: „Nisu Anti dobro lektorisali roman.“

– Kako nisu? – pitam Jevrema, ubeđen da je to nemoguće.

– Vidi ovako: na jednom mestu piše nešto kao – „Turci kad imaju sastanak počiju u svibanjsko jutro, a završavaju u srpanjsko“. Kako mogu da počnu u svibnju a završe u srpnju? – pita me Jevrem, računajući valjda da sam ja ovlašćeni portparol Ante Tomića za objašnjavanje svega misterioznog, pa i čudnovatog spoja srpnja i svibnja u tvom novom romanu.

– Nisam čitao roman, ovih dana ću... – opravdam se, mada me je bilo malko i sramota što nisam pročitao roman svog prijatelja, to jest tebe, moj Tomiću.

– Ima još: na jednom mestu malo ima dve, malo tri kurve, a ima ih zapravo tri kurve – doda Jevrem.

– Aha – srknem onu limunadu, sada već zainteresovano, jer onda shvatim da u tvom romanu, moj Tomiću, ima i erotike. E sad, da li su tri kurve ili dve, meni zaista nije bitno...

– Na kraju se kaže da turska vojska ide pod crvenim barjakom s polumesecom, a tu zastavu je uveo tek Atatürk – poentira Jevrem.

– Javiću Anti! – shvatim ozbiljnost situacije i setim se situacije kada sam gledao prvu ruku montaže drugog dela „Senki nad Balkanom“ i uspaničeno javio Bjelogriću: „Jebote, vide se klima-uređaji na zgradama u Beogradu 1934. godine.“

– Ne brini, to brišu kompjuteraši u montaži! – kazao je Bjelogrić, koji bi, da je bio živ tridesetih godina prošlog veka, garantovano držao moderni servis klima-uređaja koji spoljne jedinice erkondišna postavlja i skida kompjuterski.

Tako da sam i ja Jevremu umalo rekao: „Ne brini, izbrisaće to Ante u montaži!“

A znam, Tomiću, da si prodao već toliko puno tisuća primeraka Kraljevića Marka koji oslobađa Imotski da nema šanse da ispraviš zablude kod čitalaca da je svibanj u srpnju, da na jednom mestu ima dve kurve umesto tri kurve, i da su Turci koristili zastavu sa polumesecom 250 godina pre Kemala Atatürka.

Javi mi se opet dobri Jevrem uveče preko Vajbera.

– Dragoljube, sad sam došao kući, pa da dokumentujem. Lagunino izdanje, stra-

na 22, piše: „Sunčani je svibanj bio“, a na strani 33 se kaže „na lipanjskoj vrućini“ – piše mi Jevrem.

– Na strani 46 piše: „Treća žena, nešto starija od one tri u dvorištu“, a treba od one dve u dvorištu... A onaj barjak sa polumesecom je na 174. strani – napisao mi je Jevrem.

– Obavešću Tomića – hladnokrvno odgovorim Jevremu.

– Pozdravi ga i reci mu da ima vernog obožavaoca – otpiše mi Jevrem.

Nije to ništa neobično za vas velike pisce: u Servantesovom „Don Kihotu“ u 25. poglavlju Sančo Pansa odjednom primeti da nema njegovog magarca, i zbog toga tuguje, ali Servantes u prvom izdanju romana iz 1605. godine zaboravlja da napiše scenu u kojoj je magarac ukraden i objasni kako je nestao. Kada je uvideo previd, Servantes je u kasnijim izdanjima naknadno ubacio deo u 23. poglavlje gde je opisao kako je odbegli robijaš Gines de Pasamonte ukrao magarca, a dodao je i pasus u 30. poglavlju o tome kako ga je Sančo ponovo pronašao. Međutim, i danas u mnogim izdanjima ta prvobitna greška i zbrka sa poglavljima i dalje ostaju, u tome i jeste čar.

Kad se potkrade kakva greškica u literaturi, bože moj, ali problem je invazivna „greškovitost“ u novinarstvu: od kad se ta naša profesija pretvorila u svakodnevno tovarjenje velikom lopatom Alije Sirotanovića hiljada vesti na portale kako bi se zadovoljila glad klikožedne publike, redakcijama se sve više javlja-

ju čitaoci portala samo ukoliko prime-
te da je tekst bez grešaka. I pitaju zašto
je puno grešaka, jer greške s vremenom
postaju pravilo, pa kada u tekstu greške
nema, oni zapravo misle da je ono što je
pravilno greška.

Na tekstove sa slovnim, interpunkcij-
skim i činjeničnim greškama, sa neja-
snim formulacijama, pogrešno
prenesenim značenjima, lošim
stilom i terminološkim nedo-
slednostima cenjeni čitalački
publikum je već navikao, po-
stali smo neki ljudi koji su u eri
društvenih mreža i onlajn žur-
nalizma navikli da je uobičaje-
no napisati tekst očištanom lati-
nicom, sa malim slovima tamo
gde idu velika, sa velikim slo-
vima tamo gde idu mala.

„Ćemo“ i „ćete“ se, ako nisi
znao Tomiću, piše odvojeno, „ne
znam“ se piše spojeno, negacija
glagola, priloga i predloga se če-
šće spaja nego stolovi u kafani...

Redakcije otpuštaju lektore,
neisplativi su jer je čitalac na-
viknut da sve čita, makar bilo
napisano i na mešavini srpsko-
hrvatskog, svahilija, esperanta,
Brajeve azbuke i ulja na platnu.

Bitan je samo dobar naslov, po
mogućstvu sa slovnom gre-
škom, jer j..eš naslov na por-
talu gde nema makar jedne
slovne greške, tipa: „Kako da
najbrže napravite pravu doma-
ću kitu od višanja“.

Površnost je nadvladala, moj Tomiću,
ovu našu nekada časnu profesiju, a i cela
društva.

Bila je kod nas u redakciji jedna mlada
novinarica koja je pisala kao Agata Kristi.
Mislim, nije imala ni njen stil, ni jednostav-
an i precizan jezik, ni složenu ali logičnu
fabulu. Sa Agatom ju je spajala samo zago-
netnost, moj Ante, jer se u njenim članci-
ma uvek negde na sredini pojavljivala mi-
steriozna osoba koje nigde ranije u tekstu
nije bilo. Niti je iko znao ko je to.

Kada sam je pitao – ko je taj Kovačević
koji ti je dao izjavu, a ne znamo mu ime,
niti znamo otkud on u tekstu, samo od-
jednom iskoči – klinka je rekla: „Nemam
pojma, a je l' to uopšte bitno? Meni je sve
jasno...“

Sećam se da je bila i neka klinka na sta-
žiranju u jednoj redakciji koja je bila avan-

garda te površnosti. Dobila je onaj dosad-
ni početnički posao – da sluša policijsku
frekvenciju na „motoroli“ u svojoj smeni,
pa onda da piše vesti iz „crne hronike“ –
„Jurio komšiju na parking i mahao se-
kirom“, „Obio trafiku i kidnapovao pro-
davačicu“ ili „Ubio prvo sebe, pa ženu“ (a
moguće da je bilo i obrnuto).



**Postali smo neki ljudi koji
su u eri društvenih mreža i
onlajn žurnalizma navikli da
je uobičajeno napisati tekst
očištanom latinicom, sa malim
slovima tamo gde idu velika,
sa velikim slovima tamo gde
idu mala**

Slušala ona jedne večeri „motorolu“,
i sutra ujutru kolegijum lista novine, na
onoj strani sa vestima od sinoć veliki na-
slov: „Pobegao majmun iz Zoološkog
vrta“.

– Uuuu, nijedne druge novine nema-
ju ovu našu ekskluzivu – radostan je bio
kolegijum, sve dok glavnog i odgovornog
urednika nije pozvao direktor Zoo-vrta.

– Čitam vašu vest na strani broj 27,

upravo sam obišao sve kaveze s majmu-
nima, prebrojao ih, svi naši majmuni su
tu! – kazao je upravnik.

Glavni urednik pozove onu klinku, pita
je: „Otkud nama ova vest?“

– Pa ja sam slušala „motorolu“ ... – ka-
zala je samouvereno.

– I?

– I čula sam kako pričaju dva
policajca...

– I?

– I onda je jedan policajac re-
kao: „Evo me ovde na uglu Tade-
uša Koščuška.“

– I?

– I onda ga je onaj drugi poli-
cajac pitao: „Šta se dešava?“

– I?

– I onaj prvi policajac je rekao:
„Ovde se neki majmun mota
oko Zoološkog vrta.“

– I?

– I ja sam shvatila da imamo
ekskluzivu!

– Dete drago! – urliknuo je
onda glavni urednik – Da ti nije
palo na pamet da je taj majmun
možda čovek, i da policajci neke
ljudе zovu majmunima... Zašto
nisi zvala nekog da proveriš?

– Da proverim? Što da prove-
rim kada je policajac rekao da
vidi majmuna koji se mota oko
Zoo-vrta? – kazala je ona mala
slatka novinarka, dok je glav-
ni urednik bio zakucan kandža-
ma za plafon kancelarije ko Tom
kada ga Džeri dovede na ivicu
nervnog sloma.

Ovo je bilo pre cirka 20 godina, moj
Tomiću, ali danas, kada je medijska
informacija uglavnom postala proi-
zvoljna stvar, gde na Fejsbuku ili ka-
kvom drugom kanalu možeš proči-
tati i da je ceo Zoološki vrt pobegao i
zauzeo zgradu Vlade, a to mnogi naš
portal i objavi bez provere kako bi bili
brži od konkurencije, ta klinka je bar
simpatična.

Kao što je simpatičan i moj drug lektor
Jevrem koji je, eto, čitao „Kraljević Marko
oslobađa Imotski“ i našao tri benigne gre-
ške koje niko drugi primetio nije, jer za-
boga to mu je posao.

A mi zapravo živimo u društvima gde
je mnogo isplativije praviti greške nego ih
pronalaziti. I mnogo je isplativije ne me-
šati se u svoj posao. **N**

ISTINA O SANGAJSKOJ LISTI

Konačni obračun sa Univerzitetom

Dok državni vrh za ispadanje Univerziteta u Beogradu iz grupe 500 najboljih svetskih visokoškolskih ustanova okrivljuje „blokadere“, „politikantstvo“ i upravu fakulteta, pa ide i tako daleko da pominje preuzimanje kontrole i (ponovo) dovođenje inostrane konkurencije, rukovodstvo Univerziteta i profesori ističu da je naučni doprinos, koji se zapravo rangira na toj listi, odličan ako se uzmu u obzir hronična podinvestiranost nauke i obrazovanja u Srbiji, odliv mozgova i konstantne hajke na „stručnjake“

**Istraživali Milana Milošević
i Luka Lukić, piše Milica Rilak**



Šangajska lista rangira visokoškolske ustanove na osnovu ovih parametara: aktivnih predavača iliumnija koji su dobili Nobelove nagrade ili Fieldsve medalje (10%), broja zaposlenih sa istim priznanjima (20 odsto poena), broja visoko citiranih istraživača u naučnim oblastima (HCR – 20%), broja radova objavljenih u časopisima Nature i Science (20%), broja radova indeksiranih u Science Citation Index i Social Science Citation Index na bazi Web of Science (20%), kao i akademskog učinka po glavi stanovnika, odnosno po zaposlenom naučniku (10%)

O bjavljivanje najnovijeg rangiranja univerziteta u svetu na prestižnoj Šangajskoj listi (Academic Ranking of World Universities – ARWU) u Srbiji često zna da bude i politički događaj. Međutim, vest da je Univerzitet u Beogradu ove godine skliznuo iz grupe od 401. do 500. mesta u kategoriju od 501. do 600. mesta ove godine bila je znak da vlast raspali iz svih verbalnih oružja.

Ministar prosvete Dejan Vuk Stanković saopštio je, tako, da je pad Beogradskog univerziteta za sto pozicija „vidljiv i očigledno štetan epilog aktivnih blokada nastavno-naučnog procesa“ koje su obeležile prethodnu akademsku godinu, dodajući da je reč o posledici „političkog obrasca i delovanja takozvane ‘student-sko-profesorske liste’“, kao i da su na univerzitetu umesto nauke „cvetali vulgarni politički aktivizam i politikanstvo, medijsko targetiranje neistomišljenika i produbljivanje podela među nastavnim osobljem i studentima“.

Predsednica Narodne skupštine Ana Brnabić odabrala je X kako bi poručila da „kada postavimo bilo koje pitanje o univerzitetu – odmah se žale da je to mešanje u autonomiju univerziteta. Odnednom, kada su rezultati sve gori, nisu krivi oni, nego država. Zanimljiva logika koja pre svega pokazuje nedostatak bilo kakve odgovornosti“.

Ana Brnabić je dodala da su „plate profesora i istraživača na fakultetima u Srbiji na njihovom istorijskom maksimumu“, optuživši opoziciju i profesore da im „čitav Univerzitet u Beogradu drži profesor Stojan Radenović (svetski poznati matematičar i poslanik SNS-a) – ne Đokić, ni Bakić, ni Tošković, ni Biljana Stojković, ni bilo ko od onih koji sve znaju i za sve žele da se pitaju, već profesor Radenović“.

Predsednik Srbije Aleksandar Vučić otišao je i korak dalje, pa je u telefonskom uključanju u program TV Informer ocenio da pad visokoškolskih ustanova predstavlja „veoma loš, katastrofalan rezultat, koji će dugoročno naneti veliku štetu našoj zemlji“.

„Mi smo mogli u okolinu Beograda, pre svega u Srem, ali i Južni Banat, deo Podunavskog i Mačvanskog okruga, kao i u Niš i okolinu Niša da privučemo značajan deo investitora, jer su ljudi očeki-

Proboj u prvih 500 na Šangajskoj listi direktno zavisi od jednog ključnog parametra – prisustva najcitiranijih istraživača (Highly Cited Researchers). Istorijat našeg plasmana pokazuje da smo iz prvih 500 ispadali uvek kada nismo imali nikoga u toj kategoriji, kao što je bilo 2022. godine ili danas. Vraćali su nas pojedinci poput profesora Radenovića, Kadelburga, Pamučara i Seferovića

Prof. dr Zoran Nikolić

vali dobre univerzitete kao zaleđinu, kao potporu, kao podršku njihovim investicijama, odakle su mogli da crpe kadrove koji su im neophodni“, rekao je Vučić, pripisujući odgovornost rukovodstvi ma univerziteta. Nije odoleo da doda da „moramo da uradimo mnogo toga kako bi nam univerzitet bio neuporedivo bolji, kako bismo ga očistili od partijsko-političkih kadrova za koje smo sada videli da su apsolutno dominantni na našim univerzitetima, i da se posvetimo jačanju znanja i obrazovanja i konkurencije na najbolji mogući način“.

Sa druge strane akademskog rova, naučna zajednica reaguje argumentima o metodologiji koja stoji iza rangiranja na Šangajskoj listi ali i dubljim i sistemskim problemima u domaćem obrazovanju i nauci.

Zašto je, dakle, Beogradski univerzitet izgubio poziciju među prvih 500? Šangajska lista rangira visokoškolske ustanove na osnovu šest fiksnih parametara: aktivnih predavača iliumnija koji su dobili Nobelove nagrade ili Fieldsve medalje (10%), broja zaposlenih sa istim priznanjima (20 odsto poena), broja visoko citiranih istraživača u naučnim oblastima (Highly Cited Researchers – 20%),

broja radova objavljenih u časopisima Nature i Science (20%), broja radova indeksiranih u Science Citation Index-Expanded i Social Science Citation Index na bazi Web of Science (20%), kao i akademskog učinka po glavi stanovnika, odnosno po zaposlenom naučniku (10%).

Profesor dr Zoran Nikolić sa Fizičkog fakulteta u Beogradu, koji se dugi niz godina bavi analitikom naučnih rezultata za potrebe ministarstva i akademskih tela, za početak objašnjava da „proizvodnja“ naučnih radova u Beogradu zapravo nije opala, ali da svet napreduje brže.

„Beogradski univerzitet od 2012. godine održava gotovo isti nivo naučne produkcije. Međutim, broj indeksiranih radova i časopisa na Web of Science bazi u svetu svake godine raste za oko tri odsto. Domaći časopisi su svoje kapacitete za indeksiranje uglavnom iskoristili još početkom prošle decenije i od tada nemamo novih u toj bazi, dok druge zemlje stalno povećavaju svoj udeo. Pošto naša produkcija stagnira, udeo Beogradskog univerziteta u svetskoj nauci se

svake godine relativno smanjuje za oko tri odsto, što dovodi i do pada na rang-listama“, objašnjava Nikolić.

Pored ove globalne dinamike, za ulazak i opstanak u top 500 izuzetno značajna je kategorija Highly Cited Researchers (najcitiraniji istraživači), koja nosi 20 odsto ukupnih poena.

Tvrđenje političara o „katastrofalnom rezultatu“ i „sunovratu“ dolaze u direktan sukob sa egzaktnim podacima kada se Beogradski univerzitet uporedi sa ustanovama u regionu i centralno-istočnoj Evropi

„Proboj u prvih 500 na Šangajskoj listi direktno zavisi od jednog ključnog parametra – prisustva najcitiranijih istraživača (Highly Cited Researchers). Istorijski našeg plasmana pokazuje da smo iz prvih 500 ispadali uvek kada nismo

imali nikoga u toj kategoriji, kao što je bilo 2022. godine ili danas. Vraćali su nas pojedinci poput profesora Radenovića, Kadelburga, Pamučara i Seferovića. Jednostavno, bez visoko citiranih naučnika, univerzitet ispada iz top 500. Upravo to nam se sada i dogodilo“, naglašava profesor Nikolić. Bivša rektorka BU Ivanka Popović dodaje da su oscilacije plasmana na Šangajskoj listi prirodna posledica metodologije.

„Za univerzitete plasirane do 700. mesta, svega nekoliko bodova koje donose visoko citirani naučnici, poput profesora Petra Seferovića u prošlosti, može pomeriti ustanovu i do 30 mesta gore ili dole. Međutim, temelj našeg plasmana je izuzetno stabilan a ove godine imamo čak i više objavljenih tekstova u časopisima Science i Nature nego prošle. Biti među 600 najboljih univerziteta na svetu uspeh je i za sisteme sa stabilnim finansiranjem, a u uslovima u kojima radimo u Srbiji, taj rezultat treba još više ceniti“, naglašava profesorka Popović.

Ono što se rede pominje jeste i ogrom-

Šangajska lista: Najbolji univerziteti na svetu

Rang 2026	Rang 2025	Institucija	Država/Region
1	1	Univerzitet Harvard	SAD
2	2	Univerzitet Stanford	SAD
3	3	Masačusetski institut za tehnologiju (MIT)	SAD
4	4	Univerzitet Kembridž	Ujedinjeno Kraljevstvo
5	5	Univerzitet Kalifornije, Berkli	SAD
6	7	Univerzitet Princeton	SAD
7	6	Univerzitet Oksford	Ujedinjeno Kraljevstvo
8	8	Univerzitet Kolumbija	SAD
9	10	Univerzitet u Čikagu	SAD
10	9	Kalifornijski institut za tehnologiju (Caltech)	SAD
11	11	Univerzitet Jejl	SAD
12	12	Univerzitet Kornel	SAD
13	13	Univerzitet Pariz-Saklej	Francuska
14	16	Univerzitet Kalifornije, Los Angeles (UCLA)	SAD
14	14	Univerzitet Pensilvanije	SAD
16	17	Univerzitet Vašington	SAD
17	14	Univerzitetski koledž London (UCL)	Ujedinjeno Kraljevstvo
18	18	Univerzitet Cinghua	Kina
19	22	ETH Cirihi	Švajcarska
20	20	Univerzitet Kalifornije, San Dijego	SAD

Ne radi se ni o kakvom dramatičnom pogoršanju plasmana Beogradskog univerziteta, niti o sunovratu. I u kategoriji od 500. do 600. mesta, on je i dalje među najboljima u centralnoj i istočnoj Evropi – bolje su plasirana samo tri češka univerziteta, sa Karlovim univerzitetom u Pragu na čelu, dok se u našoj grupi nalazi još samo jedan univerzitet iz Mađarske. Tvrdnje vlasti o ‘katastrofi’ su čisto politikantske i služe da opravdaju eventualno preuzimanje kontrole nad univerzitetom

Prof. dr Milojko Arsić

na finansijska barijera sa kojom se domaći autori suočavaju u savremenoj izdavačkoj industriji. Prema zvaničnim cenovnicima vodećih svetskih izdavača (kao što su Springer Nature ili Elsevier), objavljivanje radova u režimu otvorenog pristupa (Open Access) nosi troškove obrade teksta koji iznose od 2.000 do preko 8.000 evra po radu. Kako se navodi u analizama Odbora za nauku SANU i reakcijama naučnih instituta, za domaće istraživače čiji su godišnji odobreni budžeti za materijalne troškove izuzetno skromni, to predstavlja gotovo nepremostivu barijeru. Pored toga, izveštaji naučnih tela ukazuju na hroničan nedostatak skupocene opreme, poput savremenih spektrometara i elektronskih mikroskopa, zbog čega su domaći timovi prinuđeni da konkurišu u neravnopravnim uslovima u odnosu na zapadne kolege.

Redovni profesor na grupi za meteorologiju Fizičkog fakulteta Vladimir Đurđević zato ima predlog kako da se porede rezultati Beogradskog univerziteta a da se ne suprotstavi baš Harvardu bez ikakvog uvažavanja razlika u uslovima.

„Rezultate bismo mogli da ponderišemo prema broju istraživača na 100.000 stanovnika, godišnjem ulaganju po istraživaču i BDP-u po glavi stanovnika, kao opštem pokazatelju razvijenosti zemlje. U tom slučaju pozicija Beogradskog univerziteta bila bi drastično bolja nego sada. Njegov rezultat bi se tada mogao oceniti kao izuzetan, odnosno daleko iznad onoga što bi se moglo očekivati imajući u vidu te parametre.“ Srećom, za parametre na koje ukazuje profesor Đurđević pobrinulo se ni manje ni više nego Ministarstvo za nauku, i to u Predlogu Strategije nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije za pe-

riod od 2026. do 2030. godine. Kada je reč o broju istraživača, Srbija ima svega 3.036 istraživača na milion stanovnika (2023. godina). U poređenju sa tim, prosek Evropske unije iznosi 4.814, dok Slovenija ima čak 5.618 istraživača na milion stanovnika – reč je o skoro dvostruko većem istraživačkom kapacitetu po glavi stanovnika od našeg. Sličan jaz postoji i kod novih doktora nauka: u populaciji od 25 do 34 godine, u Srbiji godišnje doktorira 0,43 lica na 1.000 stanovnika, dok je prosek EU 0,75, a u Sloveniji 1,10. Takođe, kada se uporede ukupna i budžetska ulaganja u nauku u odnosu na BDP, razlike postaju još uočljivije. Ukupni izdaci za istraživanje i razvoj (GERD) u Srbiji iznose 0,94% BDP-a (pri čemu državni budžet daje svega 0,4% BDP-a, a privatni sektor 0,43%), dok je prosek Evropske unije 2,26% BDP-a (država 0,73%, a privreda 1,48%). U regionu, Slovenija izdvaja 2,13% BDP-a za nauku, Hrvatska 1,39%, a Mađarska 1,38%.

Konačno, kada se posmatraju privučena sredstva po istraživaču, podaci pokazuju da kroz evropske programe poput Horizon Europe, istraživač u Srbiji prosečno povuče 6.828 evra, dok istraživač u Sloveniji povuče 27.085 evra, u Rumuniji 12.914 evra, a u Hrvatskoj 10.669 evra.

Ipak, uprkos višestruko skromnijim ulaganjima i manjku kadrova, u samom dokumentu Strategije zvanično se konstatuje „izuzetna produktivnost domaćih naučnika“: sa 10.951 objavljenim radom u međunarodnim časopisima (odnosno 0,86 radova godišnje po finansiranom istraživaču sa punim radnim vremenom), srpski naučnici ostvaruju naučnu produkciju po istraživaču koja je na nivou najrazvijenijih zemalja Evropske unije. Dakle, tvrdnje političara o „katastrofalnom rezultatu“ i „sunovratu“ dolaze u direktan sukob sa eg-

zaktnim podacima kada se Beogradski univerzitet upoređi sa ustanovama u regionu i centralno-istočnoj Evropi.

A kad smo kod poređenja, profesor dr Milojko Arsić sa Ekonomskog fakulteta u Beogradu podseća da je malo oblasti u kojima smo mi bolji nego druge zemlje u centralno-istočnoj Evropi. Od privrede do funkcionisanja državnih institucija, pa i sporta, naglašava profesor Arsić, mi smo slabije plasirani nego Beogradski univerzitet.

„Ne radi se ni o kakvom dramatičnom pogoršanju plasmana Beogradskog univerziteta, niti o sunovratu. I u kategoriji od 500. do 600. mesta, on je i dalje među najboljima u centralnoj i istočnoj Evropi – bolje su plasirana samo tri češka univerziteta, sa Karlovim univerzitetom u Pragu na čelu, dok se u našoj grupi nalazi još samo jedan univerzitet iz Mađarske. Tvrdnje vlasti o ‘katastrofi’ su čisto politikantske i služe da opravdaju eventualno preuzimanje kontrole nad univerzitetom. To bi bilo pogubno, jer se pokazalo da država ostvaruje veoma skromne rezultate gde god je preuzela direktno upravljanje – od javnih preduzeća do ključnih državnih funkcija poput zdravstva ili obrazovanja“, ističe profesor Arsić. Porazna činjenica po tezu ministra Stankovića o „blokaderima“ jeste i podatak da su sveučilišta u Zagrebu i Ljubljani doživela još veći pad i završila u kategoriji od 601. do 700. mesta, iako u Hrvatskoj i Sloveniji nije bilo nikakvih blokada nastave.

Za razliku od političara koji krivce traže u profesorima i studentima, naučnici i zvanična statistika prst upiru u budžetsku kasu. Nauka i visoko obrazovanje u Srbiji godinama preživljavaju na finansijskim mrvicama. „Izdvajanja za obrazovanje na svim nivoima su dosta niska. U centralno-istočnoj Evropi ona su oko

5% BDP-a, a kod nas su nešto povećana zahvaljujući ovoj studentskoj pobuni, ali su i dalje niža od proseka, a uskoro su, uz Rumuniju, bila najniža u Evropi“, zaključuje Arsić.

Na problem ne samo visine već i nesigurnosti finansiranja ukazuje i profesor-ka Ivanka Popović.

„Šangajska lista služi univerzitetima kao merilo za postavljanje dugoročnih strategija, a za to su neophodni stabilni uslovi rada koji su u Srbiji trenutno skoro nedostižni. Iako određena sredstva postoje, finansiranje preko Fonda za nauku i samog Ministarstva je izuzetno neredovno, pa akademska zajednica, umesto nauči, mora da se posveti borbi za sopstvenu egzistenciju. Nijedna država koja želi dobro svom obrazovanju ne urušava sopstvene univerzitete, a mi danas prisustvujemo situaciji u kojoj se vlast skoro raduje padu Beogradskog univerziteta na rang-listi“, naglašava profesor-ka Popović.

Na problem birokratije i nesigurnosti redovno ukazuju u saopštenjima Sindikat nauke Srbije i Mreža akademske solidarnosti i angažovanosti (MASA), naglašavajući da se istraživači na projektima Fonda za nauku RS godinama suočavaju sa kašnjenjem javnih poziva, odlaganjem evaluacija i neredovnim uplatama odobrenih budžetskih sredstava. Prema javnim apelima Sindikata nauke, istraživači su opterećeni obimnom administracijom i pravdanjem sitnih troškova, dok zbog kašnjenja novca nabavka reagensa i potrošnog materijala traje mesecima, što opstruira rad u laboratorijama i objavljivanje novih naučnih rezultata.

Pravi, dubinski problem sa kojim se srpska nauka suočava jeste i sistemsko osipanje kadrova i nemogućnost podmlađivanja istraživačke populacije, na šta upozorava profesor Zoran Nikolić.

„Broj istraživača nije se uvećavao u poslednjih desetak do petnaest godina. Na fakultetima ne možete širiti nastavni kadar mimo predviđenih predmeta, pa je jedini prostor za razvoj bio u naučnim zvanjima, ali je i tu rast zaustavljen. Pored toga, suočavamo se sa odlivom mozgova i jakim konkurencijom privrede. Mladi stručnjaci, naročito sa tehničkih i prirodnih nauka poput fizike, umesto

ostanka na univerzitetu odlaze u znatno bolje plaćeni IT i privatni sektor, ili na usavršavanje u inostranstvo odakle se retko vraćaju. Tako trajno gubimo kadrove koji bi trebalo da pišu naučne radove i podižu kvalitet univerziteta“, objašnjava profesor Nikolić.

Takođe, istraživanja Republičkog zavoda za statistiku i ankete o migracijama

Prema zvaničnim cenovnicima vodećih svetskih izdavača, objavljivanje radova u režimu otvorenog pristupa (Open Access) nosi troškove obrade teksta koji iznose od 2.000 do preko 8.000 evra po radu. Kako se navodi u analizama Odbora za nauku SANU i reakcijama naučnih instituta, za domaće istraživače čiji su godišnji odobreni budžeti za materijalne troškove izuzetno skromni, to predstavlja gotovo nepremostivu barijeru

mladih pokazuju da preko 40 odsto onih koji ode na master ili doktorske studije u inostranstvo ostaje da radi van zemlje. Prema izveštajima Sindikata nauke Srbije, na domaćim fakultetima i institutima mladi istraživači godinama rade na kratkoročnim, jednogodišnjim ugovorima o radu, dok njihove početne zarade znatno zaostaju za privredom. Zbog toga se najtalentovaniji svršeni studenti prirodnih i tehničkih nauka opredeljuju za privatni IT sektor ili inostranstvo, čime država gubi kadrove u čije je školovanje prethodno uložila budžetska sredstva.

Kada se podvuče crta pod finansijsko siromaštvo i odliv kadrova, dolazi se do jednog neprijatnog političkog „fenomena“: sistemskog omalovažavanja znanja i negativne selekcije.

„Pored većih finansijskih izdvajanja, neophodne su duboke reforme obrazovanja, ali aktuelna vlast nema nameru da ih sprovede, niti smatram da je u stanju da tako nešto uradi“, kaže profesor Miloško Arsić. „Suočavamo se sa negativnom selekcijom prosvetnih kadrova i klimom u kojoj se znanje potiskuje, pa predstavnici vlasti reč ‘stručnjak’ često koriste u podrugljivom tonu. Poruka koja se šalje mladima jeste da se partijska pripadnost vrednuje više od znanja i da učlanjenje u stranku donosi brži napredak od učenja. To je sistem koji ljudske kapacitete troši na ličnu korist pojedinaca, a na štetu društva. Državi obrazovanje nije u fokusu već desetak godina i bilo je važno samo da na univerzitetu vlada mir dok se za nauku izdvaja minimum novca“, zaključio je profesor Arsić.

I na kraju, najava predsednika Srbije o „dovođenju konkurencije“ i „čišćenju univerziteta“ direktno se oslanja na sporni Predlog zakona o dopunama Zakona o visokom obrazovanju, kojim je predviđeno da Ministarstvo prosvete može izdati dozvolu za rad inostranoj ustanovi i finansirati je iz budžeta bez obaveze prolaska kroz domaću akreditaciju.

Na ovakav predlog reagovali su Konferencija univerziteta Srbije (KONUS), Odbor za visoko obrazovanje Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) i Nacionalni savet za visoko obrazovanje, upozoravajući u svojim zvaničnim saopštenjima da se time urušava domaći sistem kvaliteta, diskriminišu domaći fakulteti i direktno narušava autonomija visokoškolskih ustanova. **N**



Otvorenost, snaga tima i spremnost na promene – moje merilo uspeha

Svaku lidersku poziciju oblikuju godine iskustva i odluka. Šta je vas najviše oblikovalo na tom putu?

Najviše me je oblikovala raznovrsnost iskustava – od neposrednog rada sa klijentima i razumevanja njihovih potreba, preko razvoja poslovanja i strateških inicijativa, do vođenja prodaje u velikom sistemu i iskustva u industriji osiguranja.

Svaka od tih uloga donosi la je novu perspektivu. Naučila sam da vizija mora da se pretoči u jasnu strategiju i disciplinu u realizaciji, ali i da se najbolja rešenja nalaze tamo gde se spoje potrebe klijenta, ljudi, tehnologija i poslovne ambicije.

Otvorenost i radoznalost su mi u tome uvek bile važni pokretači. Volim da razumem zašto nešto radimo, da pitam da li može drugačije i da učim iz iskustava koja dolaze iz drugih industrija i perspektiva.

Bankarstvo se poslednjih godina menja brže nego ikada. Šta je za vas suština tog posla danas?

Bankarstvo se danas sve više pome-ra od pojedinačnog proizvoda ka celokupnom iskustvu klijenta. Klijenti očekuju jednostavnost, dostupnost i brzinu, ali i rešenja koja za njih stvaraju konkretnu vrednost.

Zato verujem da je budućnost u integrisanim rešenjima koja prate potrebe klijenta kroz različite životne situacije i omogućavaju banci da bude relevantan i pouzdan partner.

Tehnologija nam u tome daje ogromne mogućnosti, ali radoznalost ostaje ključna: šta klijentu treba danas, šta će mu trebati sutra i kako možemo da mu iskustvo sa bankom učinimo jednostavnijim i vrednijim?



Ne verujem u lidere koji imaju sve odgovore. Verujem u otvorenost za nove ideje, u snagu vrhunskog tima i u to da je zadatak lidera da inspiriše tim i da pruži zaposlenima podršku i prostor da ostvare svoj potencijal

Šta je, po vašem mišljenju, suština dobrog liderstva?

Da ljudima pružite jasnoću, poverenje i osećaj svrhe, ali i da preuzmete odgovornost za pravac i odluke. Najbolji rezul-

tati nastaju kada tim zna kuda ide, razume svoju ulogu, preuzima inicijativu i postoji osećaj uzajamnog poverenja. Kod ljudi najviše cenim autentičnost razmišljanja i hrabrost da preispitaju ono što se podrazumeva, jer upravo odatle često dolaze najbolje ideje.

Koja iskustva izvan poslovnog okruženja su vas najviše oblikovala kao lidera?

Umetnost i putovanja, jer nas podsećaju da uvek postoji više od jednog načina da posmatramo svet. Kada putujete, makar i nakratko, izlazite iz sopstvene svakodnevice i susrećete drugačije perspektive. Umetnost ima sličnu snagu – tera vas da zastanete, posmatrate i prihvatite da ista stvar može imati više značenja. To je važno i u poslu. Posle puno godina rada, lako je poverovati da je naš način razmišljanja jedini ispravan. Susreti sa drugim kulturama, ljudima i idejama podsećaju nas da nije tako.

Kako, uz sve profesionalne obaveze, pronalazite prostor za sebe?

Važno mi je da sačuvam prostor za porodicu, lična interesovanja i vreme za razmišljanje. Za mene ravnoteža nije pitanje savršene organizacije, već osećaja da ono što radim ima smisla. Kada taj osećaj postoji, lakše je zadržati energiju, fokus i posvećenost.

I za kraj – koje je vaše lično merilo uspeha?

Uspeh za mene nikada nije bio samo pitanje funkcije, rezultata ili brojeva. Važnije mi je da li sam svojim radom napravila razliku – za klijente, ljude sa kojima radim i timove koje vodim.

Ako sam pomogla da ljudi rastu, da tim bude snažniji, a klijenti dobiju jednostavnija i relevantnija rešenja za svoje potrebe, onda znam da sam uradila dobar posao.



POSLEDNJA PREDSTAVA

Exit festivala nije ni bilo. Verovatno nema ni Bitefa, pitanje je na šta će ličiti predstojeći Sajam knjiga. Vlast pravi kulturnu stvarnost organizujući razne festivale, prevashodno filmske, na koje dolaze glumci i režiseri koji su ušegli sa establišmentom, dobijaju sredstva za svoje filmove, učestvuju na konkursima i naravno istim tim festivalima

*O crnim listama, bojkotu, borbi i paralelnoj stvarnosti govore
Srđan Dragojević, Svetozar Cvetković i Dušan Kovačević*

Piše Branko Rosić



DRŽAVA SE NE UZBUĐUJE ZBOG
NESTAJANJA JEDNOG PO JEDNOG
ZNAČAJNOG FESTIVALA I PRAVI
SVOJU KULTURNU STVARNOST, SA
SVOJIM REŽISERIMA, SCENARISTIMA,
PROMOTERIMA I NOVIM FESTIVALIMA
ILI REBRENDIRANIM STARIM...

Prošle nedelje na muzičkom festivalu Sziget u Budimpešti gledao sam u veliki pano na kojem je bila retrospektiva muzičkih zvezda koje su gostovale od prvog izdanja do danas. I negde sam do sredine hvatao veću ili manju kopču sa imenima koja su dolazila kod nas na festival Exit. A onda se idući tajmlajnom vidi razdvajanje poslednjih godina, ovog leta naročito jer, zapravo, Exit-a nije ni bilo. I ne samo njega, nema ni Bitefa, pitanje je na šta će ličiti predstojeći Sajam knjiga jer su mnoge izdavačke kuće odlučile da ne učestvuju na njemu.

Prošle nedelje jedan funkcioner Demokratske stranke izazvao je buru na mrežama. Okačio je na svom tviteru post u kome je napisao da su posle oslobođenja, nakon Drugog svetskog rata, u Francuskoj i još negde ljudi šišali saradnice okupatora spekulirajući da bi se to moglo desiti nekima i ovde kada dođe do promene vlasti. Naravno da su ga mnogi osudili (iz demokratsko-građanskog korpusa) na istim tim mrežama, ali činjenica je da mnogi umetnici pa i publika imaju strah od tog „valjanja u katranu i perju“ ili od makaza i trimera za šišanje do glave pa se, pored stava i principa, i zbog toga distanciraju od učestvovanja na državnim kulturnim manifestacijama. Jer nemoguće je da se ljudi iz kulture ne odrede prema svemu što se dešava ne samo u zemlji već i u samoj kulturi. Iako su u godinama nakon 5. oktobra mnogi umetnici tvrdili da su razočarani i žale zbog političkog angažmana i da ih politika ne zanima, sve se promenilo poslednjih godina.

Ponovo je politika učinila da umetnici ne mogu ostati distancirani od „pravog života“. Da se vratimo malo na period pre tragedije u Novom Sadu. Pre manje od dve nedelje na Kalemegdanu je nastupio Nik Kejv uz salve oduševljenja publike, Beograda, Srbije... Setimo se koliko je bure izazvao njegov koncert pre godinu, možda i dve, u Beogradu na vodi gde su neki od najvećih fanova odlučili da se ne spuštaju na Savu i osuđivali sve one koji su to uradili. Pa i ti koji su kupili tada kartu za Kejvov koncert kao da su išli srišom plašeći se možda virtuelnog katrana i perja. Isto je bilo i sa koncertima slavnog Džona Ledžena da pre neki mesec na istom mestu.

**I VIŠEDECENIJSKO ČEKANJE KO
ĆE DOVESTI VELIKU, PRIZNATU
I SVETSKI SLAVNU UMETNICU
U RODNI GRAD PRETVORILLO SE
KOD DELA JAVNOSTI U GLASNO
GUNĐANJE JER JE MARINU
DOVEO POLITIČKI I DRŽAVNI
ESTABLISHMENT. SVE JE TO BILO
JOŠ U „MIRNODOPSKO“ VREME PRE
TRAGEDIJE U NOVOM SADU**

Sve je prošlo tiho u medijima iako je on svetska zvezda. Setimo se i kako je prošlo gostovanje Marine Abramović u Beogradu posle njenog višedecenijskog odsustva. Antivladini mediji su čak donosili karikature i analitičke tekstove koji su dovodili u pitanje njeno stvaralaštvo. Pronalazili su svedoke sa akademije koji su tvrdili da je pobjegla iz umetnosti u performans upravo zbog nedostatka talenta za ulja i platna. Višedecenijsko čekanje ko će dovesti veliku, priznatu i svetski slavnju umetnicu u rodni grad pretvorilo se kod dela javnosti u glasno gundanje jer je Marinu doveo politički i državni establišment. Sve je to bilo još u „mironodopsko“ vreme pre tragedije u Novom Sadu.

A poslednjih meseci i godina? Postoje neke karakteristične stvari koje se tiču kulture u sadašnjem periodu. Država, vlast, pravi kulturnu stvarnost organizujući razne festivale, prevashodno filmske, na koje dolaze glumci i režiseri koji su ušegli sa establišmentom, dobijaju sredstva za svoje filmove, učestvuju na konkursima i naravno istim tim festivalima. Nekako u isto vreme kada je postajalo jasno da prošlogodišnjeg izdanja FEST-a neće biti, osnovan je i zakazan na Zlatiboru Nacionalni festival filma i televizije – NAFFIT, najavljen kao najznačajnija filmska manifestacija u Srbiji. Opisano je da ima ambiciju da postane krovni događaj srpske kinematografije i televizijske produkcije.

Gotovo u minut od osnivanja označen je kao „Ćacifest“, bio je praćen bojkotom filmskih režisera i glumaca „sa ove strane“ ako ih je neko i zvao. Festival filmskog scenarija u Vrnjačkoj Banji osnovan je pre više od pola veka i nije iz edicije „paralelna kulturna stvarnost“ i na njemu su tokom tih pedeset i više godina nagrađivani zaista velikani jugoslovenske i srpske kinematografije: Mirko

Kovač, Lordan Zafranović, Dušan Kovačević, Rajko Grlić, Srđan Karanović, Goran Marković, Gordan Mihić, Dubravka Ugrešić, Srđan Golubović, Abdulah Sidran, Srđan Dragojević...

Ipak niko od njih se nije odazvao pozivu da dođe na jubilarno izdanje koje je prošle godine upamćeno po zviždanju vlasniku TV Pinka čiji su filmovi dominirali festivalom.

Jedan od muzičkih festivala koji se brendirao poslednjih godina u istoj toj Vrnjačkoj Banji – Lovefest privlačio je oduvek svojim lajnapom pažnju čak i stranih turista. Ove godine, kada je Beograd izlepljen DJ-evima koji će nastupiti na Lovefestu, okačeno je na mrežama da su ljudi iz organizacije ovog festivala vrlo bliski vlastima što je bio poziv svim onima koji su spakovali rančeve da odustanu od odlaska na festival. Jer bi im možda čim bi krenuli regleri mikseta postalo neprijatno što su se našli na festivalu iza kojeg su ipak „ovi“. Pre nekoliko godina, jedan moj prijatelj i muzički promoter nazvao me je i rekao da prekinem da reklamiram festival koji su od njega „oteli naprednjaci“.

U nekom skeniranju stanja može se reći da se država ne uzbuđuje zbog nestajanja jednog po jednog značajnog festivala i pravi svoju kulturnu stvarnost, sa svojim režiserima, scenaristima, promotorima i novim festivalima ili rebrendiranim starim... Kulture ipak ima, reći će, pa će i u „poslednjoj liniji odbrane“ u predizbornoj kampanji verovatno spomenuti da su za svog mandata vratili dva muzeja iz „mrtvih“ – Narodni muzej i MSU koje su „žuti“ držali zamandaljenim deceniju.

S druge strane vlasti je deo javnosti, režiseri, glumci, umetnici koji bojkotuju sve kulturne manifestacije ali dođu na one koje nisu ni u kakvom zagrljaju sa državnim strukturama. Niko nije rekao da sve stane ali očigledno je da ogroman broj umetnika, kao i ljudi koji nisu umetnici ali registruju njihovo ponašanje zastupa stav da treba ukinuti sve festivale i kulturne događaje dok god je ove vlasti. U sredini, između ova dva stava, jesu oni koji smatraju da kulture mora biti u svakakvim političkim prilikama i da su umetnička dela ta koja govore protiv represije, korupcije, lopovluka...

Oni i kažu da niko nije ni proglasio totalni bojkot jer knjige izlaze, neki se fil-



Nema nikakvog razloga da on vodi računa o ljudima koje zanima kultura. Ali moja poenta je u tome da nikada nismo bili složni, nikada nismo bili solidarni. Stalno se provlačila ta logika: „Pa ne smemo da ugasimo kulturu.“ I do čega je to dovelo? Kultura je ugašena

SRĐAN DRAGOJEVIĆ

movi (užasno mali broj) snimaju, neki muzički festivali se održavaju...

Ipak stanje u kulturi je jezivo unazad godinama, od devedesetih naovamo, i Srđan Dragojević će u ovom tekstu ispričati kako se krunio s godinama taj broj ljudi koji konzumiraju kulturne sadržaje.

Ova močvara u kojoj se domaća kultura nalazi imaće stabilan vodostaj sve do izbora koji će biti ove ili one godine.

Mnogi te izbore stavljaju i u kontekst EXPO-a koji je sledeće godine. Spominju se razna gostovanja velikih stranih zvezda. Od duhovitog prijatelja sam čuo da će vlast možda dati silne pare i dovesti Oasis koji 2027. imaju nastavak reunion turneje iz 2025, što je logično jer je frontmen njihovih arhineprijatelja,

benda Blur – Dejmon Albarn nastupio na nekoliko koncerata sa bedžom „Studenti pobeđuju“.

A u kakvom je stanju kultura u ovoj zemlji pričaju ljudi iz filma, pozorišta i muzike.

To brine 3% ljudi u ovoj zemlji

Piše Srđan Dragojević, filmski režiser

Ostali smo bez svih događaja zato što se nismo svi ujedinili, solidarisali i štrajkovali, i svi mi i poslenici, organizatori i BITEF-a i FEST-a i svih drugih manifestacija koje su nam sada ukinuli. Da smo to uradili jedne godine, nikada ne bi došlo do svega ovoga. Mogu da kažem, od ove vlasti nismo očekivali ništa bolje. Oni pričaju da će da organizuju sami, bez glumaca, Niški filmski festival i najavljuju da će gost da bude Van Damme. I mi moramo biti svesni da ono što je nama guilty pleasure, camp ikona, za njih je kultura. Oni tako vide kulturu i prosto njima ne treba ni BITEF, ni FEST, ni umetnički filmovi, ni umetnička muzika. Oni prosto su ljudi čija je srž-kič.

I vrlo je teško boriti se protiv toga. Uspeli su da nešto što je postojalo devedesetih godina, a to je 10% ljudi koji su bili zainteresovani za kulturu, da to za deceniju i po svedu na 3%.

U vreme vlasti Borisa Tadića, koji je sredinom dvehiljaditih napravio kardinalnu grešku jer je rekao: „Tih 5-6% su moji glasači. Uopšte nema razloga da ja pokazujem svoju zainteresovanost za ono čime se oni bave ili ono što ih zanima.“ I tako se 10% ljudi zainteresovanih za kulturu devedesetih godina smanjilo na 5-6% sredinom dvehiljaditih, i na kraju svelo se na 3% ljudi koje zanima kultura. To je svakako Vučiću nezanimljivo biračko telo. On ta 3% donosi iz Republike Srpske.

Nema nikakvog razloga da on vodi računa o ljudima koje zanima kultura. Ali moja poenta je u tome da nikada nismo bili složni, nikada nismo bili solidarni. Uvek su postojali glasovi koji su parafrazirali onu izandalu Čerčilovu izreku koju ja kad čujem od nekog dobijem krvarenje hemoroida, da: „Šta ćemo da branimo ako nema kulture?“, i to se ponavlja non-stop. Imamo godinama to da ljudi neće da se solidarišu i da jednom bojkotuju sve u kulturi.

Da smo to uradili, ova SNS banda i Vučić bi videli da postoji neka bitna snaga. Ovako, stalno se provlačila ta logika: „Pa ne smemo da ugasimo kulturu.“ I do čega je to dovelo? Kultura je ugašena.

Kada pričamo o filmu, mi smo imali godinama i tokom Tome Nikolića i Brace Petkovića kao ministra kulture, mi smo imali ozbiljnu muvanu u komisijama Filmskog centra. Nikada ljudi koji su, pričamo o Maji Miloš, Ležaiću, Mini Đukić, nikada uspešni debitanti sa nagradama nisu uspeali, nisu imali priliku da za par godina dobiju sledeći film i da nastave svoje karijere.

Mi smo imali suprotne primere. Ja sam, na primer, dobio tri nagrade na Berlinaleu za „Paradu“ a onda sam u 12 ciklusa konkursa na kojima sam konkurisao, odbijen 12 puta. Sa po dva-tri scenarija. Zato što je kod nas jednostavno mediokritetska, malograđanska, zavidna sredina. Jal je nešto što odlikuje našu umetničku sredinu. Čim ostvariš neki uspeh, moraš da budeš kažnjen. Prolaze jedino srednjaci. Oni čiji filmovi nemaju nikakav poseban uspeh, oni dobijaju na svake dve-tri godine. Tako je to bilo od uvek i sad se mi čudimo što nema konkursa dve godine. A nema ga zato što smo mi pomogli naprednjačkoj bandi da ukine kinematografiju.

To nije popularno reći, ali nekad neko mora da kaže, a neki ljudi moraju da saslušaju istinu i da se zamisle. Godinama predlažem da jedan čovek bude selektor u Filmskom centru. Danska kinematografija je napravila bum sa svojim filmovima kad su prešli na taj sistem. Imaš Đidu Karanovića, čovek je odlučio, koji je veliki umetnik, odlučio da ne radi. Pa zamisli da takav umetnik četiri godine pristane da bira filmove. Jedan Đida Karanović je pozvan par puta i rekao je: „Ja neću sa idiotima da sedim i da slušam njihovo međusobno lobiranje.“

Mislim da nijedan festival, nijedan umetnički program, nijedno umetničko delo ne sme da zavisi od toga kakva je i koja je vlast u zemlji. Bilo kojoj zemlji, ne sužavam samo na našu. Kod nas se svelo na stav „Nećemo da imamo taj i taj festival dok god su ovi na vlasti“

SVETOZAR CVETKOVIĆ

I tvrdim da ako i raspišu sada konkurs, dok je ova vlast još uvek ovako vitalna i sklona uništavanju svih neisto-mišljenika, da će taj konkurs da bude ekstremna sprdačina i da će opet svi da se prijave na taj konkurs i da će biti poniženi. Mislim, kakav je uopšte rezon da normalni ljudi učestvuju na bilo kakvom konkursu znajući da je taj konkurs namešten? Znači, evo i sada postoji taj nedostatak solidarnosti među nama.

Naravno, ne zameram ništa ljudima koji konkurišu. Oni imaju svoj rezon da konkurišu.

Njihovi festivali, recimo, ovaj slučaj odbijanja najznačajnijih filmskih festivala, zaobilaženja je skandalozan, ali ja i razumem njihove organizatore. Oni konkurišu za javni novac. Ali, s druge strane, svi mi znamo da taj novac nije javni. On je Vučićev. Vučić je postavio



sebe i kao selektora serija, kao selektora fudbala, kao selektora reprezentacije, pokrovitelja Zvezde i Partizana. Njega samo kultura i film manje zanimaju.

On dopušta da nekoliko morona trenutno snimaju serije koje su negledljive. I onda kaže: „Eto, vidite.“ Onda ponizi čitavu struku i kaže: „Ja im dajem novac, a oni snimaju g..na.“ A nikad ne kaže: „Samo pet-šest morona može da snima te serije.“

Ako se ugasi umetnost, i mi smo se ugasili

Piše Svetozar Cvetković, glumac

Mislim da nijedan festival, nijedan umetnički program, nijedno umetničko delo ne sme da zavisi od toga kakva je i koja je vlast u zemlji. Bilo kojoj zemlji, ne sužavam samo na našu. Kod nas se svelo na stav „Nećemo da imamo taj i taj festival dok god su ovi na vlasti“. To je ap-tu-dejt u odnosu na poslednje dve-tri godine kada je bila ista ta vlast i snimali su se filmovi i radile su se predstave, bili su normalniji budžeti. Naravno, to je uzročno-posledično vezano, ali mislim da je samo gašenje umetnosti, a to što mnogi sada predlažu, neka vrsta autogašenja, i to zato što neka vlast postoji. Mislim da je to kontraproduktivno u odnosu na umetnost.

Naravno da film ne može da se snimi bez velikih sredstava. Postoje doduše zero budžeti i ja sam snimio poslednjih godina dva filma koji su imali nula budžet. Režirali su ga studenti FDU, bili su to njihovi diplomski ispiti. Jedan od ta dva filma je postigao ogroman uspeh u Americi na festivalima, a drugi film je bio naš kandidat za Oskara. Dakle moguće je uraditi veliko delo uz pomoć prijatelja, ali ne sme čovek da odustaje od umetnosti. To bi bilo kao da pisac treba da prestane da piše knjigu zato što je u zemlji takva i takva vlast.

Danas postoji jedan veliki antagonizam unutar kulturne zajednice. Jedna strana je izričito protiv toga da se bilo šta radi. Druga strana je na strani onoga što trenutna vlast može da im obezbedi, a to su budžeti za njihove projekte.

Mislim da umetnost ne sme da se ugasi, jer ako se ona ugasi, onda smo se i mi ugasili.

Najcrnja od svih crnih lista

Piše Dušan Kovačević,
direktor i osnivač festivala Exit

Već godinu i po dana jedna od ključnih tema u srpskoj kulturi jesu „crne liste“, koje predstavlja ju spiskove umetnika, organizacija i pojedinaca koji su podržali studentski pokret, a kojima se potom uskraćuje državno sufinansiranje, blokiraju sponzorstva i na svaki mogući način otežava ili onemogućava angažman.

Otkako smo još 4. novembra 2024. godine, tri dana nakon tragedije, zatražili ostavku resornog ministra Gorana Vesića, a potom podržali studentski pokret kada se pojavio, jasno nam je stavljen do znanja da je Exit stavljen na „najcrniju od svih crnih lista“. Uskraćivanje državne podrške, uprkos činjenici da smo srpskoj ekonomiji doneli više od 300 miliona evra, uz praktično nemerljivu međunarodnu promociju zemlje, bilo je tek prvi korak. Usledile su brojne pretnje, kako nama lično, tako i sponzorima, dobavljačima i drugim saradnicima festivala.

Nekoliko dana pred održavanje Exit-a prošle godine, jedan od lokalnih čelnika BIA zapretio mi je da će celu agenciju „okrenuti protiv mene“ ukoliko na festivalu dođe do podrške studentima. Kako je do te podrške, naravno, došlo, sve sa studentima na glavnoj festivalskoj bini i svakodnevnim „pumpanjem“ širom Tvrdave, iz BIA su potom zapretili agenciji za obezbeđenje.

Nakon prve festivalske noći obavestili su nas da su primorani da za naredno veče povuku svih 800 pripadnika obezbeđenja, čime bi festival praktično bio onemogućen da nastavi sa radom i na taj način posredno bio zabranjen. Taj dan bio je jedan od najintenzivnijih u mom životu. Nismo se uplašili i nismo otkazali festival.

Pozvao sam studente i zborove građana da nam pruže podršku i pomognu u obezbeđenju festivala, a vlastima smo poručili da će vodeći svetski mediji u udarnim terminima izvestiti o tome da je služba bezbednosti Srbije svojim delovanjem ugrozila bezbednost desetina hiljada ljudi iz celog sveta. Napetost je trajala do ranih večernjih časova. Kada su shvatili da se nećemo povući, popustili su i dozvolili agenciji za obezbeđenje da se pojavi na festivalu.

Kako smo došli do toga da zbog slobode



Ohrabrujuće je koliko je malo onih koji su pod ovako silnim pritiscima podvili rep i prešli na drugu stranu. I upravo zato se prešlo na sledeću fazu – ako slobodna kulturna scena ne može da se slomi, onda je treba finansijski nadjačati i u potpunosti zameniti

DUŠAN KOVAČEVIĆ, EXIT

govora, vrednosti koja bi trebalo da predstavlja samu osnovu demokratije, dođemo u situaciju da služba bezbednosti naše države ugrožava bezbednost ljudi iz celog sveta? Ili da lokalni čelnici prete vlasniku kafića u Nišu zato što je trebalo da ugosti jednog od muzičara sa crne liste? Otkud potreba za tako temeljnom i opsesivnom kontrolom kulture?

Odgovor je isti kao i kod potrebe za apsolutnom kontrolom medija – uticaj na javno mnjenje, odnosno biračko telo.

Muzičari, glumci, festivali, reditelji, pisci i drugi akteri kulturne scene imaju snažan društveni uticaj i utiču na stavove izuzetno velikog broja ljudi. Upravo zbog toga, u sistemu kakav se danas gradi u Srbiji, od njih se očekuje apsolutna poslušnost. Ako poslušnosti nema i ako se ne mogu kontrolisati, sledi precrtavanje i

uklanjanje iz javnog prostora.

Posle godinu i po dana postojanja crnih lista, situacija u kulturi postala je krajnje dramatična. Mesec ili dva bez finansiranja ili angažmana većina ljudi možda može da izdrži. Godinu i po dana – retko ko.

Uprkos tome, srpska kulturna i kreativna scena i dalje ne popušta. Ohrabrujuće je koliko je malo onih koji su pod ovako silnim pritiscima podvili rep i prešli na drugu stranu. I upravo zato se prešlo na sledeću fazu – ako slobodna kulturna scena ne može da se slomi, onda je treba finansijski nadjačati i u potpunosti zameniti.

Režim ulaže ogromna sredstva u stvaranje ili preuzimanje manifestacija i kulturnih projekata. Na festivalskoj sceni već je potrošen ogroman novac u cilju preotimanja vodećih manifestacija. Exit je tako ostao praktično jedini veliki muzički festival u Srbiji koji je podržao studente.

I tako dolazimo do najopasnijeg aspekta svega što se trenutno događa – slobodno-misleća kulturna i kreativna scena Srbije ne pokušava se više samo disciplinovati. Ona se sistemski zamenjuje poslušnom. Domaći i međunarodni mediji izveštavali su o svemu tome, a jedan od vodećih američkih muzičkih medija opisao je trenutnu situaciju kao „nikad mračnije doba za srpsku kulturnu scenu“.

Rosa me je, kada me je zamolio da napišem ovaj tekst, pitao: „Kako ova situacija može da se razreši?“ Za početak, šira javnost mora da zna šta se u kulturi događa. Procesi koji se odvijaju iza zatvorenih vrata, uskraćivanje sredstava, pritisci na sponzore, pretnje i zabrane angažovanja, moraju postati stalna javna tema. Takođe, svi relevantni društveni akteri moraju jasno da se odrede prema tome.

Studenti su pozvali umetnike da ne učestvuju na konkursima vezanim za Expo, i to jeste važan prvi korak. Ali bi trebalo i oni da ukažu na postojanje crnih lista i sve što se trenutno događa na kulturnoj sceni, i da pokažu da princip solidarnosti za koji se snažno zalažu važi za one koji su upravo zbog podrške studentima ostali bez posla i prihoda.

Muzičarima, glumcima, umetnicima i zaposlenima na kulturnoj i kreativnoj sceni kojima su zbog podrške slobodi i studentskom pokretu prihodi uskraćeni već godinu i po dana, takva podrška ne bi bila samo simbolična. Bila bi poruka da nisu sami. A možda im je upravo to u ovom trenutku i najvažnije. **N**

VRELO, SMRTONOSNO BALKANSKO LETO

U Omišu je stradala devojka, državljanka BiH, koja je bila na sezonskom radu u Hrvatskoj. U Dalmaciji je uhapšeno četvero piromana i ponovo su brojana krvna zrnca. Kod Smedereva je stradao stariji čovek. Vatra ne prestaje da pravi probleme u Srbiji i regionu, a iza nje, sem pustoši, ostaju pitanja – koje sve lekcije nismo naučili, pa nam se ovakve stvari ponavljaju iz godine u godinu?

Piše Milana Milošević



Izgledalo je prošle sedmice, makar na jednu noć, da smo stigli do poslednje runde u borbi sa požarima, ali onda je priroda – i ne samo priroda – imala štošta da kaže. U utorak, i pored blage kišice koja je padala preko noći, teška bitka i dalje nije bila završena.

Da stvar bude gora, u ponedeljak su požari uzeli i prvu žrtvu – u naselju Plavinac u Smederevu stradao je sedamdesetogodišnji muškarac. Najteže je, prema informacijama od utorka ujutru, u Deliblatskoj peščari, gde je vatra zahvatila 3.500 hektara šume i niskog rastinja.

Vatra nije mimoišla ni gradove u regionu. Meštani Omiša, Herceg Novog, Nevesinja, Konjica i drugih područja takođe su se ovog leta susreli sa razbuktalim plamenom. Među njima Omiš beleži najveći broj povređenih, sa najtežim posledicama. Pomoć lekara zatražilo je više od 40 osoba, a osmoro je bilo životno ugroženo. Kod pojedinih pacijenata opekotine su zahvatile i do 70 odsto površine tela, a deo povređenih je završio i na respiratoru. Kod Omiša je stradala i Dragana Antešević, državljanka Bosne i Hercegovine koja je, prema dostupnim informacijama, bila na sezonskom radu u Dalmaciji.

Upravo je iz Hrvatske došla i najveća „politička“ priča ovih nedaća.

Trojica hrvatskih državljana, od kojih jedan ima i srpsko državljanstvo, i državljanka Poljske, uhapšeni su zbog izazivanja požara na deset lokacija u Hrvatskoj. Oni su priznali krivicu, a na teret im se stavlja teško krivično delo protiv opšte bezbednosti za koje je propisana kazna zatvora između jedne i deset godina.

Policija sumnja da su uhapšeni, prema prethodnom planu i međusobnom dogovoru, 14. i 15. avgusta na ukupno deset lokacija u Zadru i širem području Zadarske županije u Hrvatskoj, namerno izazvali požar „delovanjem toplotne energije otvorenog plamena ili delova gorive materije upaljačem“.

Motiv osumnjičenih za izazivanje požara zasada nije poznat, a sudija je rekao da su izneli odbranu.

S obzirom na to da su pojedini mediji izvestili o tome da su krivci Srbi, reagovao je i Milorad Pupovac, predsednik SDSS-a i predstavnik Srba u Hrvatskoj.

„Želim da nedvosmisleno osudimo taj čin odnosno te opasne nerazumne i radnje zbog kojih počinioци trebaju odgovarati kada istražni organi utvrde sve

**NEOPHODNO JE POSTAVITI
SISTEM KAMERA KOJE MOGU DA
DETEKTUJU UDALJENOST I UGAO.
SVE TE KAMERE BI TREBALO DA
BUDU UMREŽENE I DA HVATAJU
IZ RAZLIČITIH UGLOVA JEDAN TE
ISTI POŽAR. I ONDA SE METODOM
TRIANGULACIJE UTVRDI, NA
OSNOVU AZIMUTA POD KOJIM JE
TAJ POŽAR DETEKTOVAN, TAČNA
LOKACIJA GDE SE POŽAR DESIO.
ZATIM SE FORMIRA Taj ALERT
KOJI SE DISTRIBUIRA KORISNICIMA
ŠUMA I SEKTORU ZA VANREDNE
SITUACIJE AUTOMATSKI**

aspekte njihove odgovornosti. Ko god čini takve stvari, koje god nacionalnosti bio, bez obzira da li su piromani da li su alkoholizirani ljudi, ili su nemarni i nedovoljno oprezni, trebaju u skladu sa zakonom odgovarati“, naveo je Pupovac.

„Za one koji ne znaju i za one koji stvaraju lošu i opasnu sliku u našem društvu, u gašenju požara učestvuju i dobrovoljna vatrogasna društva u sredinama gde Srbi žive kao većinsko stanovništvo. Vatra ne bira, kao što nije birala Dragana Antešević na području Omiša. Nerazumni ljudi ne biraju, zli ljudi biraju. Ovih četvero na zadarskobenkovačkom području palili su i potpaljivali po selima, i po selima koja su većinski hrvatska i po selima koja su većinski srpska. U jednom od tih sela, a to su Biljane, živi jedan od osumnjičenih za potpaljivanje. Što se nas tiče, učinili su veliku štetu svojem zavičaju, narodu kojem pripadaju i, u konačnici, sebi samima“, dodao je Pupovac.

PROCENA OPASNOSTI

Zbog klimatskih promena, Evropa prolazi kroz jedno od najtoplijih i najsušnijih leta u istoriji. Kako bismo ubuduće izbegli požare ili umanjili šanse za njihovo rasplamsavanje, profesor Šumarskog fakulteta Slobodan Milanović ocenjuje za Nedeljnik da je neophodan „organizovani sistem za ranu detekciju“.

„To bi značilo imati sistem kamera za video-nadzor koje kad detektuju dim ili vatru, podržane veštačkom inteligencijom – kao ove kamere koje snimaju tablice kad putujemo pa nas uhvati saobraćajna policija da smo napravili neko

prekoračenje, tako mogu da se koristi slični softveri i za prepoznavanje požara“, objasnio je.

Profesor dodaje da se „uvek traži i supervizija čoveka“.

„Kad se pošalje takav alert, onda je neophodno da neko to potvrdi. Mada, kako vreme ide, sve će manje biti potrebno. Ali neophodno je postaviti sistem kamera koje mogu da detektuju udaljenost i ugao. Sve te kamere bi trebalo da budu umrežene i da hvataju iz različitih uglova jedan te isti požar. I onda se metodom triangulacije utvrdi, na osnovu azimuta pod kojim je taj požar detektovan, tačna lokacija gde se požar desio. Zatim se formira taj alert koji se distribuira korisnicima šuma i Sektoru za vanredne situacije automatski“, ispričao je.

Jedna od mera prevencije je i korišćenje Fire Weather Index-a, odnosno indeksa meteorološke opasnosti od šumskih požara. Profesor kaže da je ovaj indeks u upotrebi u čitavoj Evropi, kao i da ga Republički hidrometeorološki zavod Srbije koristi od 2008. godine za 24 glavne hidrometeorološke stanice.

„Međutim, ne znam iz kog razloga, verovatno zbog tehničkih ograničenja ili nekih zakonskih regulativa, oni taj indeks prikazuju vizuelno po nekakvim regionima u Srbiji. Tako da vi dobijete jednu ogromnu površinu sa istom vrednošću. Evropski informacioni sistem za požare (EFFIS) to radi sa boljom granulacijom, rezolucijom, 8x8 km, i daju jedno 8 do 9 dana unapred predikcije“, pojasnio je.

Koristeći te njihove informacije, profesor je, kako je rekao, na društvenim mrežama objavio da bi trebalo da se koriste termovizijske kamere – „pošto će postojati žarišta, koja će ostati bez obzira na kišu“.

„Zato što tu gore panjevi, ostaci debala... To se ne vidi golim okom, može da se detektuje termovizijski. A te kamere, mislim da ima i Sektor za vanredne situacije. Imaju i dronove. I onda bi trebalo po tim mestima delovati i sa zemlje i iz vazduha koliko je neophodno“, obrazložio je.

Indeks, objasnio je profesor, ne kaže „da li će tu biti požar ili neće“.

„Jer, ukoliko nemate gorivog materijala, vrednost tog indeksa može biti enormno visoka, ali požara neće biti ukoliko nema šta da gori ili ukoli-

ko neko to ne zapali. Naravno, bitno je da postoje i te informacije, ali moraju u te modele za predikciju da se uključe informacije o uticaju čoveka, terena i vegetacije. I mi to radimo. Razvijamo modele gde vi sa većom pouzdanošću možete da definišete zone sa višim rizikom“, naglasio je.

Ukazao je i da nije reč o samo jednom indeksu.

„Tu imate i druge indekse koji govore koliko požar može brzo da se širi, kolika je vlažnost površinskog, odnosno finog gorivog materijala, kolika je vlažnost debljeg, kakav je kapacitet za nastanak većih požara“, rekao je.

„SEKTOR SLABO KORISTI INFORMACIJE“

Te informacije, prema njegovim rečima, Sektor za vanredne situacije „slabo koristi“.

„One bi im bile vrlo od koristi za upravljanje požarima i gašenje požara. Bile su apsurdne situacije prošle godine. U severnom delu države je došlo do promene vremena, a požari su i dalje buktali oko Vranja. Ali oni nisu mogli da lociraju helikoptere, jer su uslovi za letenje iz baze, odakle je trebalo da polete, bili nepovoljni. Da su pratili vrednosti Fire Weather Index-a nekoliko dana unapred, pre toga bi locirali helikoptere, pošto je postojala potencijalna opasnost za nastanak požara u južnim delovima“, ispričao je.

Ovi podaci su, kako je dodao, javno dostupni na sajtu EFFIS-a.

Poslednjih dana, kaže on, korisnici društvenih mreža su preko satelita posmatrali gde su požari nastali. Međutim, naglasio je da ti sateliti nisu dovoljno precizni.

„Napravljena je i neka aplikacija od strane jednog instituta, uz podršku Ministarstva za životnu sredinu, gde oni tvrde da umalo u real time-u mogu da detektuju požar i da šalju informacije korisnicima. Međutim, to nije tačno, jer ovi sateliti orbitiraju. To nisu geostacionarni sateliti, već u određenim orbitama kruže oko Zemlje i u određenim periodima. I vi imate opservacije i informacije koje oni pružaju, recimo, desetak puta na dan. Jednu veliku rupu vremensku ne pokrivaju, tako da obično te informacije kasne po nekoliko sati“, pojasnio je.

Ukazao je i da se sateliti ne mogu kon-

trolisati, jer „neko u svakom trenutku može da uskrati pristup ili link“.

„Ja zagovaram detekciju sa Zemlje, uz pomoć sistema video-kamera koje bi funkcionisale u onim predelima koji su pod većim rizikom. A mi znamo na osnovu istorijskih obrazaca i možemo da koristimo ove različite klimatske scenarije da pravimo predikciju u budućnosti gde će biti više opasnosti, a gde niža. I onda tu stacionirate te kamere i možete u takoreći u realnom vremenu da detektujete požare“, naveo je.

NEPOZNAVANJE POŽARA NA OTVORENOM

Ukoliko izbije požar, neophodno ga je prijaviti Sektoru za vanredne situacije, jedinoj instituciji koja je ovlašćena zakonski da ih gasi. Profesor je ocenio da se „mnogo toga promenilo“, od kada je nadležnost za sve požare prešla u ovaj Sektor, koji je pod nadzorom Ministarstva unutrašnjih poslova.

„Šumari su, kao neko ko upravlja sa skoro 40% teritorije, takoreći potpuno isključeni iz toga. Oni po Zakonu o šumama imaju obavezu da pokušaju da ugase taj inicijalni požar. Ali, kad stupi požar na scenu, onda su tu glavni ovi iz Sektora za vanredne situacije. Druga



ZAKONI VRLO SLABO PREPOZNAJU MATERIJU POŽARA NA OTVORENOM. PRAVLJENI SU ZA POŽARE U URBANOJ SREDINI. ZA DOBIJANJE LICENCE, DA BISTE POSTALI VATROGASAC, U 90% SLUČAJEVA MATERIJA KOJU UČE JE VEZANA ZA POŽARE U URBANOJ SREDINI. TAKO DA, NISAM SIGURAN KOLIKO SA TAKVIM ZNANJEM MOGU DA SE SNAĐU U PROSTORU KAO ŠTO JE OTVORENI EKOSISTEM ŠUMA

Profesor Slobodan Milanović, Šumarski fakultet

stvar, zakoni vrlo slabo prepoznaju materiju požara na otvorenom. Pravljeni su za požare u urbanoj sredini. Za dobijanje licence, da biste postali vatrogasac, u 90% slučajeva materija koju uče je vezana za požare u urbanoj sredini. Tako da, nisam siguran koliko sa takvim znanjem mogu da se snađu u prostoru kao što je otvoreni ekosistem šuma“, ispričao je.

Još jedan problem koji je naveo profesor, jeste da se kod nas „primenjuje ta doktrina da se požar gasi samo vodom“.

„Voda služi da hladite gorivi materijal i da plamenu oduzimate kiseonik, ali to je prilično neracionalna metoda. Primenuju se metode indirektnog gašenja. Oni su sad u Deliblatskoj peščari probijali neke protivpožarne pruge, znači uklanjali gorivi materijal ispred fronta požara kako bi napravili diskontinuitet u gorivom materijalu“, ukazao je.

NAJEFIKASNIJI NAČIN BORBE

Profesor je rekao da bi on u toj situaciji iskoristio metodu „korišćenja vatre protiv vatre“ – iliti „kontrapožar“.

„Vi napravite jednu barijeru, a onda upalite požar ka požaru, ispred te barijere. Kad se ta dva požara spoje, onda vi više rešavate problem širenja požara“, objasnio je.

Ispričao je da su naši pripadnici Sektora za vanredne situacije 2024. godine imali trening na području Nacionalnog parka Tara, gde su prisustvovali demonstraciji primene ove metode.

„Dobar deo njih, kad ide kao pomoć kroz mehanizam za civilnu zaštitu u Španiju, Francusku, Grčku, imali su prilike da vide da se u tim državama koristi ova metoda. To je najefikasniji način za gašenje požara. To su šumari nekada radili 80-ih godina kod nas, a onda je to znanje izgubljeno jer je prešlo u ingerenciju drugih“, naglasio je.

Profesor smatra da ingerencije treba da ostanu u okviru Sektora za vanredne situacije, ali da je neophodno podzakonskim aktima da se „malo bolje reguliše“ problematika požara na otvorenom.

„I ti treninzi treba da budu specijalizovani za požare na otvorenom, i da se na taj način dostigne nivo znanja koji bi pomogao da se bolje upravlja požarima na otvorenom kad već dođe do njih. Pošto, verujem da se zakon neće tako drastično promeniti, pa da se to vrati u ingerenciju šumarima“, zaključio je. **N**

Kako su nastala (i nestala) dobrovoljna vatrogasna društva

Zbog potpune i planske disfunkcionalnosti države, pouzdamo se u ljude na terenu, bez čije solidarnosti, obučenosti i posvećenosti bismo svjedočili puno većim tragedijama. A takvo žrtvovanje ima dugu tradiciju...

Piše Dragan Markovina

Ako nas, u moru ostalih razloga, nešto povezuje na ovim prostorima, to je činjenica da se baš svaki aspekt života može svesti i da se uostalom svodio i na politički i međunacionalni problem.

A kad već to vrijedi za svaki aspekt života, kako ne bi vrijedilo za požare na jadranskoj obali, za koje su u posljednja dva desetljeća zajedničke jugoslavenske države često optuživani Srbi. Nekad otvoreno, nekad uvijeno, ali potpuno jasno.

Da stvar bude gora, scene požara i kasnije opustošene zemlje lako se urežu u kolektivni imaginarij, a uostalom i do danas je ostala kulturna pjesma Gorana Babića, 'Gori li to Hrvatska?', napisana politički prijelomne 1971. godine u Hrvatskoj.

Jedna od onih po kojoj se mogao vjero očitati duh vremena i koju mu danas uzimaju u plus oni koji ga pokušavaju obraniti od odluke da izabere beogradski egzil 1991. godine.

Taj nacionalistički običaj je negdje iščeznuo nakon Oluje, da bi se zatim počeo vraćati u javnost s prvom normalizacijom i povratkom turista iz Srbije na jadransku obalu, ali i za vrijeme kakvog-takvog povratka Srba u napuštene i spaljene domove diljem dalmatinskog zaleđa. Koje im je država nevoljko, sporo i uz puno opstrukcija, ponajprije zbog potrebe za ulaskom u Europsku uniju, krenula tipski obnavljati, gdje su na kraju te kuće puno više služile kao nekakva ljetna baza za provođenje praznika u za-

vičaju, nego za stvarni život.

U međuvremenu klima se počela bitno mijenjati nagore, ljeta su postajala sve nesnosnija, suše su postajale sve veće i dugotrajnije, ljetne oluje sve češće, a na koncu su i šumski požari postali brojniji i sve katastrofalniji.

Međutim, bez obzira na sve to, upravo sada dok gori kao nikada i gdje su desetine hiljada radnika iz Srbije na Jadranu, a jednako su i brojni turisti iz te zemlje, i to iz doslovno svih krajeva Srbije, priče o Srbima koji pale Jadran više zapravo nema. Što je jedna od rijetkih dobrih stvari danas.

ČINJENICA JE DA JE
AUSTRO-UGARSKA, ČAK I
ONAKVA KAKVA JE BILA, A BILA JE
KONZERVATIVNA POLUPERIFERIJA
ZAPADNE EUROPE, PO SVIM
EKONOMSKIM HISTORIČARIMA I
PODACIMA, UVELA NAŠE KRAJEVE
NAD KOJIMA JE VLADALA U EUROPU

Ovo ljeto dakle gori na sve strane, a kako mi se život uglavnom odvija između tri adrese, mostarske, splitske i korčulanske, svjedočim praktično uživo svim tim katastrofama. Gorjela je ovog ljeta već mostarska deponija smeća, i to katastrofalno. Gorjelo je također diljem Hercegovine, od Čapljine, do Konjica i Nevesinja. Gorjela je ozbiljno i Korčula, ovih dana gori i Pelješac, u Omišu se, na korak do Splita, dogodila ozbiljna katastrofa s jednom ljudskom žrtvom i ozbiljnom kataklizmom ovog kolovoza.

Dalje niz obalu, gori i u Crnoj Gori oko Herceg-Novog, a zapravo svugdje od Nikšića do obale. Kad tome pribrojimo vijesti iz Francuske i Španjolske o tamošnjim katastrofalnim šumskim požarima, čovjek ima dojam da se čitav Mediteran pretvorio u jednu ogromnu vatrenu kuglu, kao da tom prostoru nije dosta nevolja i bez toga. I političkih i ljudskih i izbjegličkih.

Što me sjetilo jednog fenomena s kojim sam se srodio još od najranijih ljeta na Korčuli. Kad god bi izbio požar, a to jeste bilo često, uvijek bi čitavo mjesto išlo gasiti, ili dežurati ili bi se išlo pomagati Pelješčanima. Tek sam poslije čuo i shvatio koncept dobrovoljnih vatrogasnih društava. Koncept jednako solidaran, koliko možda na prvu ruku i logičan za Mediteran. Da bih onda, istražujući ovih dana tu temu, potaknut kataklizmama, shvatio da nam je taj koncept, kao i mnogo toga korisnog za javnu stvar, ostavila Austro-Ugarska monarhija.

Svašta nam se ovdje izdogađalo i odavno je termin jugonostalgije ušao u upotrebu. Bilo da zvuči kao neko simpatično prisjećanje ili kao psovka iz perspektive nacionalista. Ali se neka stvarna austronostalgija i dalje doživljava kao stvar simpatičnih redikula.

Znam da sam se na faksu svojevremeno smijao kad je Stipe Šušar u nekom tekstu napisao da ima i puno nostalgijinih za Austro-Ugarskom u Hrvatskoj. Ali sam se već dosta manje smijao pretprošle godine kad mi je to sam za sebe rekao Gorčin Stojanović u podcastu, potpuno ovog puta razumijevajući o čemu je riječ.



I nema tu nikakve potrebe za idealizacijom davno nestale K und K carevine, niti za zaboravom činjenice da je Dalmacija bila uvjerljivo najzaostaliya kraljevina te zemlje, sve unatoč izgradnji pristaništa i svjetionika, koja je čak bila i prometno slijepo crijevo, bez željeznice nakačene na europske pruge.

Kad smo kod Dalmacije i Boke Kotorske, nemoguće je iz priče izostaviti i pobunu mornara u Boki Kotorskoj, 1918. godine, iskorištenu i u jugoslavenskoj nacionalnoj, i u komunističkoj ideološkoj mitologiji, kao autentični narodni i radnički otpor Austro-Ugarskoj.

Nema potrebe ni za negiranjem trajnog neprijateljstva te zemlje prema nacionalnim težnjama Južnih Slavena, a pogotovo prema ideji nekakve nezavisne jugoslavenske države, kao ni za negiranjem golgote koju je Srbija prošla u Prvom svjetskom ratu upravo pod napadom Austro-Ugarske. Priča pak o Sarajevskom atentatu čini jedan povezan, ali poseban rukavac te priče.

No, svemu tome unatoč, činjenica je da je Austro-Ugarska, čak i onakva kakva je bila, a bila je konzervativna poluperiferija zapadne Europe, po svim ekonomskim historičarima i podacima, uvela naše krajeve nad kojima je vladala u Europu. Bilo infrastrukturno, kao u Bosni i Hercegovini i Vojvodini, bilo po modernizmu institucija, poput ideje o organiziranju dobrovoljnih vatroga-

NIŽU SE TAKO U SRBIJI DOBROVOLJNA VATROGASNA DRUŠTVA, ZRENJANIN 1868, PANČEVO 1871, NOVI SAD 1872, ZEMUN 1873. PA U CRNOJ GORI, OPET U AUSTRO-UGARSKOJ BOKI KOTORSKOJ, U KOTORU 1867. ZATIM U HRVATSKOJ, U ROVINJU VEĆ 1854, PA ONDA ŠEZDESETIH GODINA 19. STOLJEĆA U SJEVERNOJ HRVATSKOJ, VARAŽDIN, LUDBREG, SISAČ, OTOČAC. U SLOVENIJI PRVO JE OSNOVANO 1869. U METLIKI, A DRUGO U LJUBLJANI 1870. GODINE

snih društava, a na koncu i po Kopitarovoj reformi jezika i bitnom utjecaju na Vuka Stefanovića Karadžića, a potom i na jugoslavensku akademiju u Zagrebu.

Nižu se tako u Srbiji dobrovoljna vatrogasna društva, Zrenjanin 1868, Pančevo 1871, Novi Sad 1872, Zemun 1873. Pa u Crnoj Gori, opet u Austro-Ugarskoj Boki Kotorskoj, u Kotoru 1867. Zatim u Hrvatskoj, u Rovinju već 1854, pa onda šezdesetih godina 19. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj, Varaždin, Ludbreg, Sisak, Otočac. U Sloveniji prvo je osnovano 1869. u Metliki, a drugo u Ljubljani 1870. godine.

Bosna i Hercegovina je na koncu možda najbolji primjer državne politike, budući da se tamo već činom dolaska Austro-Ugarske odmah u Travniku 1878. osniva prvo dobrovoljno vatroga-

sno društvo, a već godinu iza toga i u Sarajevu.

Naravno, svijet je otišao tehnološki daleko naprijed i svaka kupovina Rafaela i vojne opreme, pogotovo na ovim našim prostorima, gdje ona jedino može biti upotrijebljena kao prijetnja ili odvraćanje isključivo između ovih naših, ionako ratom traumatiziranih i još uvijek do kraja neoporavljenih zemalja i odnosa, izgleda tragično, kad se shvati koliko se za isti iznos moglo kupiti medicinskih helikoptera, nužnih za kvalitetnu pomoć na otocima ili u udaljenim planinskim selima, i koliko se istovremeno moglo kupiti kanadera, bez kojih gašenje požara, s ne znam koliko vatrogasaca na terenu, ne bi bilo realno moguće.

No, i sa svom mogućom tehnologijom, koje Hrvatska ima najviše, upravo zbog iskustva čestih ljetnih požara na Jadranu, a Bosna i Hercegovina najmanje, zbog potpune i planske disfunkcionalnosti države, opet ostaju ljudi na terenu, bez čije solidarnosti, obučenosti, posvećenosti i nadljudskih napora bismo svjedočili puno većim tragedijama uslijed požara.

Sve to skupa stvara solidarnost zajednice, ali i nedvojbeno vuče korijene iz ideje i aktivnosti dobrovoljnih vatrogasnih društava, jedne od rijetkih institucija dugog trajanja na ovim prostorima. **N**

PRVO MIR, PA MUNDIJAL, A NA KRAJU ATOMSKA BOMBA

Saudijska Arabija želi da oslabi Iran, ali ne po cenu da gurne ceo region u ratni vikor bez kraja. Ibn Salman nije pacifista, ne libi se da upotrebi oružje ili pošalje trupe gde misli da treba. Međutim, predvodnik nove generacije familije Saud zna da ne bi SAD, već njegova zemlja platila najveći ceh iranske osvete za zaoštavanje sukoba

Piše Željko Pantelić, dopisnik Nedeljnika iz Rima

Rat u Persijskom zalivu probudio je iz geopolitičkog sna Saudijsku Arabiju, zagledanu u „Vision 2030“ i Mundijal 2034. godine. Režim prestolonaslednika Muhameda ibn Salmama namerno je „narkotizovao“ saudijsko društvo, pogotovo najbrojniji deo, ispod 40. godine, stvarajući mu iluziju da živi u postistorijskom periodu.

Saudijska Arabija i Iran su dva suprotna sveta, i pored toga što su veoma mlade nacije, imajući u vidu da je prosečna starost u obe zemlje oko 30 godina. Ključna razlika je što mladi Saudijski žive van istorije, realizujući, kolokvijalno rečeno, „saudijski san“, konstruišući živote oko godišnjih odmora i planova o budućnosti. Iranska mladost, bilo da je reč o verski indoktriniranoj ili liberalnoj, živi u istoriji, u sadašnjosti, u borbi za vlast.

Obe zemlje su diktature, surove i bezobzirne; razlika je u tome što kraljevska familija u Rijadu kupuje privilegijama i blagostanjem društveni konsenzus i

vernost podanika, dok teokratski režim u Teheranu nema ni prirodna bogatstva ni druge izvore prihoda koji bi mu omogućili da kupuje poslušnost građana i zato upotrebljava brutalnu silu, uključujući javna vešanja disidenata i slobodoljubivih ljudi.

Iransko zatvaranje Ormuskog moreuza i bombardovanje Saudijske Arabije i komšijskih država u Zalivu ima za cilj, između ostalog, da dovede u pitanje državne projekte Rijada, posebno one vezane za „Vision 2030“, koji se direktno finansiraju od zarade na prodaji nafte i đubriva.

Istini za volju, Saudijska Arabija je u mnogo boljoj poziciji od Kuvajta, Katar, Bahreina i UAE jer, zahvaljujući naftovodu koji spaja istočni deo zemlje, gde su nalazišta nafte, sa lukom Janbu na obali Crvenog mora, može da zaobiđe iransku blokadu Zaliva. Ali Teheran ni u tom slučaju nije bez aduta, budući da uz pomoć Huta u Jemenu može da kreira velike probleme u prolazu Bab el Mandeb, kao što je to činio evropskim teretnim brodovima i tankerima tokom prethodnih godina. U tom kontekstu je

Rijad napravio neku vrstu ankete među 50 potencijalno zainteresovanih država za organizaciju zajedničkog nadzora i obezbeđivanja prolaznosti kroz moreuz Bab el Mandeb.

Prema procenama Goldman Saksa, rat u Persijskom zalivu će napraviti rupu u budžetu Saudijske Arabije u rasponu od 80 do 90 milijardi dolara. Rijad može da izdrži jednu, možda i dve, čak i tri godine, sa takvim gubicima, ali bi ambiciozni plan reformi za ekonomsku i energetska transformaciju bio ozbiljno ugrožen sa svim pratećim posledicama.

U tim brojevima treba tražiti i motive politike Saudijske Arabije prema Iranu, koja često ima obrise nelogičnosti i kontradiktornosti. Rijad želi da oslabi Iran, ali ne po cenu sopstvenog slabljenja.

SAUDIJSKO BUĐENJE IZ POSTISTORIJSKOG SNA

Iranske rakete i dronovi koji su pali na Rijad nisu samo „probudili“ iz sna mlade Saudijce već su uveli u njihove živote mnogo ozbiljniju okolnost o kojoj nisu

Rat u Persijskom zalivu će napraviti rupu u budžetu Saudijske Arabije u rasponu od 80 do 90 milijardi dolara. Rijad može da izdrži jednu, možda i dve, čak i tri godine, sa takvim gubicima, ali bi ambiciozni plan reformi za ekonomsku i energetska transformaciju bio ozbiljno ugrožen sa svim pratećim posledicama



razmišljali: osećanje ranjivosti, nesigurnosti i spoznaju da nije sve zagarantovano. Nije reč samo o psihološkom i socijalnom efektu već i političkom. U politici i geopolitici, pogotovo, mogućnost da se nešto dogodi ima veću specifičnu težinu od samog događaja.

Za većinu Saudijske Iran je bio apstraktan, u najboljem slučaju geografski pojam, koji se pojavljivao u vestima. Obaveštajni, vojni i diplomatski aparat u Rijadu je i te kako bio svestan iranske pretnje i okruživanja Saudijske Arabije, koje je trajalo decenijama, preko Iraka, Sirije, Libana, Gaze, Jemena, u režiji Teherana i izvođenju iranskih proksija. Međutim, vladajući režim je želeo da podanici budu uvereni da žive u postistorijskom društvu u kome ima mesta samo za priče o lepoj sadašnjosti i još boljoj budućnosti. Čak ni vojno angažovanje u Jemenu i rat sa Hutima nije doveo u pitanje taj narativ.

Politika Muhameda ibn Salmana bazirala se na kontradikcijama, ona je deo njegove personalne karakteristike koju je on transformisao u sistemsku, budući da

ima, praktično, neograničenu vlast. MBS želi da istovremeno bude i revolucionar i čuvar tradicije, vesnik novog i zaštitnik starog. Na sve to se kaleme još kontradiktorniji ciljevi: hteo bi da pošalje staru gardu u penziju bez potresa, hteo bi da se emancipuje od Sjedinjenih Država tako što će da se još više približi Vašingtonu, hteo bi da dominira regionom, a da se ne zavadi sa Iranom i petromonarhijama u Persijskom zalivu, hteo bi da Saudijska Arabija bude moderna i islamska država.

Sve prethodno rečeno objašnjava politiku Saudijske Arabije prema Islamskoj Republici u poslednjih par godina. Namera MBS-a je da definiše odnose sa Teheranom pre nego što se Iran konsoliduje, odnosno dok je još uvek pod sankcijama Zapada.

Rat protiv Huta trebalo je da bude poruka Iranu da je Saudijska Arabija spremna da ratuje, ako treba, kako bi branila svoju sferu interesa. Kažemo trebalo, jer se avantura u Jemenu pretvorila u bumerang, potvrđujući da visoka tehnologija i supermoderno oružje ne vrede mnogo bez sposobnih oficira i vojnika kojima motivacija nije novac već neki ideal, nacionalistički, verski, svetonazorski.

VIZIJA 2030 I ATOMSKA BOMBA

MBS ima dva centralna projekta u svojoj agendi, „Vision 2030“ i uzdizanje Saudijske Arabije u nuklearnu silu. Reč je o dva kompatibilna projekta jer je razvoj nuklearnog potencijala u civilne svrhe način da se Saudijska Arabija oslobodi zavisnosti od nafte i istovremeno povećanja prihoda od izvoza „crnog zlata“ i njegovih derivata. Paralelno, „Vision 2030“ finansira se prodajom nafte sa ciljem da obezbedi energetska sigurnost zemlje za postnaftni period i kreira novu ekonomiju od koje bi Saudijska Arabija mogla da živi.

Svrha plana modernizacije Saudijske Arabije ima i politički cilj, a to je cementiranje statusa monarhije i obezbeđivanje širokog društvenog konsenzusa baziranog na dila po kojem režim garantuje blagostanje i bezbednost, a podanici prihvataju nametnuta ograničenja. Istovremeno, ulazak Saudijske Arabije u klub nuklearnih sila dao bi Rijadu toliko dugo željenu autonomiju i suverenitet u odnosima sa velikim i regionalnim silama.

ŠEST ARAPSKIH PETROMONARHIJA STAVLJENO JE NA PRVU TEŠKU PROBU INVAZIOM IRAKA NA KUAJT. RIJAD I NJEGOVI SAVEZNICI DOHA, ABU DABI, MUSKAT I MANAMA MORALI SU DA SE OBRATE VAŠINGTONU ZA POMOĆ. AMERIČKA POBEDA NAD IRAKOM I IZBACIVANJE TRUPA SADAMA HUSEINA SA TERITORIJE KUAJTA UČVRSTILI SU POZICIJU SAD U PERSIJSKOM ZALIVU

Potpisivanje Protokola sa SAD o saradnji u razvoju nuklearnog potencijala u civilne svrhe nije neka specijalna privilegija namenjena samo Saudijskoj Arabiji. Slične protokole Vašington ima sa više od polovine država na planeti, među kojima su i Ujedinjeni Arapski Emirati. Abu Dabi je potpisao sporazum sa Amerikancima tokom mandata predsednika Baraka Obame 2009. godine.

Novina u protokolu Saudijske Arabije sastoji se u relativizaciji dva tzv. zlatna standarda u sporazumima o nuklearnoj energiji na kojima su Amerikanci insistirali: odricanje od obogaćivanja uranijuma na teritoriji države potpisnice i prihvatanje tzv. Dodatnog protokola Sporazuma o neširenju nuklearnog oružja, koji predviđa prihvatanje rigoroznih, dubinskih i iznenadnih inspekcija nuklearnih postrojenja.

Umesto eksplicitnog odricanja od obogaćivanja uranijuma, bilateralni sporazum Rijada i Vašingtona predviđa izradu zajedničkog izveštaja na svake dve godine o tome da li je Saudijskoj Arabiji neophodno da obogaćuje uranijum na svojoj teritoriji. U slučaju da se u izveštaju da afirmativan odgovor, Amerikanci se obavezuju da izgrade adekvatna postrojenja za obogaćivanje uranijuma na teritoriji Saudijske Arabije.

Imajući u vidu potrebno vreme za konstruisanje atomske bombe, čak i da Rijad počne danas sa obogaćivanjem uranijuma, trebale bi mu godine pre nego što bi bio u poziciji da postane nuklearna sila. Problem je što bi početak procesa obogaćivanja uranijuma bez strogog nadzora nadležnih međunarodnih tela neizbežno ubrzao trku za nuklearnim naoružanjem u regionu i svetu.

Koliko je stvar delikatna ukazuje i potreba predsednika Trampa da na svojim profilima na društvenim mrežama

specifikuje da je realizacija Protokola o nuklearnoj saradnji vezana za potpisivanje Avramovih sporazuma od strane Rijada. Dakle, u suštini se ne radi o velikoj novini jer je i Trampov prethodnik Džo Bajden eksplicitno rekao da Rijad ne može da dobije dozvolu za razvoj nuklearnog programa bez prethodnog uspostavljanja diplomatskih odnosa sa Izraelom.

„Vision 2030“ nalazi se u veoma delikatnoj fazi, režim u Rijadu je već morao da odustane od serije velikih projekata, usled problema sa finansiranjem, i produžetak rata u Persijskom zalivu i nestabilnost celog regiona mogli bi da potope snove Rijada o transformaciji Saudijske Arabije u hipermodernu državu, naravno samo u tehnološkom kontekstu. Ibn Salmanovu ambicioznost u tehnološkom menjanju zemlje stidljivo, metaforički rečeno, kilometrima udaljeno prati bledunjavi tračak volje da zemlja bude politički reformisana.

PRESTOLONASLEDNIK I PRESEDNIKOV ZET

Džared Kušner je arhitekta specijalnog odnosa između američkog predsednika Donalda Trampa i prestolonaslednika Ibn Salmana. Privatni poslovni aranžmani koji se mere milijardama dolara i međudržavni koji iznose nekoliko stotina milijardi dolara omogućili su Ibn Salmanu direktan prolaz i uticaj na Trampa, ali i zaboravljanje svih krivičnih dela, uključujući i ubistvo i kasapljenje Kašogija, zbog kojih je saudijski prestolonaslednik bio duže vreme na listi za izbegavanje.

Kušnerovo približavanje Ibn Salmanu je motivisano iz dva razloga, prvi je pomenuti poslovni, a drugi je potpuna realizacija Avramovih sporazuma, koji bez uključivanja Rijada ostaju šepavi.

Za saudijskog prestolonaslednika je fundamentalno značajna privilegija da ima otvoren kontakt sa predsednikom Trampom, pogotovo u ratnim vremenima, to jest kada su Amerikanci vojno angažovani u regionu. Karakteristika kontradiktornosti Ibn Salmana ogleda se i u odnosima sa Iranom. Slikovito rečeno, Rijad sa Vašingtonom ujutro vodi združene akcije protiv iranskih proksija u Iraku, a uveče Ibn Salman ubeđuje Trampa da bombarduje Iran.

Saudijski prestolonaslednik pokušava da utiče na američku politiku u Persij-

SAUDIJSKA ARABIJA JE U MNOGO BOLJOJ POZICIJI OD KUVAJTA, KATAR, BAHREINA I UAE JER, ZAHVALJUJUĆI NAFTOVODU KOJI SPAJA ISTOČNI DEO ZEMLJE, GDE SU NALAZIŠTA NAFTE, SA LUKOM JANBU NA OBALI CRVENOG MORA, MOŽE DA ZAOBIĐE IRANSKU BLOKADU ZALIVA

skom zalivu iz strateških, ekonomskih i geopolitičkih razloga. Javna je tajna da Tramp ima sklonost da posluša ili uvaži mišljenja lidera sa kojima ima direktan i otvoren kontakt.

Saudijska Arabija je ključna zemlja za SAD u Persijskom zalivu i one ne mogu da ostanu gluve na potrebe svog arapskog saveznika, ili, u konkretnom slučaju, ako Rijad smatra veoma opasnim i štetnim nastavak rata sa Iranom, Vašington ne može da ignoriše tu činjenicu, naprotiv. To se, uostalom, i videlo kroz uticaj Ibn Salmana na odluku Trampa da suspenduje poslednju eskalaciju sukoba sa Iranom.

Drugi, ekonomski element je važan za SAD jer je Saudijska Arabija jedan od najvećih i najsolventnijih kupaca američkog naoružanja, ali i partner u diktiranju energetske agende i u brojnim drugim poslovima u kojima se prepliću državni i lični interesi sa obe strane.

Treći aspekt je geopolitičke prirode. Saudijska Arabija želi da oslabi Iran, ali ne po cenu da gurne ceo region u ratni vihor bez kraja. Ibn Salman nije pacifista, ne libi se da upotrebi oružje ili pošalje trupe gde misli da treba. Međutim, predvodnik nove generacije porodice Saud zna da ne bi SAD, već njegova zemlja platila najveći ceh iranske osвете za zaostravanje sukoba i zato njegov glas ima mnogo veću specifičnu težinu od stava evropskih zvaničnika koji se zalažu za prekid vatre.

SAVEZNIŠTVA SAUDIJSKE ARABIJE

Saudijska Arabija još od sedamdesetih godina pokušava da formira neku vrstu saveza arapskih petromonarhija, odnosno od momenta kada su dobile nezavisnost, osim Kuvajta, koji je postao samostalna država deset godina ranije.

Rijad je uspeo u svojoj nameri tek početkom osamdesetih, to jest nakon Islamske revolucije u Iranu koja je izbacila na vlast ajatolaha Homeinija, ali i in-

vazije Sovjetskog Saveza na Avganistan. Savet za saradnju u Zalivu i pored velikih reči i zaklinjanja nije se proslavio jer nije podrazumevao ni kreiranje zajedničkog vojnog komandnog lanca, a ni zajednički spoljnopolitički nastup prema trećim državama.

Šest arapskih petromonarhija stavljeno je na prvu tešku probu invazijom Iraka na Kuvajt. Rijad i njegovi saveznici Doha, Abu Dabi, Muskat i Manama morali su da se obrate Vašingtonu za pomoć. Američka pobeda nad Irakom i izbacivanje trupa Sadama Huseina sa teritorije Kuvajta učvrstili su poziciju SAD u Persijskom zalivu.

Amerikanci su proširili i pojačali baze u Saudijskoj Arabiji, a otvorili su nove u Bahreinu, Kuvajtu, Ujedinjenim Arapskim Emiratima i Kataru. Godine 1995. obnovljena je Peta flota – bila je rasformirana posle Drugog svetskog rata – sa komandnim centrom u glavnom gradu Bahreina.

Oman je odlučio da ne otvori vrata američkim marincima i da izda dozvolu za izgradnju američke baze. To je jedan od razloga zašto se Oman oslovljava kao zalivska „Švajcarska“ i zašto se često koristi kao neka vrsta neutralnog terena za susrete zavađenih strana.

Neslavno iskustvo sa Svetom za saradnju u Zalivu nije pokolebalo Saudijsku Arabiju da traži nove saveznike s ciljem postizanja regionalne autonomije. Ugovori sa Pakistanom, približavanje Kini, normalizacija odnosa sa Teheranom uz posredništvo Pekinga, i na kraju „Sporazum iz Meke“ sa Ankarom i Islamabadom, deo su istog procesa obezbeđivanja autonomije i bezbednosti.

Ipak, bilo bi pogrešno misliti da je Rijad spreman da se u dogledno vreme odrekne američkog zaštitnog kišobrana, tim pre što su Ujedinjeni Arapski Emirati iskoristili približavanje Saudijske Arabije Kini i Rusiji da se nametnu kao kredibilni partneri SAD. Pod zaštitnim plaštom Amerikanaca, UAE su projektovale svoje regionalne interese koji često dolaze u koliziju sa Rijadovim, zbog čega su odnosi između dve zemlje i posebno između prestolonaslednika Muhameda ibn Salmana i Muhameda ibn Zajeda el Nahjana prilično zahladneli.

Katar već duže vreme igra svoje trostruke i četvorostruke igre flertujući sa islamskim terorističkim pokretima, Iranom i Turskom na jednoj strani i korumpirajući čelnike, uticajne ljude

na Zapadu i finansirajući aktivnosti koje poboljšavaju imidž Dohe i povećavaju njenu meku moć, poput sporta, zdravstva, turizma. Svoju ulogu sui generis Katar bazira i na davanju gostoprimstva najvećoj američkoj bazi u regionu, ali i turskoj vojnoj bazi.

Kuvajt je nakon pretrpljene iračke invazije praktikovao politiku niskog profila i neutralnosti, naravno oslanjajući se, zlu ne trebalo, na američke vojne trupe. Bahrein se nalazi u delikatnoj situaciji jer vladajuća emiratska familija je deo sunituskog korpusa, a većina podanika su šiiti. U takvoj konstelaciji Bahrein po difoltu mora da vodi izbalansiranu politiku sa ciljem da deaktivira iranski uticaj na šiitsku većinu, odnosno da spreči njeno transformisanje u petu kolonu Teherana.

Oman je zadržao svoju neutralnu poziciju, između ostalog i jer sa Iranom drži pod kontrolom Ormuski moreuz, ali i na osnovu stečenih kredita u pregovaračkim procesima, među kojima je najveći uspeh bio postignut kompromis američkog predsednika Obame i Irana u 2015. godini.

SUNITSKA ALIJANSA

Izbor Meke za potpisivanje pakta o međusobnoj odbrani između Saudijske Arabije, Turske i Pakistana bio je više nego indikativan, tim pre što Ankara, Rijad i Islamabad predstavljaju tri različite interpretacije islama među sunitima. U osnivačkom dokumentu se eksplicitno poziva na „islamsko bratstvo i solidarnost“ – u tom kontekstu je veliki udarac izostanak Egipta u poslednjem momentu u osnivanju sunitске alijanse – ali su interesi triju strana poprilično različiti: za Saudijsku Arabiju je glavni problem Iran, a prioritarna zona interesa je Persijski zaliv; za Tursku je novi rival broj 1 Izrael, a zona interesa je istočni deo Mediterana, kao i ambicija da bude regionalna sila; za Pakistan je veći rival Indija, a zona interesa Južna Azija.

Ne odgovara istini da je rođena islamska, to jest sunitска verzija NATO-a. Jedina stvar koja „Pakt iz Meke“ asocira na Severnoatlantski pakt jeste gotovo doslovno prepisan član 5 iz Vašingtonskog ugovora iz 1949. godine. Međutim, iza njega ne stoji ništa: ni integrisani komandni lanac, ni baze, ni standardizacija oružja, ni zajedničke vežbe ili vojno planiranje.

Veliki nedostatak je što nijedna od tri potpisnice ne može da igra ulogu koju imaju SAD u NATO-u, ali i generalno. Potpisani pakt u Meki doživeo je već prvi veliki udarac jer na napad iranskih proksija sa teritorije Iraka na Saudijsku Arabiju nisu odgovorili združeno Rijad, Ankara i Islamabad, već Rijad i Vašington. S obzirom na to da Pakistan, primera radi, nije poštovao bilateralni odbrambeni sporazum sa Saudijskom Arabijom i nije odgovorio Rijadu na poziv za pomoć u ratu sa Hutima, malo ko veruje da su potpisnice „Sporazuma iz Meke“ zaista spremne da se žrtvuju jedna za drugu.

I pored toga što imaju specifične karakteristike, tri zemlje su komplementarne – Saudijska Arabija je centar islamskog sveta i raspolaže najvećim zalihama lako dostupne nafte, Turska ima

SVRHA PLANA MODERNIZACIJE
SAUDIJSKE ARABIJE IMA I POLITIČKI
CILJ, A TO JE CEMENTIRANJE
STATUSA MONARHIJE I
OBEZBEDIVANJE ŠIROKOG
DRUŠTVENOG KONSENZUSA
BAZIRANOG NA DILU PO KOJEM
REŽIM GARANTUJE BLAGOSTANJE
I BEZBEDNOST, A PODANICI
PRIHVATAJU NAMETNUTA
OGRAĐENJA. ISTOVREMENO,
ULAZAK SAUDIJSKE ARABIJE U KLUB
NUKLEARNIH SILA DAO BI RIJADU
TOLIKO DUGO ŽELJENU AUTONOMIJU
I SUVERENITET U ODNOSIMA SA
VELIKIM I REGIONALNIM SILAMA

najjaču vojsku u muslimanskom svetu i vojnu industriju, Pakistan je jedina muslimanska zemlja sa nuklearnim arsenalom – ali to nije dovoljno, baš kao ni postojanje zajedničkog neprijatelja, da bi savez bio funkcionalan i efikasan.

Imajući u vidu da je glavni motiv potpisivanja sporazuma zajednički neprijatelj (Iran), Saudijska Arabija je bila najza interesovanija za njega jer je najranjivija u odnosima sa Islamskom Republikom. Rijad je uložio ogromna sredstva u kupovinu američkog oružja i slepo se uzdao u američkoj zaštiti da bi se u prethodnih nekoliko meseci suočio sa stvarnošću da je protiv Irana potrebno nešto više.

Za razliku od Saudijske Arabije, Iran za Tursku i Pakistan nije direktna pretnja, i pored toga što istorijski i geostrateški

predstavlja ozbiljnog rivala. Turci, osim što dele granicu sa Iranom, imaju na obe strane Kurde koji su potencijalni izvor nestabilnosti i oružje u rukama neprijatelja i Turske i Irana. Između Islamske Republike i Pakistana su Beludži sa gotovo identičnom ulogom koju imaju Kurdi u odnosima Iranaca i Turaka.

DA LI JE SAVEZ UPEREN PROTIV IZRAELA?

Ako je ključni motiv Saudijske Arabije za ulazak u trojni pakt bio Iran, za Tursku je neprijatelj broj 1 u ovom momentu u regionu Izrael. Pakistan ne priznaje Izrael kao državu i u međunarodnim odnosima širi antiizraelske stavove. Saudijska Arabija je nakon potpisivanja Avramovih sporazuma od strane UAE i Bahreina započela proces približavanja sa Izraelom, ali ga je zaustavila nakon terorističkog napada Hamasa na Izrael 7. oktobra 2023. godine i zatim surovog odgovora Jerusalima spravljanjem sa zemljom Gaze.

Za Izrael trojni savez predstavlja potencijalnu, ali ne i direktnu pretnju. Mnogo više Jerusalem brine mogućnost da Vašington izgubi jednu od ključnih karata u pritiscima na Rijad da normalizuje odnose sa Izraelom. Što je Saudijska Arabija manje zavisna od SAD u bezbednosnom smislu, ali i kao partner za razvoj nuklearnog civilnog programa, to je manja šansa da dođe do uspostavljanja diplomatskih odnosa između Saudijaca i Izraelaca.

Turska sa Izraelom ima nekoliko otvorenih pitanja, od palestinskog, koje Erdoganov režim zloupotrebljava na unutrašnjem planu predstavljajući sebe kao zaštitnika Palestinaca, do mnogo ozbiljnijih i opasnijih, koja se tiču kontrole istočnog Mediterana i pogotovo resursa koji se nalaze ispod, kao i sudara interesa dveju zemalja u Siriji.

U svakom slučaju, Iran i Izrael su približili Tursku i Saudijsku Arabiju, koje su decenijama vodile borbu za leadersku ulogu u muslimanskom i arapskom svetu. Turska, iako nije arapska zemlja, kao naslednica Osmanlijske imperije zadržala je hegemonске ambicije na prostorima nekadašnje carevine. Odnosi između Ankare i Rijada doživeli su preokret nakon ruske agresije na Ukrajinu kada su Saudijci naručili velike količine turskih dronova i od tada su u stalnom usponu. **N**



Spasavanje jurišnika „BRRRRRT“

Avion A-10 je zla mašina, ali radi posao za američke interese gde god je pošalju. Osnovne odlike tog aviona, nazvanog „hog“ („krmak“), jesu robustnost i borbena žilavost. Na desetinama hiljada borbenih zadataka oboreno je šest aviona i dva su uništena u pokušaju pilota da se sa oštećenom mašinom vrate u bazu

Piše Aleksandar Radić

Bilo jednom u Americi. U Kongresu se razmatra predlog zakona koji treba da obezbedi dug život jednom borbenom avionu. Zaveden je „BRRRRRT Act of 2026“ koji se tako zove po karakterističnom zvuku rafalne paljbe iz A-10. Niko ne želi da bude meta projektila kalibra 30 mm sa penetratorom od osiromašenog urana. Taj A-10 je zla mašina, ali radi posao za američke interese gde god je pošalju.

Piloti američkih skvadrona skoro pet decenija lete na dvomotornim jurišnicima A-10 neformalno zvanim „hog“ („krmak“). Osnovne odlike tog aviona su robustnost i borbena žilavost. Na desetinama hiljada borbenih zadataka oboreno je šest aviona i dva su uništena u pokušaju pilota da se sa oštećenom mašinom vrate u bazu. Mnogo pilota prošlo je kroz vatru i sletelo ponekad bez jednog motora i sa unakaženim avionom. Dva su imala blizak susret iznad Kosova sa projektilima jugoslovenskih protivavionaca, oštećeni su i odleteli su tamo gde su bili dobrodošli.

Generali iz lovačke avijacije koji tradicionalno vode US Air Force (USAF) ne podnose taj „hog“, avion male brzine i visoke efikasnosti, jer svodi njihov vid na podršku za „prašinare“. Vrh USAF želi da sam vodi rat i završi sve što treba vazdušnom moći, a neka oni dole dođu gde treba kada avioni visokih per-

formansi poraze protivnika. Tako su barem maštali i planirali odavno da zamene A-10 nečim brzim, nadzvučnim, univerzalnim. Prvi put pokušali su to kada se završio Hladni rat 1990. godine kada su nameravali da preoruzaju skvadron A-10 na F-16. Borbe u Zalivskom ratu 1991. godine pokazale su da A-10 izvrsno radi svoj posao – vatrenu podršku sa težištem na malorazmernim meta-ma, a da F-16 ne može da parira namenskoj jurišnoj borbenoj platformi. Lovački lobi nije odustao od svog rata protiv A-10. Kada su sredinom prošle decenije promenjena krila na A-10A i preimenovani su u A-10C, rečeno je da je to kraj, da se više neće trošiti na stari avion.

Aktuelni plan predviđa brzi rashod tih aviona, završeni su poslednji kursevi preobuke novih pilota i borbene obuke i budućnost USAF biće višenamen-

ski F-35A. To su odlučili u vrhu USAF i sekretarijatu koji je za deo Amerike zadužen za odbranu odnosno za rat za one koji slede predsednika.

Borbu za preživljavanje A-10 do sada vodile su zakonodavne vlasti, civili koji se trude da se informišu o prilikama u vojnoj oblasti i da intervenišu kada očne u nekim stručnim pitanjima.

Da, u Americi zakonodavna vlast ima stav o stručnim temama i može da naloži da izvršna vlast postupi kako se naloži.

U Americi član Kongresa ima svoj stav i jedan od njih, Abu Hamade, predložio je zakon o produžetku životnog veka A-10. Prvi preduslov za to je zainteresovanost i informisanost članova parlamenta. Na primeru „BRRRRRT Act of 2026“ predlog zakona predao je Hamade koji je doktorirao pravo, bio je tužilac i radio je u vojnoj obaveštajnoj službi. Zvanično, bio je na zadatku u Saudijskoj Arabiji kao instruktor. Ima neke veze u vojnoj sredini i kao član Donjeg doma Kongresa gde predstavlja jedan okrug iz Arizone aktivan je u Odboru za oružane snage. Član je namenskog pododбора koji se bavi pitanjima US Army i US Air Force, nacionalnom gardom i rezervom oba vida, bombarderima za duboke prodore i programima nabavke municije.

Hamade garant prepoznaje A-10, zna čemu služi i zašto predlaže da se taj avion sačuva u inat generalima koji favori-

GENERALI IZ LOVAČKE AVIJACIJE KOJI TRADICIONALNO VODE US AIR FORCE (USAF) NE PODNOSE TAJ „HOG“, AVION MALE BRZINE I VISOKE EFIKASNOSTI, JER SVODI NJIHOV VID NA PODRŠKU ZA „PRAŠINARE“. VRH USAF ŽELI DA SAM VODI RAT I ZAVRŠI SVE ŠTO TREBA VAZDUŠNOM MOĆI, A NEKA ONI DOLE DOĐU GDE TREBA KADA AVIONI VISOKIH PERFORMANSI PORAZE PROTIVNIKA

zuju nadzvučne višenamenske borbene platforme. Zamislite kod nas da neko od predstavnika partija koje drže vlast zna bilo šta, doslovce bilo šta o vojnoj tematici i da može barem da postavi smisleno pitanje u interesu države i naroda.

U Americi može civil da pita šta armija radi i da se založi za neke teme koje smatra za važne. Hamade je predao zakon koji u punom nazivu parafrazirano treba da naloži sekretaru za odbranu da postupi po nekim zahtevima koji se odnose na povlačenje iz naoružanja i zadržavanje u inventaru A-10 „i ostale svrhe“. Prema tekstu koji je zaveden u pisarnici 20. jula predviđeno je da se obezbedi produžetak životnog veka za najmanje 126 aviona najkraće do 2033. godine. Piše i da se mora prekinuti sa demontažom infrastrukture za podršku tom avionu i obezbediti sve što je potrebno od ljudskih i materijalnih resursa da se leti i dalje.

Kaže se da se budžet sekretarijata odbrane za bilo koju od fiskalnih godina od 2027. do 2033. ne sme trošiti za povlačenje iz naoružanja, otuđenje ili smeštaj u skladištima bilo kog od A-10 potrebnog za borbene jedinice, obuku, ispitivanja i prikaze aviona.

TRI A-10 IZ 81. SKVADRONA LETELA SU 1999. OKO BUĐANOVACA GDE JE BIO PILOT OBORENOG F-117, A ČETIRI AVIONA IZ 74. SKVADRONA UČESTVOVALA SU U AKCIJI NA CERU GDE JE PVO UNIŠTILA F-16

Zakon BRRRT kaže da od fiskalne godine 2026. pa nadalje sekretar za US Air Force mora da ima u naoružanju više od 126 A-10 ili veći broj ako se proceni na toj instanci. U Americi sekretari vidova su civili i oni su nadležni da potpišu važne akte iz oblasti ljudskih i tehničkih i inih resursa.

Osim količine predviđeno je da se sačuva u sastavu US Air Force četiri ili pet aktivnih jedinica (skvadrona) koje treba da budu u gotovosti za primarne zadatke kakve izvršava A-10 – neposredna vazдушna podrška, navođenje iz vazduha i borbeno traganje i spasavanje i tzv. Senti (Sandy) – podrška letelicama tokom akcija izvlačenja oborene posade. Predviđeno je i da se obnovi demonstracioni tim za javnu promociju A-10.

Poseban zahtev USAF je da se A-10 ne

može rashodovati pre potpunog osvajanja platforme koja može da obavi sve zadatke starog jurišnika. Takva zamena – avion ili kombinacija sistema što dozvoljava da se koriste dronovi pre povlačenja A-10 mora da bude u punoj gotovosti u svakom pogledu i precizira se da USAF mora da ima za te nove platforme i obučene pilote i tehničare, preobuku za popunu kadrom, infrastrukturu.

Deo aviona mora da se sačuva za svaki slučaj za reaktiviranje ili za transfer stranim saveznicima. Zato se određuje da svaki A-10 koji se povuče iz naoružanja fiskalne 2027. i kasnije mora da se konzervira tako da se kasnije može vratiti u službu. Za to USAF ima veliki otvoreni prostor u bazi Dejvis Montan u Arizoni gde se tehnika čuva u suhoj pustinjskoj klimi.

Zakon nalaže USAF da pripremi analizu i za deset godina perspektivne službe A-10 – do 2037. godine, šest decenija od dolaska prvih aviona u jedinice. Prvobitno A-10 je nastao kao sredstvo za zaustavljanje masovnog prodora tenkova Varšavskog pakta, scenarija koji su očekivali u NATO-u kao realističan ako



se rat blokova desi i ne usledi nuklearno međusobno uništenje. Pesimistično se cenilo koliko će dana biti potrebno 1. gardijskoj tenkovskoj armiji razmeštenoj u Istočnoj Nemačkoj sa komandom u Drezdenu da probije odbranu NATO-a. Jedno od sredstava koja je trebalo da umire saveznike bio je moćni protivoklopni jurišnik čiji je prototip poleteo 1972. godine.

Prva prilika da piloti A-10 pokažu umeće i mašinu bilo je osvajanje Grenade 1983. godine, ali nisu imali šta da unište i zato su samo leteli iznad mora.

Zalivski rat 1991. godine bio je prilika da se A-10 iskaže u borbi protiv tenkova i ostale borbene tehnike. Koncentrisana su za taj rat 132 aviona. Statistika kaže da su imali 7.983 avio-poletanja. Sa tih zadataka nisu se vratila četiri aviona pogođena infracrveno samonavodnim raketama. Tri pilota su iskočila i provele su neko vreme u iračkim zatvorima, a jedan je poginuo. Još dva aviona pogođena na zadatku uništena su u prinudnom sletanju. Jedan pilot je imao sreće, a jedan je stradao u udesu u pokušaju da dođe do piste u izuzetno lošim meteorološkim uslovima leteći sa jednim motorom, i to bez hidrauličnih sistema. Vatom PVO oštećena su 11 aviona.

U jugoslovenskoj eri, scenario vežbi JNA obično je predviđao da će A-10 da lete oko desantnih zona u dubini odbrane. Što su štabni oficiri pisali, to se i desilo i jedan skvadron A-10 od 1993. iz baze Avijano na severoistoku Italije svakodnevno je leteo na patrolu iznad BiH. Odnosi stranog faktora i VRS zaoštrili su se u proleće 1994. godine za vreme borbi oko Goražda. Par A-10 tražio je cilj, odlučili su da su potrošili previše goriva i otišli su u bazu i predali su zadatak britanskim „si harijerima“ i jedan od tih aviona je oboren.

U jednom incidentu avgusta 1994. godine par letećih „krmaka“ pozvan je da prikaže silu VRS i „brrrt“ se čulo iznad Hadžića. Tukli su tehnički remontni zavod i ostavili su iza sebe kontaminiranu zonu. U borbama 1995. godine piloti A-10 leteli su na dnevne zadatke u uslovima snažne PVO na malim visinama.

I kada su balkanski moćnici novembra 1995. godine prihvatili Dejtonski mir, A-10 ostali su u Avijanu i leteli su iznad BiH na zadacima podrške IFOR-u koji je novembra 1996. godine preime-

ZALIVSKI RAT 1991. GODINE BIO JE PRILIKA DA SE A-10 ISKAŽE U BORBI PROTIV TENKOVA I OSTALE BORBENE TEHNIKE. KONCENTRISANA SU ZA TAJ RAT 132 AVIONA. STATISTIKA KAŽE DA SU IMALI 7.983 AVIO-POLETANJA. SA TIH ZADATAKA NISU SE VRATILA ČETIRI AVIONA POGOĐENA INFRACRVENO SAMONAVOĐENIM RAKETAMA

novan u SFOR. Posade su bile u trenazi za letove po danu i noću i za vatrenu podršku sa malih i srednjih visina ako se proceni da je PVO kratkog dometa presnažna. Skvadroni A-10 iz Nemačke i SAD prikupljeni su u Italiji u proleće 1999. godine i dobili su zadatke u Kosovskoj zoni angažovanja (Kosovo Engagement Zone) kako su u USAF zvali aktivnosti južno od 44. paralele.

Koristili su i projekte sa osiromašenim uranom i vođene rakete „meverik“ i kasetne bombe. Deo aviona bio je u stalnom dežurstvu za borbeno TiS i učestvovali su u zaštiti izvlačenja oba oborena američka pilota. Tri A-10 iz 81. skvadrona letela su oko Budanovaca gde je bio pilot oborenog F-117, a četiri aviona iz 74. skvadrona učestvovala su u akciji na Ceru gde je PVO uništila F-16. Na Kosovu A-10 prvi put su leteli na zadacima navođenja jurišne avijacije iz vazduha. Teren su osmatrali iz žirostabilizovanih dvogleda i imali su dobar pregled situacije na terenu u odnosu na avione sa sofisticiranim elektronskim nišanskim sistemima u uslovima kišnog i oblačnog proleća 1999. godine. Posade A-10 imale su preko 1.000 zadataka navođenja za račun aviona NATO-a.

Američki izvori tvrde da A-10 nisu nijednom učestvovali u incidentima sa kolateralnim civilnim žrtvama (there were no known collateral civilian casualties, piše u studiji „A-10s over Kosovo“ iz 2003. koja je kolektivni rad pilota učesnika agresije NATO-a).

U par decenija rata protiv terorizma avioni „hog“ leteli su na borbene zadatke u Avganistanu i Siriji. U osvajanju Iraka 2003. godine letelo je 60 A-10. Jedan avion oborili su irački protivavionci, a pilot je iskočio.

Jedan neobičan izuzetak u istoriji američke avijacije je da su „hog“ koristi-

li u jednoj jedinjoj varijanti A-10A. U periodu od 2006. do 2012. godine morala se provesti nekakva modernizacija iako su se ljubitelji lovaca žestoko borili za to da se reše podzvučnog jurišnika. Model A-10C su avioni „A“ sa savremenom avionikom, sa ekranima umesto „satića“ u kabini, pilotska kaciga dobila je nišanski sistem, novine su bile zaštićeni link za prenos podataka, GPS i sistemi koji su podržavali borbene zadatke noću. Zbog zamora materijala promenjena su krila i taj posao je na poslednjem aktivnom avionu završen 2014. godine. Početni resurs aviona planiran na 4.000 časova naleta tokom čitavog životnog veka podignut je na 10.000 časova.

Iz vrha USAF zatražili su da iako A-10C može da leti i dalje da se svi penzionišu u roku od tri godine od početka fiskalne godine 2026. Zakonodavci su odobrili postepeno povlačenje i za početak 2025. godine prvo 59 aviona, a svih do 2030. godine.

Od 713 proizvedenih aviona prema zvaničnim podacima za 30. 9. 2025. godine u USAF su 163 „krmka“ – 74 u aktivnim skvadronima, 43 u nacionalnoj gardi i 46 u jedinicama avijacijske rezerve. Prosek starosti iznosi 43,37 godina.

Starost tih aviona nije prepreka da se ove godine koriste i za podršku u Iraku i u borbama protiv Irana. Učestvovali su proletoš u epskoj akciji izvlačenja dva pilota oborenog F-15E iz dubine Irana i jedan avion je pogođen. Pilot se gotovo dovukao do piste u Kuvajtu, ali morao je da iskoči i pokupljen je iz mora.

Piloti A-10C sada lete iznad Hormuza. Naoružani su raketama za lov na iranske dronove koji su postali nova glavna meta pilota u kabinama „krmka“.

Čini se da se lovačka mafija neće lako rešiti A-10. Novi avioni su preosetljivi i nijedan ne može da se meri sa onih 15–38 mm titana koji štiti pilota u „krmku“ i 11 nosača naoružanja na koje može da se nakrca tone borbenog tereta i pride mora se računati na onaj monstruozi sedmocevac za koji se u avionu nalazi 1.150 projektila – mešavina probojnih sa osiromašenim uranom i razornih granata. Radioaktivni penetrator nije tabu. U Vinči se radilo na granatama 23 mm za domaći jurišnik „Orao“, ali tehnički i tehnološki problemi bili su prepreka za završetak projekta. Za rat bitni su efekti, a strela od osiromašenog urana uništava tenk. **N**



Kako bi izgledala socijalistička Amerika?

Demokratski socijalisti Amerike objavili su manifest u kome nude dostojanstven život bez računa i dugova i sa besplatnim zdravstvom, školstvom, hranom, strujom, stanarinom, prevozom, državnom garancijom za radna mesta, ekstraporezom na bogatstvo i podržavljenim kompanijama. Šta je to u programu što je toliko uzбудilo Ameriku, diglo na noge medije, intelektualne krugove, stranački establišment u dve najveće partije i navelo aktuelnog predsednika države da artikuliše novog neprijatelja – komuniste?

Piše Miša Brkić



Socijalisti kažu da će račun za sve njihove predloge biti poslat „najbogatijim pojedincima i korporacijama“. Mičelova računica, međutim, pokazuje da raskalašno planirana potrošnja demokratskih socijalista premašuje mogućnosti bogatih pojedinaca i korporacija

Uživite u svom poslu. Radite koliko možete i ne više nego što je potrebno, kontrolišete svoj rad i gledate kako da ga dobro koristite... Račune više nemate. Nemate ni dugove. Ne treba vam zdravstveno osiguranje. Ne plaćate hipoteku niti imate stanodavca, jer udoban smeštaj je ljudsko pravo. Vašu penziju finansira država. Hrana, obrazovanje, energija, kirija, lekovi i prevoz su besplatni jer nisu profitni poslovi, to su zajednička dobra i komunalne usluge...

Nije ovo citat s požutelih stranica jeftine marksističko-lenjinističke literature s kraja 19. i početka 20. veka. Ova utopijska idila zapisana je u friškom do-

kumentu „Radnici zaslužuju više!“ koji je početkom juna usvojio Nacionalni politički komitet Demokratskih socijalista Amerike (DSA) posle dvomesečne debate. „Novi komunistički manifest“, kako je ovaj program već nazvan u SAD, predstavlja restartovanu, radikalizovanu platformu o tome šta želi mala grupa „delinkvenata u našim redovima“, odnosno najveća američka socijalistička organizacija.

Već na prvo čitanje „paklena pomoćnica“ socijalista podigla je veliku prašinu u američkoj javnosti. Pogotovo što pojedini kandidati DSA u aktuelnoj kampanji za mesto u Kongresu unutar Demokratske stranke pobeđuju stare, tradicionalne stranačke kadrove. Naj-

svežiji primer je pobjeda Abdula el Sadjeda na preliminarnim izborima u Michiganu za mesto demokrata u Senatu. Atmosferu podgrevaju i ankete koje pokazuju da više mladih u Teksasu inklinira DSA nego u Kaliforniji, tradicionalno levičarskoj američkoj državi.

Šta je to u programu što je toliko uzbudilo Ameriku, diglo na noge medije, intelektualne krugove, stranački establišment u dve najveće partije i navelo aktuelnog predsednika države da artikulise novog neprijatelja – komuniste?

Kao u svakom dobro „potkovanom“ radu zasnovanom na teoriji dijalektičkog materijalizma Program polazi od objašnjenja aktuelnog stanja: „Svet je u haosu, ali za šefove, sve ide po planu... Obećava nam se magična tehnologija sa veštačkom inteligencijom, ali u stvarnosti šefovi nas otpuštaju i prate svaki naš potez. Klasa milijardera deli radnike jedne protiv drugih i to nas čini očajnim i jadnim... Politički i ekonomski sistem izgrađen je na privatnom vlasništvu i profitu po svaku cenu... Veliki biznis sklapa dogovore sa vladom kako bi napunio džepove, a političari raspiruju mržnju među radnim ljudima... Demokrate i republikance finansira ista kriminalna klasa milijardera i ratnih profitera.“

Potom se nudi vizija: „Demokratski socijalisti znaju da niko ne mora ovako da živi. Kada bismo živeli u besklasnom društvu i upravljali sobom, mogli bismo slobodno da izgradimo svet bez rata ili siromaštva. Mogli bismo da izgradimo svet u kome niko ne pati zbog svoje rase, pola ili religije i gde su svi slobodni, jednaki i zbrinuti. Izgradnja ovog sveta je zvezda vodilja našeg pokreta. Kada radimo za našu opšte dobro umesto za privatnu dobit, svi možemo imati siguran i dostojanstven život i koristiti svoje vreme i talente kako želimo. Da bismo postigli ovu budućnost, naša klasa se mora organizovati. Demokratski socijalisti Amerike grade stranku čiji je cilj demokratsko društvo radničke klase. Naši neprijatelji nisu samo pojedinačni šefovi, već ceo globalni sistem kapitala; ne samo ovaj ili onaj policajac, sudija ili predsednik, već cela antidemokratska struktura našeg društva. Mi smo radnici koji se bore da transformišu društvo: da pobjede u bici za demokratiju, izrade novi ustav i stvore demokratsku socijalističku republiku.“

A onda slede konkretni predlozi koji bi utopiju, angažmanom američkih socijalista, trebalo da pretvore u stvarnost. (Ovaj tekst baviće se samo ekonomsko-socijalnim aspektom Programa DSA, bez razmatranja predloga spoljne politike i promena političkog sistema.)

Za šta se bore američki socijalisti?

Najpre, za besplatnu hranu, obrazovanje, stanarine, energiju, lekove, gradski prevoz...

„Proširiti javne resurse za podršku rekreaciji, učenju i društvenim prostorima dostupnim svima. Uspostaviti plaćeno porodiljsko odsustvo za sve radnike, 32-časovnu radnu nedelju sa punom platom i beneficijama i minimalnu platu za život. Obezbediti besplatno, kvalitetno javno obrazovanje od predškolskog uzrasta do fakulteta i otpisati sve studentske dugove... Garantovati univerzalnu zdravstvenu zaštitu bez troškova za pojedince, uključujući potpun pristup reproduktivnoj i rodno afirmativnoj nezi. Proširiti pristup i kvalitet zdravstvene zaštite ulaganjem u nove javne bolnice i klinike. Učiniti celokupno medicinsko obrazovanje i obuku javnim i besplatnim... Stanovanje je ljudsko pravo. Izgraditi nove, javne socijalne stanove, strogo regulisati investicione nekretnine, uspostaviti univerzalnu kontrolu zakupnine i garantovati pravo na advokata svim stanarima... Radnici moraju predvoditi našu demokratsku tranziciju ka zelenoj budućnosti. Usvojiti saveznu garanciju za radna mesta. Sprovesti ogromna ulaganja u održivu, javnu energetska i tranzitnu infrastrukturu. Postepeno ukinuti upotrebu fosilnih goriva. Vratiti i popraviti resurse naše zemlje za sve... Uspostaviti javno vlasništvo nad najvećim korporacijama i osnovnim industrijama kako bi se osigurala demokratska kontrola i odgovornost prema narodu. Uvesti agresivne poreze na bogatstvo najbogatijih pojednaca i korporacija kako bi se trošili na javna dobra i infrastrukturu... Osnajati radnike da se udruže i bore protiv gazda. Zaštititi, proširiti i sprovesti prava svih radnika da formiraju, pridružuju se i štrajkuju sa svojim sindikatima, bez obzira na industriju.“

Razmatrajući ideje socijalista, Dž. D. Tačil, urednik časopisa *Reason*, stao je u odbranu kapitalizma slobodnog tržišta,

tvrdéći da je to dobar sistem jer doprinosi slobodi i prosperitetu, dok socijalizam čini suprotno.

„Slobodna tržišta donela su nam prosperitet. Novi radikalni socijalisti podržavaju suprotno“, konstatuje Tačil. Prednosti kapitalizma Tačil dokazuje podatkom Svetske banke da je udeo svetske populacije u siromaštvu opao sa 43,41 odsto 1990. godine (kada je komunizam srušen) na 10,4 odsto 2024. godine (što je najveće poboljšanje životnog standarda u istoriji), a zatim citira ekonomistkinju Dirdri Makloski koja tvrdi da je za takav spektakularan izlazak iz siromaštva zaslužan kapitalizam slobodnog tržišta.

Najozbiljniju (do sada) kritičku analizu napravio je Aleks Novrast, potpredsednik Kejto instituta, koji je tačku potačku demistifikovao ekonomske ideje Manifesta DSA.

Njega posebno interesuje obećanje socijalista, popularno nazvano „sve za dž(abe)“. Novrast objašnjava da cene stanovanja, lekova, hrane i energije postoje jer su ta dobra oskudna: „Oskudno znači da ih nema dovoljno da zadovolje svu potražnju po ceni od nula dolara. Tu robu proizvode ljudi koji moraju biti nahranjeni, obučeni, opremljeni i ubeđeni da dođu na posao. U ekonomiji slobodnog tržišta, radnici proizvode tu robu jer su plaćeni za to, vlasnici firmi efikasno organizuju proizvodnju jer njihov profit zavisi od nje, a vlasnici kapitala ga prodaju najprofitabilnijim firmama. Sve te aktivnosti vođene su podsticajima i informacijama koje pružaju cene. Cene daju signal i podsticaj proizvođačima da odluče šta će proizvoditi i potrošačima da odluče šta će kupiti. Ukidanjem cena ne ukidaju se ni troškovi proizvodnje ni izbori potrošnje. Samo se uništavaju informacije i podsticaji koji govore proizvođačima šta da proizvode i u kojoj količini... Cena od 0 dolara, ili bilo koja cena ispod one koju bi odredilo tržište, ne stvara obilje na tržištu. Rezultat cene od 0 dolara je veća oskudica jer ona ne nagrađuje proizvođače i daje pravo potrošačima da mogu biti rasipni.“

Kao argument protiv teškog položaja radnika u kapitalizmu (na čemu insistira DSA), Novrast suprotstavlja kontraargumente. Jedan je da je oko 800 miliona Kineza izašlo iz siromaštva pošto je propao komunizam, odnosno kad je



Predlog DSA da se uspostavi javno vlasništvo nad najvećim korporacijama i osnovnim industrijama bio je povod Novrastu da navede dva primera koji osporavaju tu ideju. Venecuela je sproveda upravo taj program, nacionalizujući naftnu kompaniju PDVSA. Čavezova vlada otpustila je oko 20.000 zaposlenih u PDVSA zbog političke nelojalnosti, napunila je lojalistima i na kraju postavila generala na čelo. Proizvodnja je pala sa 3,2 miliona barela dnevno 1997. godine na 2,4 miliona do 2015. godine, pre nego što su SAD uvele bilo kakve sankcije

Komunistička partija napustila kolektivizovanu poljoprivredu i odustala od planske socijalističke ekonomije. Drugi je da i američki radnici učestvuju u dobicima od kapitalizma. Medijalni prihod domaćinstva dostigao je rekordnih 83.730 dolara u 2024. godini, a realne plate za proizvodne radnike porasle su više od 40 odsto od 1990. godine. Radnici u kapitalizmu i manje rade. Godišnji radni sati u bogatim kapitalističkim državama pali su sa otprilike 3.000 u 1870. godini na oko 1.750 danas, što znači da su slobodna tržišta već obezbedila kraću radnu nedelju i udvostručila očekivani životni vek. „Nisu šefovi u kompanijama planirali ekonomske probleme. To su uradili ljudi koji su u današnjim društvima najviše slični socijalističkim centralnim planerima“, kaže Novrast.

Povodom tvrdnje američkih socijalista da ekonomije slobodnog tržišta propadaju i ocene da samo besklasno društvo može da iskoreni siromaštvo, Novrast navodi Izveštaj o ekonomskim slobodama u svetu koji pokazuje da četvrtina najslobodnijih ekonomija ima 6,2 puta veće prosečne prihode i 17 godina duži životni vek od najmanje slobodnih, autoritarnih društava.

„Autoritarizam, a ne sloboda, prati koncentraciju ekonomske moći u državi. Ta koncentracija je osnovni predlog DSA“, primećuje Novrast.

On smatra da se za probleme sa zdravstvenom zaštitom u Americi ne mogu kriviti slobodna tržišta jer Sjedinjene Države nemaju sistem zdravstvene zaštite slobodnog tržišta. Vlada SAD kontroliše 84 odsto zdravstvenih troškova kroz složen sistem poreskih pravila, rashoda i drugih mehanizama. To je više nego u 27 od 38 zemalja OECD-a. Novrast citira kolegu Majkla Kenona koji tvrdi da je udeo zdravstvenog sektora

SAD pod kontrolom vlade bliži komunističkoj Kubi (89 odsto) nego prosečnoj zemlji OECD-a (75 odsto).

Američki socijalisti u svom Manifestu zalažu se za univerzalnu kontrolu kirije za stanove. Novrast, međutim, tvrdi da vladine intervencije na tržištu iznajmljivanja imaju tendenciju da povećaju cene zakupa stanova i navodi primer San Franciska gde je kontrola smanjila ponudu stanova za iznajmljivanje za 15 odsto i povećala kirije za oko pet odsto. U prilog toj tvrdnji je i stav Pitera Sudermana, iz *Reasona*, da je jedan od najsnažnijih nalaza u ekonomskim istraživanjima da kontrola zakupnine ne funkcioniše.

„Politika koja se često prodaje kao human način da se stanovanje učini pristupačnijim i povoljnijim, zapravo ograničava ponudu stanova i čini tržišno stanovanje skupljim.

Gotovo svuda gde je isprobana kontrola zakupnine, ponekad nazivana stabilizacijom zakupnine, ista priča se ponavlja: kontrola zakupnine veštački zamrzava cenu stanova, čineći mnoge nove građevinske projekte, posebno one namenjene zakupcima sa srednjim prihodima, finansijski neodrživim. Investitori, zauzvrat, preusmeravaju svoj fokus na izgradnju skupih, luksuznih stanova sa većom maržom. Rezultat je da nema dovoljno stanova da zadovolji tržišnu potražnju, a izgrađeni stanovi su po ceni nedostupni srednjoj klasi“, tvrdi Suderman.

Predlog DSA da se uspostavi javno vlasništvo nad najvećim korporacijama i osnovnim industrijama bio je povod Novrastu da navede dva primera koji osporavaju tu ideju.

Venecuela je sproveda upravo taj program, nacionalizujući naftnu kompa-

niju PDVSA. Čavezova vlada otpustila je oko 20.000 zaposlenih u PDVSA zbog političke nelojalnosti, napunila je lojalistima i na kraju postavila generala na čelo. Proizvodnja je pala sa 3,2 miliona barela dnevno 1997. godine na 2,4 miliona do 2015. godine, pre nego što su SAD uvele bilo kakve sankcije Venecueli. BDP per capita, prilagođen inflaciji, pao je 73 odsto između 2012. i 2020. godine i počeo je godinama pre nego što su ga američke sankcije mogle izazvati.

Drugi primer je iz Azije: 1970. godine Severna Koreja bila je bogatija od Južne Koreje, a posle pet decenija državnog vlasništva u Severnoj Koreji i privatnog vlasništva u Južnoj Koreji, prihodi Južnokorejaca su oko 29 puta veći od sunarodnika sa severne strane demilitarizovane linije.

Ideja o uvođenju agresivnih poreza na bogatstvo za najbogatije pojedince i korporacije kako bi se prikupljeni novac trošio na javna dobra i infrastrukturu i pre predloga američkih socijalista nailazila je na plodno tle ne samo u SAD. Novrast na ovaj predlog odgovara podatkom da 400 najbogatijih Amerikana vredni 6,6 biliona dolara, a savezna vlada je potrošila sedam biliona dolara u fiskalnoj 2025. godini. To znači da bi konfiskacija sve imovine 400 najbogatijih (pod pretpostavkom da nema pada vrednosti) saveznoj vladi trajala oko 11 meseci. I to jednokratno, dakle samo za jednu godinu. Koliko ta mera nema efekta pokazuje slučaj Francuske kojoj su se američki socijalisti divili zbog visokog poreza na bogatstvo: taj porez prikupio je oko 3,5 milijardi evra za godinu dana ali je istovremeno koštao oko sedam milijardi evra u drugim prihodima, jer je 200 milijardi evra kapitala pobešlo iz Francuske zbog tog poreza. **N**



Gde je vaša „volta“ izbora za 100 najboljih romana?

Da li vas je „uvukao“ već na početku, kada su svoje glasove dali Srđan Valjarević i Miljenko Jergović? Da li je neko mislio da je to „samo još jedan izbor“, a onda pročitao obrazloženja Balše Brkovića, Lane Bastašić ili Svetislava Basare

Evo jedne iz edicije „desilo se“. Ozbiljni smo ljudi, nema razloga da se lažemo, uostalom, sve ovo je i lako proverljivo, internet pamti sve.

Dakle. U prošlu subotu ujutru, jedan neimenovani urednik Nedeljnika otvorio je sajt Velike priče i, kao i hiljade ljudi svakog dana, prvo kliknuo na izbor „100 najboljih romana“.

Član žirija tog dana bio je Milčo Mančevski, čuveni makedonski sineasta, scenarista i pisac, i na njegovoj listi – mogli ste to, uostalom, čitati i u našem prošlosedmičnom pregledu – našao se i roman makedonskog pisca Petreta M. Andreevskog, „Pirej“.

Onda se javio drugi član redakcije, jednako urednik i jednako neimenovan, pa su njih dvojica diskutovali o „Pireju“, i ispostavilo se da je „Pirej“ preveden sa makedonskog, doduše u Hrvatskoj, i da

se zove „Pirika“. Što je drugo ime za pivinu, onu travu, a ne za Pirej, luku u Grčkoj.

Nego dobro sad to, o tome neki drugi put.

Uglavnom, onaj prvi urednik pozeleo je da, na preporuku cenjenog g. Mančevskog, pronađe i pročita „Pirej“, odnosno

**SVAKI TEKST KOJI OBJAVIMO,
SVAKI ODGOVOR ČLANOVA NAŠEG
ŽIRIJA, I DALJE BIVA MEĐU
NAJPOPULARNIJIM TEKSTOVIMA
NA NAŠEM SAJTU. A TO ZNAČI
DA SU, SEM KNJIGA, ČITAOCI
PRONAŠLI I NEKOG STAROG
AUTORA, PROFESORA, KRITIČARA,
ČIJE ĆE STAVOVE NASTAVITI DA
PRATE I O KOME ĆE NASTAVITI DA
ISTRAŽUJU...**

„Piriku“. Otišao je na jedan sajt na kojem se takva roba može naći, da ga ne reklamiramo sada, video da knjiga postoji, da košta celih 222 dinara plus preporučena poštarina, i dodao je u „listu želja“, da je kupi nešto kasnije, kada se razbudi i dohvati broja žiro računa.

Ali, nakon svega dva-tri sata, te knjige više nije bilo. „Predmet je prodat“, pisalo je, i tako je urednik ostao bez „Pirike“, Petre M. Andreevski bez možda još jednog fana, prodavac na tom sajtu bez ocene od pet zvezdica, ali smo svi još jednom shvatili koliko je ova naša akcija velika i popularna.

I, još bitnije, na koliko je načina važna, bilo da za to imamo metrike ili ne. Ima ona „ako je samo jedan čovek pročitao još jednu knjigu, onda smo uspele“, a ovakav slučaj, sa piscem koji na srpsko-hrvatskom jezičkom prostoru nije bio



Maša Kolanović

Književnica i univerzitetska profesorka,
dobitnica Nagrade EU za književnost

1. Ministarstvo boli
Dubravka Ugrešić, 2004.
2. Tri kavaljera frajle Melanije
Miroslav Krleža, 1922.
3. Na Drini ćuprija
Ivo Andrić, 1945.
4. Adio, kauboju
Olja Savičević Ivančević, 2010.
5. Selidba
Miljenko Jergović, 2018.
6. Kiklop
Ranko Marinković, 1965.
7. Ciganin, ali najljepši
Kristian Novak, 2016.
8. Mein Kampf
Svetislav Basara, 2011.
9. Leica format
Daša Drndić, 2003.
10. Derviš i smrt
Meša Selimović, 1966.

Ivan Lovrenović

Pisac, esejista, publicista i urednik

1. Prokleta avlija
Ivo Andrić, 1954.
2. Zimsko ljetovanje
Vladan Desnica, 1950.
3. Travnička hronika
Ivo Andrić, 1945.
4. Vrata od utrobe
Mirko Kovač, 1978.
5. Banket u Blitvi
Miroslav Krleža, 1938.
6. Kiklop
Ranko Marinković, 1965.
7. Ponornica
Skender Kulenović, 1977.
8. Orden
Stjepan Čuić, 1981.

Vidosav Stevanović

Pesnik, pripovedač, romansijer, dramski
pisac, dobitnik NIN-ove nagrade

1. Seobe
Miloš Crnjanski, 1929.
2. Kontraendorfin
Svetislav Basara, 2020.
3. Nečista krv
Bora Stanković, 1910.
4. Crveni petao leti prema nebu
Miodrag Bulatović, 1959.
5. Grad u zrcalu
Mirko Kovač, 2007.
6. Peščanik
Danilo Kiš, 1972.
7. Princ vatre
Filip David, 1987.
8. Forsiranje romana-reke
Dubravka Ugrešić, 1988.
9. Pada Avala
Biljana Jovanović, 1978.
10. Po(v)ratnički rekvijem
Mirko Đemić, 2002.

Mirjana Narandžić

Pesnikinja, kopirajterka i hroničarka pop kulture

toliko poznat, pokazuje da smo uspeli mnogo više.

Ne samo *na polzu* anonimnih prodavaca sa interneta, ili onih koji valjaju (često jako dobre) knjige na ulici, ili onih koji drže antikvarnice, ili onih koji prodaju knjige na internetu (kao što je Nedeljnik shop), već i ljubitelja književnosti i drugog leporečja.

Druga metrika o kojoj želimo da pričamo jeste činjenica da interesovanje čitalaca, odnosno posetilaca sajta Velikih priča, ne jenjava. Naprotiv. Svaki tekst koji objavimo, svaki odgovor članova našeg žirija, i dalje biva među najpopularnijim tekstovima na našem sajtu. A to znači da su, sem knjiga, čitaoci pronašli i nekog starog autora, profesora, kritičara, čije će stavove nastaviti da prate i o kome će nastaviti da istražuju...

Nego, da li ste čuli za „voltu“?

Profesorka sa Harvarda Ema Adler pre nekoliko dana objavila je jako zanimljiv tekst o romanima koje čita. „Svaki roman je dosadan“, kaže ona, malo da nas šokira, „sve dok to ne postane.“

„Onda iznenada postaje najzanimljivija stvar na svetu. Kada prodete kroz taj deo, sve postaje nagrada. Tada roman postaje ne samo nešto čiju umetničku vrednost mogu da cenim, već nešto što, pre svega, želim da nastavim da čitam.“

Ema Adler taj trenutak u romanu naziva njegovom „voltom“.

„Termin potiče iz poezije, gde označava preokret koji soneti pokazuju između uvodne osmine i zaključne šestine, odnosno između prvih dvanaest stihoa i završnog distiha. U tom trenutku, lirski subjekat usvaja novu perspektivu u odnosu na ono o čemu je govorio. Za razliku od preokretne perspektive, volta u romanu predstavlja prelazak u čulno uživanje. Čak i kao neko ko voli romane, oslanjam se na voltu da bih se naterala da nastavim. Probijam se kroz zamorni početak, pa čak i sredinu, verujući da će se u nekom trenutku nešto uklopiti. Kada bi mi neko pre nego što počnem roman rekao da volte neće biti (a ponekad je zaista nema), nikada ga ne bih ni otvorila.“

Za razliku od volte u sonetu, piše dalje profesorka, volta u romanu je subjektivna. Kod različitih ljudi javlja se u različitim trenucima, zavisno od njihove čitalačke senzibilitnosti. Ali volta je istovremeno i gotovo univerzalan deo čita-

nja romana.

Možda bi bilo zanimljivo čuti i od čitalaca – pa i od članova našeg žirija – gde je njihova „volta“ u najvažnijim romanima. Baš kao i gde je „volta“ u našem izboru. Da li vas je „uvukao“ već na početku, kada su svoje glasove dali Srđan Valjarević i Miljenko Jergović? Da li je neko mislio da je to „samo još jedan izbor“, a onda pročitao obrazloženja Balše Brkovića, Lane Bastašić ili Svetislava Basare, pa „prelomili“ da je reč o nečemu mnogo ozbiljnijem? Da li ste se oduševili što ste saznali nešto što niste znali o svom omiljenom piscu, samo na osnovu njegove rang-liste?

Ove sedmice imali smo šest novih glasova. Među njima i jedan veliki pisac čija se dela nalaze visoko rangirana od drugih članova žirija i kojem je, uostalom, za jedan roman i suđeno. Pa je bio tu i profesor i diplomata, pa profesorka koja negde daleko odavde predaje Krležu studentima, ili dekanka Filološkog fakulteta.

Prvi od njih, dobitnik NIN-ove nagrade, pisac Vidosav Stevanović, opredelio se za po jedno delo po autoru, inače bi, kaže, Basara, Bulatović i Kovač imali po dva romana, a pojavili bi se i Sead Fethagić, Slobodan Šnajder, Đorđe Lebović, Tatjana Janković, Jurica Pavičić i Radoslav Petković.

Lista koju je na kraju „predao“ kreće od „Seoba“ Miloša Crnjanskog, a na peto mesto stavlja roman „Crveni petao leti prema nebu“ Miodraga Bulatovića. I dalje ne otkrivamo nikakve zbirove, ali možemo primetiti da je „Bule“ sve češće na spiskovima, kako žiriranje odmiče.

Profesoru Vladeti Jankoviću dozvolili smo da malo probije naše propozicije. Profesor i ambasador, autor desetak knjiga, poredao je knjige hronološki, ne po vrednosti. Zato sve počinje sa „Vukadinom“ Stevana Sremca iz 1903, a završava se sa „Decom“ Milene Marković iz 2021.

Mirjana Narandžić je u ovom izboru glas druge generacije. Kod nje je i „Porodični cirkus“ Danila Kiša, a na visokom trećem mestu „Semper idem“ Đorđa Lebovića. Zanimljivo je koliko se često u ovoj akciji Lebović pojavljuje na visokim mestima kod mladih članova žirija. Mirjana Narandžić je u ovom izboru glas druge generacije. Kod nje je i „Porodični cirkus“ Danila Kiša, a na visokom trećem mestu „Semper idem“ Đorđa Lebovića. Zanimljivo je koliko se često u ovoj akciji Lebović pojavljuje na visokim mestima kod mladih članova žirija. Mirjana Narandžić je u ovom izboru glas druge generacije. Kod nje je i „Porodični cirkus“ Danila Kiša, a na visokom trećem mestu „Semper idem“ Đorđa Lebovića. Zanimljivo je koliko se često u ovoj akciji Lebović pojavljuje na visokim mestima kod mladih članova žirija.

1. Prokleta avlija
Ivo Andrić, 1954.
2. Porodični cirkus
Danilo Kiš, 1972.
3. Semper idem
Đorđe Lebović, 2005.
4. Sitničarnica „Kod srećne ruke“
Goran Petrović, 2000.
5. Fama o biciklistima
Svetislav Basara, 1987.
6. Ciganin, ali najljepši
Kristian Novak, 2016.
7. Štefica Cvek u raljama života
Dubravka Ugrešić, 1981.
8. Mamac
David Albahari, 1996.
9. Hotel Zagorje
Ivana Simić Bodrožić, 2010.
10. Schindlerov lift
Darko Cvijetić, 2018.

Profesorka Gordana P. Crnković izboru je dala još jednu perspektivu: pogleda iz dijaspor, ali sa katedre na kojoj se naša književnost predaje strancima. Profesorka slavistike i svetske književnosti na Univerzitetu države Vašington u Sijetlu, otvorila je svoj izbor Mešom Selimovićem („Derviš i smrt“, dok je ostatak poredan po abecedi. Među njima su i dva možda i najmlađa romana pomenuta u celom izboru, „Slučaj vlastite pogibelji“ Kristiana Novaka i „Nada“ Ante Tomića iz 2024.

Iva Draškić Vićanović zatvara krug akademskih glasova u ovom krugu. Dekanka Filološkog fakulteta na prvo mesto je stavila „Travničku hroniku“, a nije se libila od toga da u top 10 uključi još jednu Mešinu knjigu.

Enes Halilović još jedan je član žirija koji visoko rangira „Crvenog petla“, ali je malo uneo pometnju kod poklonika Miloša Crnjanskog: na drugo mesto svoje liste stavio je delo „Kod Hiperborejaca“.

I to je vrednost – da ne kažemo volta – ove akcije. Trenutak u kojem se naše liste čitaju i komentarišu iz zadovoljstva.

A ako je vama upola zanimljivo da ih pratite kao što je nama da ih pravimo, to je još jedan mali uspeh.

Pa će se možda i „Pirika“ ponovo pojaviti u prodaji... **N**

Enes Halilović

Književnik, pesnik, dramski pisac i novinar

1. Tvrđava
Meša Selimović, 1970.
2. Kod Hiperborejaca
Miloš Crnjanski, 1966.
3. Uloga moje porodice u svetskoj revoluciji
Bora Ćosić, 1969.
4. Na klancu
Ivan Cankar, 1902.
5. Crveni petao leti prema nebu
Miodrag Bulatović, 1959.
6. Nečista krv
Borisav Stanković, 1910.
7. Grad u zrcalu
Mirko Kovač, 2007.
8. Hleb i strah
Milislav Savić, 1991.
9. Koren vida
Aleksandar Vučo, 1928.
10. Bihorci
Ćamil Sijarić, 1955.

Feda Štukan

Pisac, glumac i pilot

1. Schindlerov lift
Darko Cvijetić, 2018.
2. Smrtni ishod atletskih povreda
Milica Vučković, 2021.
3. Dvori od oraha
Miljenko Jergović, 2003.
4. Zlatni geler
Almir Imširević, 2023.
5. Tužna felisidada
Vuk Rodić, 2021.
6. Grobnica za Borisa Davidovića
Danilo Kiš, 1976.
7. Jebo sad hiljadu dinara
Boris Dežulović, 2005.
8. Ljudi s četiri prsta
Miodrag Bulatović, 1975.
9. Jackie's on the road again
Boris Lalić, 2014.
10. Knjiga o Uni
Faruk Šehić, 2011.

Manojlo Manjo Vukotić

Novinar, urednik i izdavač

1. Na Drini ćuprija
Ivo Andrić, 1945.
2. Seobe
Miloš Crnjanski, 1929.
3. Derviš i smrt
Meša Selimović, 1966.
4. Vreme smrti
Dobrica Ćosić, 1972.
5. Crveni petao leti prema nebu
Miodrag Bulatović, 1959.
6. Užice sa vranama
Ljubomir Simović, 1006.
7. Semper idem
Borđe Lebović, 2005.
8. Besnilo
Borislav Pekić, 1983.
9. Besudna zemlja
Milovan Đilas, 1958.
10. Deca
Milena Marković, 2021.

 **Raiffeisen**
Premium Banking

Svet bankarskih
privilegija.
**Stvarno
može.**

- › Lični bankar
- › Video sastanci
- › Planiranje ličnih finansija
- › Digitalne usluge
- › Specijalne cene



Otkrijte svet
Raiffeisen premium
bankarstva!





UKLETI NEIMAR

Napad na poslednje utočište Bogdana Bogdanovića

Stara škola u Malom Popoviću nekada je bila atelje velikog arhitekta. Tu je on eksperimentalnim metodama podučavao svoje studente do 1990. godine, kada je grupa nepoznatih napadača potpuno ruinirala objekat. Nedeljnik je kročio u ono što je ostalo od njega...

Piše Luka Lukić

Put do nekadašnjeg ateljea čuvenog arhitekta ni na koji način nije obeležen. Jedini način je da se odgovor potraži od meštana koji se zateknu na putu, ako i njih sećanje na taj period još služi.

Mala trošna zgrada nalazi se u fazi raspada. Krov je delom propao, ali izgleda kao da bi u svakom trenutku mogao potpuno da se obruši. Zidovi su ispućali spolja i iznutra, pa se ni na njih ne bi trebalo osloniti, ni figurativno, a bogami ni doslovno.

Na prvi pogled se da zaključiti da ulaz u školu nije bezbedan. Ne ohrabruju ni dve uspravne drvene grede koje drže plafon da ne padne, takođe deluju trulo i nestabilno.

Na sredini prostorije nalazi se poprilično velika rupa.

Za razliku od one u krovu koja pruža pogled ka otvorenom nebu, ova nije posledica urušavanja, nego je tu od početka, probijena sa namerom.

Kroz nju se klimavim drvenim stepe-

„Zbunjeni velikim ‘magijskim’ dijagramima na zidovima, uplašeni neobičnim znacima i nečitim hijeroglifima, stali su cepati crteže, lomiti optičke sprave, gaziti trake, uništavati pisanu i grafičku dokumentaciju – čitavo malo bogatstvo koje se strpljivo slagalo punih četrnaest godina“

nicama stiže do podruma nekadašnje Seoske škole za filozofiju arhitekture.

Ta stara škola u Malom Popoviću nekada je bila atelje Bogdana Bogdanovića, arhitekta čiji antifašistički spomenici zauzimaju važna mesta u gradovima širom bivše Jugoslavije.

Tu je Bogdanović eksperimentalnim metodama podučavao svoje studente do 1990. godine, kada je grupa nepoznatih napadača potpuno ruinirala objekat.

TAJNE U PODRUMU

Pre nešto više od osam godina, na vrata Branka Jovičića, prvog komšije Bogdanovićevo seoskog ateljea, zakucao je arhitekta Branko Stanojević, sa molbom da od njegove kuće sprovede stru-



ju kako bi osvetlio podrum stare škole.

„Tražio je od mene pomoć pošto u staroj školi nema struje, pa su je razvlačili od moje kuće. U podrumu škole je našao crteže koje su studenti crtali“, priseća se Jovičić.

Stanojevića je taj crtež na podrumskom zidu inspirisao da napravi izložbu koja je predstavljala Srbiju na Bijenalu arhitekture u Veneciji 2018. godine.

Predstave belom bojom išarane na crnoj cigli izgledaju primitivno, gotovo kao pećinski crteži iz ranog perioda razvoja ljudskog društva.

Crteži veoma podsećaju na Bogdanovićeve opise kolektivnih studentskih radova koji su nastajali u okviru eksperimentalne nastave Seoske škole za filozofiju arhitekture.

Studenti bi zajedničkim snagama pripovedali o izmišljenim gradovima, dok bi jedan od njih uporedo priču pretvarao u sliku.

Sve njihove slike, zajedničke vizije i snove uništila je nepoznata grupa napadača 1990. godine, sa ciljem da zauvek proteraju Bogdana Bogdanovića iz njegovog seoskog ateljea.

Napad na školu dogodio se u jeku sukoba između Bogdana Bogdanovića i tada najmoćnijeg čoveka u Jugoslaviji – Slobodana Miloševića.

Bogdanovića su uspeli da oteraju, ali njegov trag koji je zajedno sa svojim stu-

dentima ostavio na zidovima škole do danas odoleva vremenu.

PRONALAZAK IDILE

Kada je nekadašnji dekan Arhitektonskog fakulteta Bogdan Bogdanović došao u Mali Popović, u njemu je pronašao svoj san, svoju „hesiodovsku idilu“, kako je to nazvao u svojoj knjizi „Zelena kutija“.

Više od 35 godina nakon što je profesor silom prilika morao zauvek da napusti svoj atelje, zgrada škole se raspada gore nego pre rekonstrukcije

U autobiografskoj knjizi pod naslovom „Ukleti neimar“, Bogdanović je opisao kako je seosku školu u Malom Popoviću „uz izvesnu pomoć tzv. Samoupravne zajednice za kulturu, o svom trošku preuredio za atelje i svoju alternativnu arhitektonsku školu“.

Dodaje pritom da je bio „neodoljivo privučen lepotom predela, ali i nekim naivnim arhitektonskim šarmom već napola porušenih objekata“.

Prema onome što je Bogdanović za beležio u svojim knjigama i događajima kojih se sećaju stariji meštani, stara ško-

la i učiteljska kuća u njenoj neposrednoj blizini bile su u veoma lošem stanju te 1976. godine, kada ih je poznati beogradski arhitekta renovirao.

Danas, više od 35 godina nakon što je profesor silom prilika morao zauvek da napusti svoj atelje, zgrada škole se raspada gore nego pre rekonstrukcije.

Da paradoks bude veći, izveštaji koje su tadašnji mediji objavili sa sednice Skupštine opštine Sopot, u čijem sastavu je Mali Popović, pokazuju da je lokalna samouprava Bogdanoviću oduzela školu zato što „ta kuća propada, i što je ona pod zaštitom države kao istorijski spomenik“.

Bivši načelnik sopotske policije Branko Jovičić smatra da je to bio samo izgovor, a da je pravi razlog mnogo komplikovaniji.

„On je dao svoj novac kako bi se škola sredila. Ja sam jedno vreme bio u opštini, nismo imali nikakvih problema sa njim. Neko je to izmislio, zato što je Bogdan navijao za druge“, Jovičić pri kraju rečenice menja ton, naglašavajući poslednju reč.

Postoji nekoliko različitih teorija o tome zašto je Bogdan Bogdanović bio primoran da napusti školu u Malom Popoviću, ali svi izvori se slažu oko jedne stvari. Pravi problem je nastao kada je graditelj monumentalnih spomenika počeo da gradi svoju političku karijeru.

STAMBOLIĆEV POZIV

Ivan Stambolić, tada predsednik Gradskog komiteta Saveza komunista Beograda, došao je 1982. godine pred Seosku školu za filozofiju arhitekture u Malom Popoviću.

„Sećam se kada je ovde dolazio pokojni Ivan Stambolić da nagovori Bogdana da prihvati mesto gradonačelnika“, priseća se prvi komšija Branko Jovičić.

O njihovoj bliskosti govori i činjenica da Bogdanović u „Zelenoj kutiji“ opisuje Stambolića kao svog „čuvara“.

Iako je u duši bio umetnik, čuveni arhitekta prihvata mesto gradonačelnika, a kao jedan od najvećih razloga za to u „Ukletom neimar“ naglašava potrebu da zaštiti svoju seosku školu.

Bogdanović je svoju školu za filozofiju arhitekture nazivao „poluprivatnom, polulegalnom i poluozbiljnom“. Problem mu je predstavljao ovaj deo „polulegalna“ i nadao se da će sa najvažnije funkcije u gradu moći da promeni taj status.

Za vreme svog gradonačelničkog mandata, pokušavao je da preuredi Beograd, da dovede u red urbanizam u vreme kada je korupcija u ovoj grani gradske vlasti postajala sve učestalija, ali su njegove ideje nailazile na veliki otpor.

Važno je za osobu koja nije spremna da ustukne. Govorio je ono što misli, makar njegov stav bio nepopularan. Odluke koje je donosio u skladu sa svojim uverenjima svakako doprinele su da za vreme svog mandata stekne neprijatelje, a među njima je najveći bio Slobodan Milošević.

KAKO JE „HELIOS“ POTAVNEO U LICU

Nakon isteka četvorogodišnjeg mandata, Bogdan Bogdanović je odbio ponudu da ostane na zvaničnoj poziciji unutar partije.

Ponuda je stigla ni manje ni više od samog Slobodana Miloševića.

Bogdanović u „Ukletom neimar“ opisuje sastanak sa Miloševićem, koji mu je predložio da obavlja funkciju u Centralnom komitetu Saveza komunista Jugoslavije, da rukovodi Komisijom za idejna pitanja u kulturi.

Budući da se po mnogo čemu nije slagao sa tadašnjim prvim čovekom Saveza komunista, Bogdan je odbio predlog. Rekao mu je da nije problem da bude deo Centralnog komiteta, ali da na sednice neće da dolazi. Kako je napisao u



svojoj autobiografskoj knjizi, imao je „pametnijeg posla“ – želeo je da posveti svojoj školi u Malom Popoviću.

Bogdanović kaže da je taj razgovor bio bezazlen, napola čak i prijateljski, ali da je „Helios“, kako je posprdom nazivao Miloševića, ipak „potavneo u licu“.

Godinu dana kasnije, novinski izveštaji su da je arhitekta Bogdan Bogdanović smenjen sa mesta u Centralnom komitetu zato što nije dolazio na sednice, baš kao što je Miloševiću ranije i najavio da će da bude slučaj.

OSMA SEDNICA I OTVORENO PISMO

Istorijska Osmu sednicu Centralnog komiteta održana je u septembru 1987. godine i označila je konačni razlaz Slobodana Miloševića i njegovog političkog mentora Ivana Stambolića.

Stambolić je nedugo zatim razrešen dužnosti predsednika Srbije, a usledile su i smene funkcionera u Vojvodini, na Kosovu i u Crnoj Gori, u procesu koji je tada nazvan Antibirokratska revolucija.

Udar je pretrpeo i Bogdan Bogdanović, ne samo zbog toga što je bio veoma blizak samom Stamboliću, nego i zato što je javno, na sav glas rekao sve što misli o Slobodanu Miloševiću. Oštro je kritikovao nacionalizam i rastući autoritarizam.

Studenti bi zajedničkim snagama pripovedali o izmišljenim gradovima, dok bi jedan od njih uporedo priču pretvarao u sliku. Sve njihove slike, zajedničke vizije i snove uništila je grupa napadača

Napisao je veliko otvoreno pismo i poslao ga na adresu predsednika Predsedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije. Bogdan u „Ukletom neimar“ svedoči da se ovim pismom zauvek ruše njegovi snovi o Seoskoj školi za filozofiju arhitekture.

Iako je na Osmoj sednici potpuno ignorisan, prave nevolje su usledile tek kasnije.

Bogdanovićevo pismo u celosti je objavio list „Mladost“ iz Beograda, a skandal je izbio kada su kopije počele da kruže gradom. Naredne 1988. godine objavljuje i knjigu „Mrtvouzice – mentalne zamke staljinizma“, koja je bila usmerena protiv „Miloševićeve demagogije“.

Usledila je „rafalna paljba“ na slavnog arhitektu u svim medijima koji su podržavali režim Slobodana Miloševića. Optuživali su ga za izdaju nacije i srpstva.

NAPAD NA BOGDANOVO UTOČIŠTE

Profesor Bogdanović, kako piše u „Ukletom neimar“, povukao se iz Beograda, osamivši se u svojoj seoskoj školi u Malom Popoviću. Nadao se da će Miloševićev gnev kad-tad da popusti.

Đavo Bogdanu ipak nije dao mira, pa je u međuvremenu intervjuima za međunarodnu štampu dolio ulje na vatru, ponovo kritikujući tadašnjeg šefa države. To „Helios“ nije mogao da mu oprost.

Hajka na Bogdanovića kulminirala je kada je grupa ljudi upala u seosku školu u Malom Popoviću. Pošto ga tamo nisu zatekli, uništili su sve predmete na koje su naišli.

Bogdanovićeve studenti su uspeli da sačuvaju samo zelenu kutiju sa beleškama, koja je posle objavljena u vidu knjige pod nazivom „Zelena kutija“.

„Kad su patrioti upali u moju poluprivatnu, polulegalnu, poluozbiljnu alternativnu Seosku školu za filozofiju arhitekture, koja se nalazila u neposrednoj blizini Beograda, ponašali su se kao pijani magarci. Zbunjeni velikim ‘magijskim’ dijagramima na zidovima, uplašeni neobičnim znacima i nečitkim hijeroglifima, stali su cepati crteže, lomiti optičke sprave, gaziti trake, uništavati pisanu i grafičku dokumentaciju – čitavo malo bogatstvo koje se strpljivo slagalo punih četrnaest godina“, ovim rečima je Bogdanović u „Ukletom neimar“ opisao napad na školu. **N**

probudi se

RADNIMA DANIMA U 7.00



MILENA ZUPANČIČ,

ljubavni trokut i posljednji kadar njenog filma

Prošle nedelje otišla je možda najveća slovenačka i velika jugoslovenska glumica. Čuveni reditelj priseća se svog dokumentarca „Svaka dobra priča je ljubavna priča“ (2017) o Mileni Zupančič, Radku Poliču i Dušanu Jovanoviću

Piše Rajko Grlić

Milena je bila sve ono što velika glumica može i mora biti; i luda i racionalna, i trijezna i pijana, i depresivna i egzibicionist u isto vrijeme. S njom i s njenim ranije preminulim partnerom Dušanom Jovanovićem odlazi jedna čitava epoha, čitav jedan svijet koji sam beskonačno volio.

Na promociji slovenskog izdanja „Nepričanih priča“ Milena je čitala ovaj tekst o njoj i Dušanu. Sjedila je do mene na sceni i zajedno smo na kraju plakali.

„Film je medij izgrađen na vremenu, trudu i upornosti. Razmislite samo na trenutak o svim satima rada koji se moraju utrošiti i na najmanju proizvodnju. Bez obzira na to kako film ispadne, dobar ili loš, uvijek je veliko čudo kada projekt prođe kroz sve obruče i gnjavaže i završi na velikom ekranu. Naposljetku, mnoge ideje nikad ne ugledaju svjetlo dana: potencijalne zapreke postoje na svakom koraku u zamršenom procesu proizvodnje dugometražnog filma.“ – looper.com

Zagreb, 1977.

Na premijeri „Oslobođenja Skopja“ u zagrebačkom Lapidariju Rade Šerbedžija me upoznaje s piscem te sjajne drame, Dušanom Jovanovićem. Od tada kad god

bi on navratio u Zagreb ili ja u Ljubljanu, znali smo ponekad sjesti, kod kuće ili negdje vani, pijuckati i pričati. Kasnije smo to pričanje geografski proširili na njegov Crni vrh, moju Istru i Ameriku. Bio je strastveni pričač zaraznog smijeha.

Zagreb, 1980.

Ljubiša Ristić je u dvorani doma kulture „Moša Pijade“ u Zagrebu slagao predstavu po Dušanim „Karamazovima“. Glavne uloge igrali su Rade Šerbedžija, Miodrag Krivokapić i Vlado Rupčić. Nekoliko dana prije premijere u „Tiffany“, u restoran Miće Carića u kome smo tada provodili noći i noći, da o godinama i ne govorim, došli su Dušan i tri glavna glumica i bez puno okolišanja tražili su da snimim predstavu, točnije rečeno da od toga napravim film. Radio sam tada „Samo jednom se ljubi“ i jednostavno nisam znao kako bih to dvoje savladao istovremeno. Do danas si to neću oprostiti. To je dakle bio prvi film koji se meni i Dušanu nije dogodio.

Bohinjska Bela, 1983.

U posjetu smo kod Milene i Dušana. Nekoliko dana pričamo o tome kako Goli otok pretočiti u film. Na kraju nam se učinilo da smo našli ključ. Sve će se događati u jednom danu, u danu kada

Aleksandar Ranković, čelni čovjek Udbe i drugi čovjek države, dolazi u službeni posjet. Kroz dvije potpuno različite vizure, njegove i onoga tko za njega priprema priredbu, pričali bi o okrutnoj robijaškoj stvarnosti i uljepšanoj slici te stvarnosti koju je država željela imati o sebi za sebe kao i za svijet.

Nekoliko puta na raznim smo mjestima i u raznim prilikama pričali o tome, razvijali i kombinirali ali nikada ništa od toga nismo stavili na papir.

New York, 1995.

Dušan, Danilo Kiš i ja bili smo prvi istočnoeuropski stipendisti Georga Sorosa. Izabrala nas je njegova savjetnica Svetlana Stone, vodeći se idejom da u New York treba dovesti po jednu osobu iz kazališta, književnosti i filma kako bi tu proveli šest mjeseci radeći na svojim projektima. Razgovor o golotočkoj priči se nastavio ali ništa od onoga do čega smo došli ni tada nismo stavili na papir. Činilo nam se da je još rano. Tako je zapravo umro, a da zapravo nije ni započeo, i naš drugi film.

Ljubljana, 1989.

Dušanova drama „Zid, jezero“ sa Milenom Zupančič i Radkom Poličem doživjela je veliki uspjeh. Dušan mi je poslao



tekst puno prije premijere. Zvučao je kao idealan predložak za film; jedno jezero, dva para i ljubomora koja sve razdire. Sjeli smo i složili, ako se ne varam, dvije ili tri ruke scenarija. Našli smo i lokaciju i, naravno, razgovarali s glumcima.

A onda je došao rat. Ja sam otišao na Fulbrighta u Los Angeles, moji su, bježeći od sirena i podrumskog skrivanja u Zagrebu, došli do Milene i Dušana na Belu. Tu su ih oni njegovali i spakirali za Ameriku. Moja kćerka i danas, tridesetak godina kasnije, kad god netko spomene krumpir kaže da joj je Dušanov, onako kako im ga je on pripremio na Beli, bio najbolji koji je jela u životu. Ukratko rat je odgodio taj projekt.

Athens, OH, 1994.

Dušan nam je došao u posjetu. Zajedno smo zatim otišli do Chicaga gdje su nas njegovi prijatelji, neki imućni advokati, uz veliku pompu odveli na finalnu utakmicu svjetskog prvenstva u bejzbolu. Pričali smo o scenariju „Zid, jezero“ i da li ga ima smisla pokušati raditi u Americi.

Zaključili smo da je priča o raspadu u međuvremenu za nas dobila gotovo simbolično značenje i da je zato i treba raditi. Vjerovali smo da je rat pri kraju, da će se situacija za koju godinu normalizirati, da treba pričekati i onda snimiti. Situacija se nikada nije normalizirala a mi nikada nismo snimili „Zid, jezero“. Tako je propao i naš treći zajednički film.

Ljubljana – Athens, OH, 2000.

Dušan mi šalje dramu „Egzibicionist“. Dopisujemo se pričajući o kraju i da li ga treba mijenjati. U jednom e-mailu me pita da li me zanima to raditi kao TV film. Pitati su s televizije. Razmislim i kažem, da.

Urednik u dramskom programu je zatim naručio scenarij a ja složio prvu ruku scenarija. Urednik je bio zadovoljan i počinjemo dogovarati kada i pod kojim uvjetima bi se to moglo raditi. Ali to ne traje dugo jer je, ako dobro pamtim, baš tada smijenjen glavni urednik dramskog programa a novoga to više nije zanimalo. Ukratko, ni naš četvrti film se nije dogodio.

Drama je premijerno prikazana u Ljubljani u Maloj drami, a zatim postavljena u Ateljeu 212 u Beogradu i Théâtre d'Esch u Luksemburgu i svugdje je doživjela veliki uspjeh.

Athens, OH, 2013.

Dušan šalje svoj novi tekst „Boris, Mi-

lena, Radko“. Oslanjajući se na stvarni mladenački ljubavni trokut između Milene Zupančič, Radka Poliča (koji će igrati sebe) i Dušana Jovanovića (koga će igrati još jedna slovenska legenda Boris Cavazza) plete priču o staračkom ljubavnom trokutu. Piše da će na proljeće u Drami početi probe i da će premijera, nakon ljetne stanke biti na jesen.

Uz to šalje i pitanje koje su mi postavili glumci; da li me zanima da od toga radim film. Odgovaram da to nije materijal za igrani ali da je idealan za dokumentarni film, za priču o tome kako je tanka linija između fikcije i stvarnosti, javnog i intimnog, umjetnosti i života. Molim Dušana da pita glumce da li bi pristali da ih kamera svakodnevno prati tijekom višemjesečnih proba i što je puno važnije; da li su spremni na to da će film, htjeli mi to ili ne, ući u njihovu intimu.

Nakon tjedan dana stiže odgovor; da, glumci pristaju.

Ljubljana, 2013–2017.

Dolazim petnaestak dana prije početka proba. Od Ohio Univerziteta sam dobio novac dovoljan za neke najosnovnije stvari. Molim Dušana da mi nađe asistenta koga krasi veliko strpljenje i ne manja organizacijska sposobnost. Upoznaje me s Matjažom Ivanišinom, mladim slovenskim režiserom dokumentarnih filmova.

Tumačim mu koncept; pratit ćemo proces nastajanja predstave jer proces je često zanimljiviji i od samog rezultata. Točnije rečeno; zna govoriti više o ljudima koji rade predstavu od same završne predstave. Taj proces će nam, nadam se, a da ih nimalo ne silujemo, otvoriti vrata njihove intime. Samo moramo biti vraški strpljivi.

On će gotovo svakodnevno biti na probama i neprimjetno „pecati stvarnost“ s jednom ili više kamera a ja ću dolaziti svaka dva tjedna i ostajati dva-tri dana.

Tako je to počelo. Snimali smo a da nismo znali do kada će ekipa moći raditi na volonterskoj bazi, tj. do kada će Matjaž pronalaziti nove i nove žrtve naše neimaštine. Razgovarali smo s televizijom koju je to zanimalo ali razgovori su tekli i tekli bez ikakvog napretka, da o novcu i ne govorim. Zatim smo preko Danijela Hočevera išli na natječaj Sklada i dva puta padali s obrazloženjem da komisija ne vidi neku posebnu korist koju bi slovenska kultura imala od filma o troje glumaca i jednom režiseru. Tako se mirno može kazati da smo Ohio Uni-

verzitet i ja osobno financirali film sve do pred kraj montaže kada smo u trećem pokušaju ipak prošli na Skladu i dobili skromnu crkavicu.

Matjaž je bio uporan i s velikim strpljenjem pratio probe. Ja sam dolazio, pratio probe ali radio i druge stvari; putovao s njima na Crni vrh, radio razgovore o tome što se stvarno dogodilo u tom ljubavnom trokutu prije puno godina, odlazio s njima na pretpremijerni ručak i ispratio premijeru.

Završili smo, kao što to obično i biva u takvim dokumentarcima, sa ogromnom količinom materijala. Kao i na snimanju ja bih dolazio svako malo a Matjaž je, kad bi imao vremena, s montažerom sabijao i sabijao materijal. Nekoliko dana bi zajedno gledali do kuda su došli i dogovorili kako i kuda dalje. Montaža je na kraju trajala gotovo tri godine a Matjaž je, jer je zaista uložio u film ogromnu količinu vremena i talenta, unapređen u korežisera.

Brioni, 2017.

Našu intimnu premijeru održali smo u prekrasnom ljetnom kinu „Ulysses“ teatra Lenke Udovički i Radeta Šerbedžije. Svi su došli osim Borisa, on je bio u Italiji. Ta noć je bila duga i vesela. Dušan i ja smo slavili to što smo napokon, iz petog pokušaja, uspjeli napraviti film koji se zove, i to ne bez razloga; „Svaka dobra priča je ljubavna priča“.

Negdje pred jutro Milena mi je rekla kako su nedavno, u isto vrijeme, u ljubljanskoj bolnici završili i Radko i Dušan. Jedan je ležao na jednom, drugi na drugom katu a ona se danima spuštala i penjala obilazeći ih. Gledao sam je i rekao: „Zašto me nisi zvala? Došao bih istog trenutka i to snimio. To je zapravo jedini pravi kraj vašeg ljubavnog trokuta a time i jedini pravi kraj našeg filma.“

Ljubljana, 2021.

Dušan je umro točno na Novu godinu. Pokopan je na Beli uz sve državne počasti, plotune, svečane straže i medijske panegirike. Nekoliko dana nakon pogreba telefonski razgovaram s Milenom, tom velikom glumicom i meni tako dragom osobom koja je ostala bez svog životnog i kazališnog suigrača. Priča o svim počastima koje je Dušan posthumno doživio i na kraju tiho dodaje: „Mogli su mu sve to prirediti još za života, prije godinu dana kada je slavio osamdeseti rođendan. Tada bi mu to nešto značilo.“ **N**

Eto zato je hevi metal opstao

Tačno 240 sati pre nego što će 28. avgusta pevač Judas Priest izaći na binu Ušća na svom harli-dejvidsonu, basista benda je u ekskluzivnom razgovoru pričao o svom prijatelju Oziju Osbornu, kako su smislili imidž koji je postao univerzalni izgled hevi metal bendova i fanova, i na kraju se setio utakmice koju je njegov Vest Bromvič igrao sedamdesetih sa Crvenom zvezdom

Razgovarao Branko Rosić

Judas Priest su promenili hevi metal, uobličili ga muzički (British Steel), napravili i njegov vizuelni identitet uvodeći kožne jakne i nitne u koje su i danas tapacirani bendovi i fanovi ovog žanra. Zato je i frontmen benda Rob Halford tituluiran kao „Bog metala“. Prodali su više od pedeset miliona albuma, napravili stadionske rekorde svirajući pred 200.000 ljudi u Kaliforniji i preko 150.000 ljudi na stadionu Marakana u Brazilu. Pre skoro dve decenije primljeni su u Kuću slavnih – Rock and Roll Hall of Fame. Ovog 28. avgusta imaju veliki koncert u parku Ušće u Beogradu.

Na 240 sati pre nego što će Rob Halford zaurlati svojim harli-dejvidsonom u tradicionalnom izlasku na binu Novog Beograda, razgovarao sam sa basistom benda Ianom Hillom i zbog njegovog divnog karaktera nisam mogao da ga ispravim da njegov Vest Bromvič nije pobedio Crvenu zvezdu dalekih sedamdesetih godina.

Ovo je vaš, mislim, treći dolazak u Beograd. I to na najvećem koncertnom prostoru – parku Ušće. Sećate li se vaših prethodnih nastupa u Beogradu?

Sećamo se, da. Nismo bili nekoliko godina. Verovatno je prošlo oko pet godina otkako smo bili u Beogradu. Ali volimo Beograd. Sjajan je grad. Srbi su sjajni ljudi. Uvek nas fenomenalno prime i

uvek se radujemo povratku. Turneja ide dobro. Punimo skoro sve dvorane i siguran sam da će nas mnogo ljudi gledati i u Beogradu.

Judas Priest je iz Birmingema, kao i Black Sabbath. Da li postoji nešto u vazduhu Birmingema što je dobro za hevi metal zvuk?

Ne, vazduh nema mnogo veze s tim, i reći ću vam zašto. Kada smo počinjali, pre skoro šezdeset godina, grad je bio prekriven dimom. Bio je veoma industrijski. Danas više nije, ali nekada jeste bio. Sve je bilo prekriveno čađu. Zove se Crna zemlja To je moralo da ostavi neki uticaj, zar ne? Kad sam išao autobusom u školu, prolazio sam pored livnica metala, pored fabrike koja je pravila ručne bombe i slične stvari. U tim uslovima ne pišete pesme o pticama i pčelama, o lepim stvarima, o prirodi i cveću. To će biti nešto sasvim drugo. Biće o prljavštini i blatu vašeg okruženja. I, kao što kažete, i mi i Ozi Osborn i Blek Sabbath smo iz istog dela sveta pa smo imali slične uticaje.

Proveo sam prošlu novogodišnju noć u Birmingemu. Preživeli ste. Odlično.

Pričali smo o Birmingemu, o vama i Black Sabbathu. Kako se sećate Ozija Osborna?

Znali smo Ozija dugo. Nikada se nismo baš družili s njim, iako Glen (gita-



rista Judas Priesta) i malo jeste, a i živio je u istom selu kao Ozi. Stalno smo se sretali s njim i s momcima iz Sabbatha na turnejama i postali smo, moglo bi se reći, veliki prijatelji. Bilo je veoma tužno kada je Ozi preminuo. Zaista jeste. Bio je to veliki gubitak za hevi metal. On je bio jedan od prvih i najznačajnijih, on i Black Sabbath. Bilo je jednostavno strano. Drago mi je što je uspeo da odradi taj poslednji koncert u Birmingemu. To je bio sjajan ispraćaj. Trebalo je i mi da budemo tamo, ali smo se već bili obavezali da nastupimo sa Scorpionsima na proslavi njihove šezdesete godišnjice u Hanoveru, pa nažalost nismo mogli da dodemo. Ali bili smo duhom tamo s njim na stadionu Aston Vile na tom njegovom poslednjem koncertu. Kada smo čuli vest samo nekoliko dana kasnije, pomislio sam: „Bože, otišao je.“ Bio je bolestan neko vreme. Ali uvek je tužno kada čujete da se to dogodilo.

Judas Priest je važan za hevi metal zvuk, ali ste stvorili i specifičan imidž – kožne jakne i nitne. Da li ste ponosni na to?

Da, danas jesmo. To je počelo negde krajem sedamdesetih. Pre toga svi su nosili saten i somot i svetle stvari. A mi smo, naravno, imali taj uticaj – bili smo, u stvari, bivši hipici. Prošli smo kroz sve to šezdesetih i sedamdesetih. I jednog dana – postoji spor da li je to bio Ken ili Rob Halford (frontmen benda) – neko je od njih dvojice došao u kožnoj jakni. I



Kad sam išao autobusom u školu, prolazio sam pored livnica metala, pored fabrike koja je pravila ručne bombe i slične stvari. U tim uslovima ne pišete pesme o pticama i pčelama, o lepim stvarima, o prirodi i cveću. To će biti nešto sasvim drugo. Biće o prljavštini i blatu vašeg okruženja

svi su rekli: „O, da, to je baš kul.“ I sledeće, kao što znate, svi nosimo kožne jakne. I od toga je sve krenulo. A otprilike 1980, kada je izašao naš album „British Steel“, tada se sve poklopilo. Dobili smo zvuk benda, dobili smo muzički pravac, i na kraju smo dobili i imidž. To je bio pravac – tu smo krenuli. I posle nekog vremena bilo je sjajno. Pomislite: „Pa da, imamo imidž. Ovo je novi imidž. Sjajno je.“ Ali sad je to jednostavno deo svega toga, deo hevi metala. Da, koža i nitne (smeh).

Tokom vaše karijere rođeni su i umrli mnogi muzički pravci – pank, novi romantizam, sintisajzer rok... Ali hevi metal i dalje postoji. Koji je razlog?

To je zbog fanova. Hevi metal pokreću fanovi, a ne obrnuto. I ja sam nekad bio fan. Fanovi hevi metala razlikuju se od pop fanova. Kad ste fan pop muzike, skaćete po podijumu i pevate refren,

i to je to. To je pop muzika u malom. Ali fanovi hevi metala, uključujući i mene, žele više od toga. Žele solažu, žele zanimljivu bas liniju, žele odlične bubnjeve. Zanimaju ih da li vokal ima raspon od dve oktave. Zanimaju ih sve to, i traže muziku koja će zadovoljiti to interesovanje. I zato je hevi metal opstao. Drugi pravci, poput panka, bili su prolazna moda. Ljudi su nosili određene frizure jer se to nosilo, ali to je bila moda, a moda dolazi i prolazi. Zatim dođe nešto drugo. Progresivni rok bendovi su dolazili i odlazili. Ali hevi metal nikada nije bio „moderan“ u tom smislu. Iznad je pop muzika, a hevi metal je uvek tinjao odmah ispod. Tokom osamdesetih izdigao je glavu i postao veoma popularan, a onda se vratio tamo gde je bio. To je razlog – fanovi ga održavaju.

Ljudi stalno govore: „O, hevi metal je mrtav.“ Pa nije, jer bi fanovi tražili nešto slično čak i da hevi metal ne postoji. To je razlog zašto vidite različite generacije – videćete tri generacije ljudi na našim koncertima. Ne samo na našim, videćete ih i na koncertima Black Sabbath, Deep Purple, Iron Maiden. Tri generacije iste porodice slušaju istu muziku, što ne vidate kod drugih žanrova, sa mogućim izuzetkom klasične muzike. Ali to je već druga priča.

Pričali ste o raznim muzičkim pravcima. Da li vas je neki od tih pravaca inspirisao?

Otac mi je svirao kontrabas, svirao

je u plesnim orkestrima i džez sastavima. I, naravno, uvek je slušao džez ploče, i to je puštao stalno – sve od Lajone-la Hemptona i tako dalje. Voleo sam to, zaista jesam. Ali čim sam počeo da slušam stare bluz bendove – Bluzbrejkerse Džona Mejola, Cream, Hendriksa, Free i slične bendove – pomislio sam: „Pa da, ovo sam ja, ovo više volim.“ I krenuo sam u tom pravcu. Otac je to razumeo, budući da je i sam bio muzičar. Nažalost, preminuo je kada sam imao oko petnaest godina, od kancera. Ali znam da bi voleo ono što radim. Bio sam zainteresovan za sav taj džez, klasiku – veoma sam eklektičan po pitanju muzičkog ukusa.

A nova muzika, savremena muzička scena?

Sve se proširilo zahvaljujući internetu. Možete da prenesete svoju poruku ljudima širom sveta – ako imaju računar, doći će do njih. To je stvorilo ogroman broj bendova, danas ih ima mnogo više svih vrsta, ne samo hevi metal bendova. Ali tajna je u tome da prenesete svoju poruku – imate milijarde ljudi širom sveta, a oni moraju da izaberu baš vaš spot ili vašu pesmu. Trik je u tome da naterate ljude da vas slušaju i da pokušate da budete jedinstveni i drugačiji od ostalih. Samo tako možete privući pažnju.

Znam da ste veliki navijač Vest Bromvič Albiona. Sećate li se čuvenog meča između Vest Bromvič Albiona i Crvene zvezde?

Sećam se. Sedamdesetih godina je bio taj meč? Da li smo pobedili? Ne sećam se. Internet nije postojao, tako da niste mogli to da pratite na televiziji. Ako ste imali sreće, videli biste highlights na BBC-ju. Ali da, sećam se toga. Imali su sjajan tim, Vest Brom. Sjajan tim u to vreme. Nažalost, danas nisu baš toliko sjajni. Snalaze se dobro – pobedili su u prvoj utakmici u subotu. Naša sezona je tek počela. Bila je to pobeda „na prevartu“, ali su pobedili. Mislim da bismo dobro prošli ako uđemo u plej-of... Možda imamo šansu. Ali ima mnogo timova u Čempionšipu, timova koji su upravo ispalili iz Premijer lige – oni imaju mnogo novca i mogu da privuku bolje igrače. Mi više nemamo taj novac, ali živite u nadi. Uvek živite u nadi, zar ne? Većiti optimista. **N**

Kada deca uđu u obnovljenu školu, nije im samo toplije – zdravije je

Stefan Koh, ekspert za životnu sredinu u Nemačkoj razvojnoj banci KfW, govori za Nedeljnik o tome kako Regionalni program energetske efikasnosti (REEP) menja škole, studentske domove i sisteme daljinskog grejanja na Zapadnom Balkanu

Građevinski inženjer, sa više od 30 godina iskustva u zaštiti životne sredine, socijalnim standardima, kao i standardima zdravlja i bezbednosti, Stefan Koh je, između ostalog, razvio ekspertizu za ono što oko ne vidi: opasne materije u zgradama, azbest i bezbednost na gradilištima – od Nemačke i Istočne Evrope do Kolumbije. Danas, kao tehnički ekspert KfW-a, brine o tome da obnova srednjih stručnih škola, studentskih domova i sistema daljinskog grejanja na Zapadnom Balkanu ne bude samo energetska efikasna, već i ekološki prihvatljiva, zdrava i bezbedna.

Šta je REEP i zašto je Zapadnom Balkanu potreban takav program?

REEP je skraćenica za Regionalni program energetske efikasnosti. Pokrenut je 2013. godine u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan i danas objedinjuje više od 1,1 milijardu evra – bespovratna sredstva EU i kredite EBRD-a i KfW-a. Region po jedinici proizvodnje troši znatno više energije nego EU, a najveći deo te energije gubi se u zgradama. Zato ulažemo tamo gde je efekat najveći: u škole, bolnice, domove i daljinsko grejanje. Već sada se godišnje ostvaruju energetske uštede od 1.220 gigavat sati, a emisije CO2 su smanjene za 730.000 tona – što je kao da smo sa ulica uklonili više od 180.000 automobila.

Šta konkretno građanin Srbije dobija od ovog programa?

Topliju učionicu, čistiji vazduh i energetska stabilnost. U Srbiji KfW podržava energetska obnova 35 javnih zgrada i razvoj daljinskog grejanja na biomasu u nekoliko opština. Sledeći talas se već priprema: projekti u Prijepolju, proširenje u Novom Pazaru, kao i solarna energija i toplotne pumpe za beogradske toplane Dunav i Cerak. Regionalno iskustvo pokazuje da obnovljene zgrade troše i do 50 odsto manje energije, a te uštede opštine mogu da preusmere u druge važne svrhe od koristi za građane.



FOTO REEP

Jedna od vaših specijalnosti su opasne materije u zgradama, pre svega azbest. Koliko je to ozbiljan problem na Balkanu?

Veoma ozbiljan i nikada ga ne prepuštamo slučaju. Mnoge zgrade koje obnavljamo potiču iz perioda od tridesetih do osamdesetih godina prošlog veka, kada

su se materijali poput azbesta ugrađivali širom Evrope, jer je bio jeftin i efikasan građevinski materijal. S vremenom se, međutim, pokazalo da je azbest izuzetno opasan po ljudsko zdravlje. Zapravo, azbest je uzrok oboljenja sa najvećim brojem smrtnih ishoda. To želimo da izbegnemo u našim projektima i zato je obnova važan trenutak: pre početka radova temeljno pregledamo zgradu, a obučeni izvođači uklanjaju opasne materijale po strogim standardima kojima se štite radnici, komšije i, na kraju, životna sredina.

Takođe, ako se opasni materijali poput azbesta ne identifikuju u ranoj fazi i ne tretiraju na odgovarajući način, to može dovesti do znatnog povećanja troškova, kašnjenja i pravnih problema, pa i obustave projekta.

Oblast životne sredine, socijalnih pitanja, zdravlja i bezbednosti (ESHS) ima, međutim, i mnogo drugih aspekata, planove pripravnosti i reagovanja u vanrednim situacijama tokom izgradnje i tokom rada objekta, upravljanje otpadom, uključivanje zainteresovanih strana, planove saobraćaja, rizike po biodiverzitet (ugrožene vrste ne smeju

biti dovedene u opasnost), zaštitu voda od zagađenja i mnoge druge teme.

Pored toga, kao konsultant Nemačkog saveta za održivu gradnju, naučio sam da se održivost odnosi na ceo životni ciklus zgrade – od izgradnje do rušenja – i da ima različite aspekte, od ugrađenih materijala do vazduha koji se u zgradi udiše. Kada deca uđu u obnovljenu školu, nije im samo toplije – zdravije je i, na kraju, to je delotvornije okruženje za učenje. Za mene je to suština i lepota ovog posla.

Energetska efikasnost meri se u kilovat-satima, ali vaše zvanje obuhvata životnu sredinu, socijalna pitanja, zdravlje i bezbednost. Šta ESHS zapravo znači na gradilištu?

Znači da ušteda energije nikada ne sme da ide nikome na štetu. Pre odobrenja radova sprovodimo analizu uticaja na životnu sredinu i na društvenu zajednicu: kako se upravlja građevinskim otpadom, kako se štite radnici; kako učenici, zaposleni, pacijenti i posetioci mogu bezbedno da koriste zgradu dok radovi traju. Mora se sprovesti sistematske procene rizika

i utvrditi mere kojima se rizici za radnike i zajednicu svode na razuman nivo. Obnova škole ili bolnice koja i dalje radi jeste disciplina za sebe – kontrola pristupa, buka, prašina i logistika gradilišta moraju se isplanirati tako da ne ugroze radnike, članove zajednice, decu ili pacijente. A socijalna dimenzija ide i dalje: bolja ventilacija, manje vlage i buđi, dnevno svetlo i pristupačnost za osobe sa invaliditetom. Važno je i to da sve zainteresovane strane budu transparentno informisane o projektu i reaguju ako je potrebno. Zgrada je zaista efikasna tek kada je i bezbedna i humana.

Kakva je budućnost programa i koja je vaša poruka našim čitaocima?

Idemo korak dalje: od uštede energije ka zgradama koje gotovo da ne troše energiju. Moja poruka je jednostavna: energetska efikasnost nije apstraktna politika. To je toplija učionica, čistiji vazduh i novac koji ostaje u budžetu. To se najčešće može postići bez mnogo dodatnog i skupog truda, pametnim merama. Zelena tranzicija uspeva onda kada je ljudi osete u sopstvenom životu.

Nova energija je stigla: Počela peta sezona prakse za operatere u NIS-u

Počela je još jedna sezona prakse za operatere u NIS-u! Po peti put kompanija je otvorila svoja vrata tek navršanim srednjoškolcima koji dobijaju priliku za prve karijerne korake i rad u struci. U ovoj sezoni programa učestvuje 28 polaznika.

Program prakse za operatere u kompaniji NIS je šestomesečni plaćeni program čiji je cilj da mladima pruži podršku na početku karijere. Sprovodi se u skladu sa biznis potrebama kompanije i predstavlja podršku održivom poslovanju NIS-a kroz dugoročno planiranje stručnog kadra. Ovaj program je ujedno i podrška lokalnoj zajednici, u vidu zapošljavanja mladih u sredinama u kojima žive. Ove godine učešće je omogućeno učenicima koji su završili odabrane smerove Mašinske škole „Pančevo“, Tehničke škole „23. maj“ i Elektrotehničke škole „Nikola Tesla“ u Pančevu, kao i Tehničke škole Zrenjanin i Tehničke škole „Pavle Savić“ u Novom Sadu. Sa ovim školama NIS sarađuje putem korporativnog programa „Energija znanja“.



Polaznici će se obučavati u različitim organizacionim delovima kompanije, a najviše njih iskustvo će sticati u Rafineriji nafte Pančevo, gde je organizovan svečani doček mladih.

Tokom trajanja prakse svaki polaznik ima svog mentora, koji će mu biti na raspolaganju tokom učenja i rada. Polaznici će imati priliku i da prođu kroz različite obuke i da time upotpune svoje znanje. Nakon završetka programa, praktikan-ti imaju priliku da se zaposle u kompani-

ji ukoliko za to postoji obostrani interes. U prethodne četiri sezone programa učestvovalo je 107 praktikanta, a više od 60 je nastavilo karijeru u NIS-u.

Novu generaciju operatera su u Rafineriji nafte u Pančevu pozdravili Goran Stojiljković, direktor HIP-Petrohemije, Alisa Evsina, HR direktorka NIS-a, kao i druge kolege i bivši praktikanti, a sada zaposleni u kompaniji.

O ovogodišnjoj praksi, očekivanjima i planovima govore i mentori.

„Tokom prakse ne uče samo kako da pronađu rešenje za određeni problem, već i kako da se izbore za svoje mesto, jasno i argumentovano iznesu svoje stavove, usvoje nova znanja i iz svojih grešaka izvu-ku pouke. Pružajući im priliku da uče i razvi-jaju se, kompanija ne ulaže samo u buduće stručnjake, već i u sopstvenu sposobnost da ide u korak sa vremenom“, rekao je Milan Ostojin, rukovodilac Laboratorije za ispi-tivanja u NAFTAGAS-Tehničkim servisima, koji je ove godine jedan od mentora.

Еуромедик на 15 локација

1

НАЈВЕЋА ПРИВАТНА БОЛНИЦА
КОМПЛЕТНА ХИРУРГИЈА И БОЛНИЧКО ЛЕЧЕЊЕ
Еуромедик болница, Булевар уметности 29
Тел: 011 / 7359 150; 7359 151; 7359 152
ХИРУРГИЈА - тел: 062 / 800 71 95

2

ЕУРОМЕДИК - НОВИ БЕОГРАД
Дом здравља, Јурија Гагарина 36д
Тел: 011 / 2284 001; 2284 002; 2284 006; 2276 324; 2276 342;
062 / 800 38 44

3

ЕУРОМЕДИК - НОВИ БЕОГРАД
Општа болница, Париске Комуне 22
Тел: 011 / 2609 650; 2609 670; 2605 990
ХИРУРГИЈА - 062 / 800 71 95

4

ЕУРОМЕДИК - ЗЕМУН
Дом здравља, Косовска 12
Тел: 011 / 2616 444; 069 2480 518; 2617 104; 062 / 800 38 63

5

ЕУРОМЕДИК - КАРАБУРМА
ДОМ ЗДРАВЉА, Вишњичка 72
Тел: 011 / 7357 500; 7357 501; 7357 502;
МоБ: 069 / 80 70 381; 80 70 382

6

ЕУРОМЕДИК - ЗВЕЗДАРА
Дом здравља, Ватрослава Јагића 1
Тел: 011 / 2448 148; 2448 150; 2448 153; 2448 154; 2448 158;
2448 164; МоБ: 062 / 23 73 76

7

ЕУРОМЕДИК - СТАРИ ГРАД
Дом здравља, Цара Уроша 37
Тел: 011 / 7357 304; 7357 305; 7357 306; 7357 307;
МоБ: 069 / 8070 390

8

ЕУРОМЕДИК - ПАЛИЛУЛА
Дом здравља, Цвијићева 42
Тел: 011 / 3294 457; 3294 469; 3294 447; 3294 448;
МоБ: 062 / 800 39 53

9

ЕУРОМЕДИК - СЛАВИЈА
Поликлиника, Алексе Ненадовића 7
Тел: 011 / 2448 008; 2444 111; 3441 517; 3441 514; 3448 057;
МоБ: 062 / 800 38 42

10

ЕУРОМЕДИК - СЛАВИЈА
Поликлиника, Алексе Ненадовића 8
Тел: 011 / 2448 008; 2444 111; 3441 517; 3441 514; 3448 057;
МоБ: 062 / 800 38 43

11

ЕУРОМЕДИК - САВСКИ ВЕНАЦ
Општа болница, Вишеградска 20
Тел: 011 / 3650 660; 3650 700; 2660 000; 2660 031; 2660 082;
2660 111; МоБ: 062 / 800 38 45

12

ЕУРОМЕДИК - ВОЈДОВАЦ
Дом здравља, Стефана Првовенчаног 32
(Код Душановачке пијаце)
Тел: 011 / 655 78 77; 655 78 78; 655 78 80

13

ЕУРОМЕДИК - ВИДИКОВАЦ
ДОМ ЗДРАВЉА, Кнеза Вишеслава 63 а
Тел: 011 / 7859 424; 7859 425; 7859 426;
МоБ: 069 / 80 70 371; 80 70 372

14

ЕУРОМЕДИК - ЧУКАРИЦА
Дом здравља, амбуланта, Требевиха 7
Тел: 011 / 6830 582; 6830 583; 6830 568;
6830 569; 3559-732; 3550-179; МоБ: 062 / 800-38-66

15

ЕУРОМЕДИК - НОВИ САД
ДОМ ЗДРАВЉА, Николе Пашића 17
Тел: 021 / 2100 544; 2100 545; 2100 546;
МоБ: 063 / 588 467; 069 / 8070-383; 062/298-382

СПЕЦИЈАЛИСТИЧКИ ПРЕГЛЕДИ

КАРДИОЛОГА, НЕУРОЛОГА,
ЕНДОКРИНОЛОГА, ГИНЕКОЛОГА, УРОЛОГА,
ОТОРИНОЛАРИНГОЛОГА, ОФТАЛМОЛОГА,
ДЕРМАТОЛОГА, ГАСТРОЕНТЕРОЛОГА,
НЕФРОЛОГА, ПУЛМОЛОГА, РЕУМАТОЛОГА,
ХЕМАТОЛОГА, ПСИХИЈАТРА, ПСИХОЛОГА,
ФИЗИЈАТРА, ХИРУРГА, ОРТОПЕДА,
ОНКОХИРУРГА, ПРОФЕСОРА,
СПИНАЛНОГ ХИРУРГА

КУЋНЕ ПОСЕТЕ ЛЕКАРА СПЕЦИЈАЛИСТЕ

МАГНЕТНА РЕЗОНАНЦА
СКЕНЕР
УЛТРАЗВУК СА КОЛОР ДОПЛЕРОМ
РТГ ПО СЕГМЕНТУ
ДИГИТАЛНА МАМОГРАФИЈА
ОСТЕОДЕНЗИТОМЕТРИЈА (ДХА)
ЕНДОСКОПИЈЕ
АНГИОГРАФИЈА
УГРАДЊА СТЕНТА
УГРАДЊА ПЕЈСМЕЈКЕРА

МЕДИЦИНА РАДА - Издавање уверења

ПАКЕТ ПРЕГЛЕДА

КАРДИОЛОШКИ, НЕУРОЛОШКИ,
ОРЛ, ГАСТРОЕНТЕРОЛОШКИ,
УРОЛОШКИ, ЕНДОКРИНОЛОШКИ,
НЕФРОЛОШКИ, ГИНЕКОЛОШКИ,
ПУЛМОЛОШКИ, ДОПЛЕР I-II,
СИСТЕМАТСКИ ПРЕГЛЕД ЗА ДЕТЕ

УГОВОР СА РФЗО ЗА

- ЦЕНТАР ЗА КАТАРАКТЕ
- ЦЕНТАР ЗА ВАНТЕЛЕСНУ ОПЛОДЊУ

ЕУРОМЕДИК



www.euromedic.rs

Ново Ново Ново

ЦЕНТАР ЗА ДИЈАГНОСТИКУ И ОПЕРАТИВНО ЛЕЧЕЊЕ

ПРОШИРЕНИХ ВЕНА, ДОЈКЕ, КАТАРАКТЕ, КАМЕНА У БУБРЕГУ,
КАМЕНА У ЖУЧНОЈ КЕСИ, КУКА И КОЛЕНА, КИЧМЕ

НАЈВЕЋА ПРИВАТНА БОЛНИЦА

ЕУРОМЕДИК



ХИРУРГИЈА

ОФТАЛМОХИРУРГИЈА

АБДОМИНАЛНА
ХИРУРГИЈА

ГИНЕКОЛОШКА
ХИРУРГИЈА

ВАСКУЛАРНА
ХИРУРГИЈА

ОРЛ ХИРУРГИЈА

УРОЛОШКА
ХИРУРГИЈА

ГРУДНА ХИРУРГИЈА

УРОГЕНИТАЛНА
ХИРУРГИЈА

ОРТОПЕДСКА ХИРУРГИЈА

СПИНАЛНА ХИРУРГИЈА
(хирургија кичменог стуба)

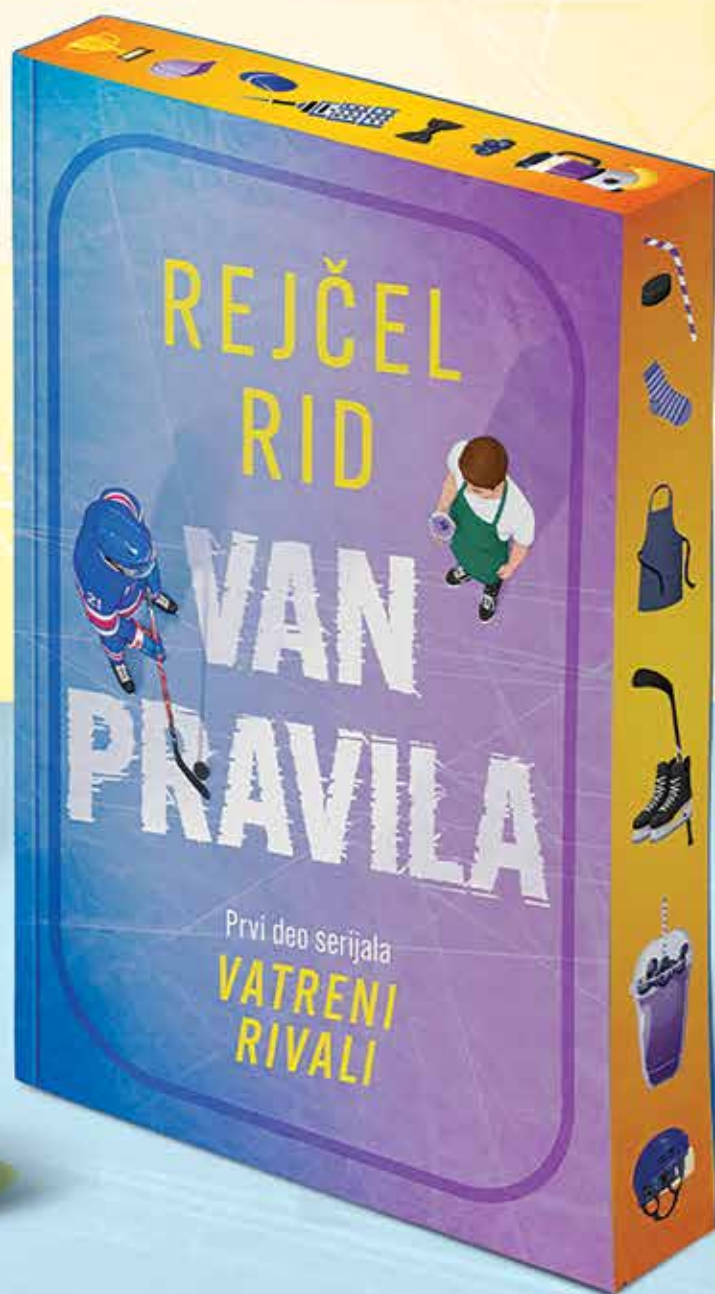
ОНКОХИРУРГИЈА
(дојка, штитна жлезда, кожа)

ПЛАСТИЧНА
РЕКОНСТРУКТИВНА И
ЕСТЕТСКА ХИРУРГИЈА

ЦЕНТАР ЗА МЕЛАНОМЕ

У служби вашег здравља.

GLOBALNI FENOMEN!



Knjiga koja je inspirisala hit
seriju **Vatreni rivali**.

Laguna

UŽIVO IZ PULE

STING

Muzički trijumvirat u antičkoj Areni

Piše Suzana Miličić



demo na Stinga u pulsku Arenu u avgustu“, bio je obećani zlatni letnji dan još od kraja februara kad su karte kupljene. Pik leta, Arena, more, pesme uz koje živimo ceo život.

Kad smo s proleća počele da slušamo plej-listu sa Stingove koncertne turneje „3.0“ – koja je pre godinu i po počela u Americi a ovog leta u Evropi – shvatile smo da – znamo sve. Svejedno da li su to pesme iz „Police“ faze ili njegove lično – one su nam „u ušima“. Takoreći, muzička podloga svačijeg života.

Sting u oktobru puni 75 godina. Svi- ra već 50. Do kraja godine čeka ga više od 20 koncerata, a pre Pule je imao petnaestak nastupa po Evropi. Dan ranije svirao je u gradu Bassano del Grappa u severnoj Italiji, tri dana posle u Limasolu na Kipru, pa onda u Rumuniji. Ogroman fizički i mentalni napor, organizacija i disciplina, u osmoj deceniji života.

A na sceni onaj isti Sting kog znate oduvek: snažan, jak glas, pevanje bez greške i bez pošte, vitko telo, nape- tih, vidljivih mišića, u pokretu. Mu- zičar, njegov instrument i glas, i to je sve. Nema potrebe za scenskim efekti- ma, pretencioznom video-produkcijom – ništa ti ne odvlači pažnju od muzike i muzičara.

Isto važi i za dvojicu muzičara sa ko- jima nastupa na ovoj turneji. Gitarista Dominik Miler, koji je zajedno sa Stin- gom komponovao hit „Shape of My He- art“, i bubnjar i perkusionista Kris Mas. To su sve višedecenijske karijere, ljudi koji u sebi spajaju više umetnosti i više epoha. No, njihov nastup je krajnje jed-



nostavan – izadu na scenu, bilo gde na svetu, iznesu svoje instrumente i svo- jim prstima i glasom na licu mesta stva- raj u umetnost. Trijumvirat samouvere- nih muzičara koji poštuju svoju publiku i svoju umetnost.

I publika ume da uzvрати. Od sedih glava do mladih ljudi, lokalci, turisti, iz iznajmljenih apartmana i sa jahti, svi vole Stinga u letnje predvečerje. Kilo- metarski redovi za ulaz u pulsku Arenu, vrućina i znoj, lepeze i gemiš ili pivo.

„A vi ste iz Beograda? Ajme, kako smo se proveli dobro u Beogradu prije 17 go- dina! Pa hrana, pa muzika...“

„A pa morate opet doći, to je bilo dav- no, imate toliko toga da vidite.“

Da je ovo strip, ovde bi bio oblačić iz- nad glave sagovornice iz Beograda, koja se pita – a šta bi mogli sad da vide u gra- du?

„Možda upadnete na neki protest!“ Nije im nezanimljiv predlog, inače se često pita „kako je tamo“, misleći na Sr- biju, na politiku, proteste. Česta smo tema i u hrvatskoj štampi, više Vučić, doduše, nego sama Srbija.

Posle Stinga, u Areni je svirao Nik Kejv, taman pred koncert na Kalemeg- danu. A onda sredinom septembra i Ha- ris Džinović. Gde je Haris, tu je i dernek, što vraća priču o tome da li se Arena previše komercijalizuje, zloupotreblja- va i uništava. To je dugogodišnja pole- mika u Hrvatskoj kojoj doprinosi i to što ovaj amfiteatar star 2000 godina nije na UNESCO listi svetske baštine. Čak dva puta je propadala kandidatura za tu li- stu. Profit ili kulturno nasleđe, večita dilema.

Dok kod Stinga nikakvih dilema nema. **N**

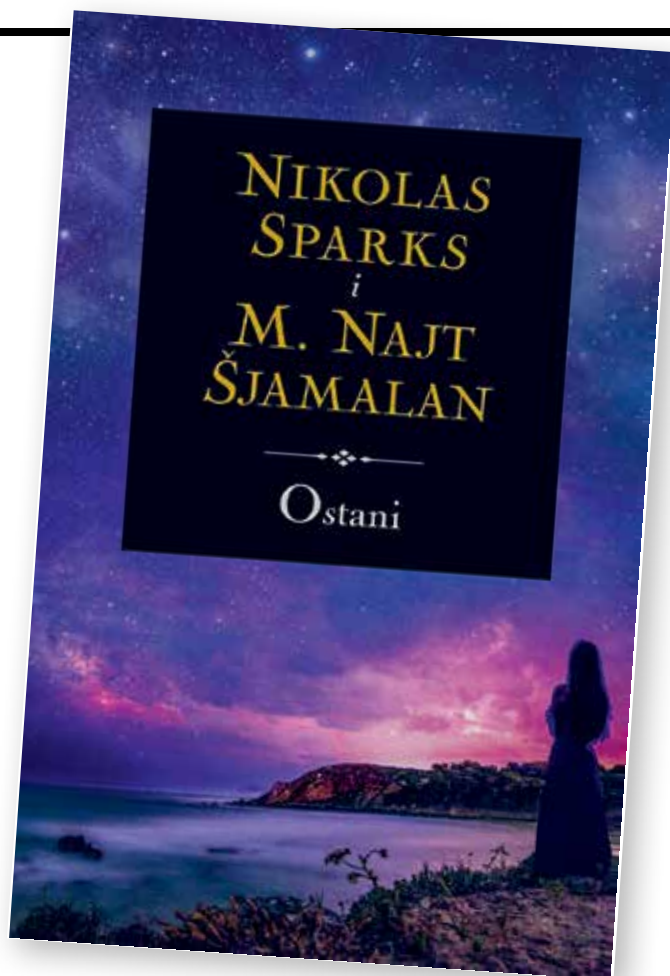
Ostani

SPOJ ROMANSE, NATPRIRODNOG I TRILERA, KOJI ĆE USKORO DOBITI I FILMSKU ADAPTACIJU

Specijalno za Nedeljnik piše književnik, filmski i književni kritičar Đorđe Bajić

Šta se zgodi kada se u jednoj ljubavnoj priči spoje prepoznatljiva sentimentalnost Nikolasa Sparksa i nemirna mašta M. Najta Šjamalana? Rezultat je roman „Ostani“, efektno izbalansiran spoj romanse, natprirodnog i trilera, koji će uskoro dobiti i filmsku adaptaciju. Dva autora trebalo je da sarađuju mnogo ranije, ali je Šjamalan morao da odbije da napiše filmsku adaptaciju „Beležnice“ jer je u to vreme već radio na „Šestom čulu“, ali su sada, konačno, udružili snage na „Ostani“. Sparks i Šjamalan nisu seli da pišu „u četiri ruke“, već su zajedno osmislili priču, a potom je Šjamalan je napisao scenario, dok je Sparks istu ideju pretočio u roman koji je sada pred nama.

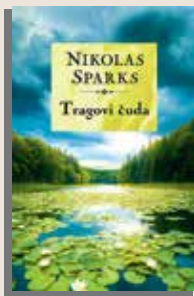
O čemu se radi u romanu „Ostani“? Glavni junak je njujorški arhitekta Tejt Donovan (u već snimljenoj filmskoj adaptaciji glumi ga Džejk Džilenhol), koji dolazi na Kejp Kod da projektuje letnjikovac za svog najboljeg prijatelja Oskara. A onda upoznaje lepu i zagonetnu Ren (u filmu je glumi Fibi Dinevor, poznata iz serije „Bridžerton“). Privlačnost je trenutna, ali idilična slika počinje da puca čim Tejt shvati da nešto tu nije kako treba... Ulaziti u detalje značilo bi kvariti čitalački užitak, a to ne želim, jer roman, kao što je i bilo očekivano, sadrži nekoliko vratolomnih šjamalanovskih preokreta. Dovoljno je reći da ono što u početku izgleda kao neobična ljubavna priča ubrzo prerasta u mnogo složeniju i mračniju misteriju.



SUMNJA

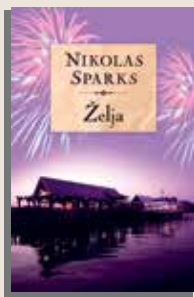
Glavni junak je njujorški arhitekta Tejt Donovan (u već snimljenoj filmskoj adaptaciji glumi ga Džejk Džilenhol), koji dolazi na Kejp Kod da projektuje letnjikovac za svog najboljeg prijatelja Oskara. A onda upoznaje lepu i zagonetnu Ren (u filmu je glumi Fibi Dinevor, poznata iz serije „Bridžerton“). Privlačnost je trenutna, ali idilična slika počinje da puca čim Tejt shvati da nešto tu nije kako treba

Nikolas Sparks u „Ostani“ svojoj poznatoj formuli dodaje nešto novo – atmosferu misterije i napetost trilera, uz natprirodne motive koji priči daju povremeno hororičan naboj. Upravo u tom spoju leži najveća draž romana: emocija ostaje u prvom planu, ali čitalac sve vreme ima osećaj da se iza onoga što vidi krije nešto drugo. Zbog toga bi „Ostani“ mogao da privuče i poklonike romansi i ljubitelje trilera/horora. Za ljubitelje Šjamalanovog senzibiliteta pak roman nudi onu vrstu nedoumice u kojoj – bar neko vreme – nismo sasvim sigurni šta se zapravo događa. A kada se tome doda Sparksova sposobnost da i najneobičniju priču zasnuje na emociji, dobija se roman koji možda jeste ljubavna priča, ali sasvim sigurno nije samo to. **N**



Tragovi čuda Nikolas Sparks

Tanera Hjuza odgajili su baka i deka, na kog se od detinjstva ugledao pa je tako i postao rendžer. Najsrećniji je kada se otisne u novu avanturu, bez imalo želje da se skradi. Na samrti baka će ga zavetovati da pronade mesto kojem pripada i saopštiće mu dugo čuvanu tajnu – ime oca kog nikad nije upoznao i gde da ga pronade. **N**



Želja Nikolas Sparks

Šesnaestogodišnja Megi Doz počela je da živi u selu Okra-koku na ostrvima Severne Karoline kod tetke koju je jedva poznavala. Bila je usamljena i nesrećna dok nije upoznala Brajsa Triketu, jednog od retkih tinejdžera u varošici. Vedar, iskren i tek primljen na Vest Point, Brajs će je upoznati sa fotografskom umetnošću, strašću koja će odrediti njen život. Pokloniće joj i savršeni poljubac, ali i još nešto, mnogo važnije od svega. **N**



Piše Hana Piščević

Za Mišku

Danas nam je umro pas. Žao mi je što nemam neke lepe vesti da podelim sada kada ceo svet gori. Naša mala, luda Miška nas je napustila. Otrovala se ili ju je neko otrovao u jednom od njenih beskrajskih pohoda. Uvek je odlazila i vraćala se, divljina je živela u njoj a ona je živela u potrazi za divljinom van nje. Tako nam je i ušla u život, kad je pre skoro četiri godine zajedno sa svojom sestrom istrčala Reski pred auto.

Želim da verujem da je i sad nekud odjurila, konačno slobodna. Da je niko više ne doziva da se vrati kući. I da u tom trku ima puna usta hrane jer ona je od onih pasa kojima će oči zauvek biti gladne.

Eni spava a Reska i ja isprepleteni u čvrstom zagrljaju pričamo o svemu što smo s Miškom doživeli i preživeli. Sve vreme plačemo, samo što ja pravim poplavu u sobi, onakvu u kakvoj se Alisa umalo udavila, dok se njegove suze uvek volšebno zadržavaju u čoškovima njegovih plavih očiju.

Kad konačno uspemo da razdvojimo splepljena tela, on odlazi da je sahrani, na mestu gde je bila najslobodnija. Pozivam Joju, moju sestru, životno-životinjsku sabornicu i saputnicu. Ona plače sa mnom kao što sam i ja plakala s njom za svim njenim četvoronošcima (sreća da su novi telefoni voodootporni). S Miške prelazi na Resku. Priča mi koliko ga voli i koliko je tužna što on u ovom trenutku kopa rupu u zemlji u koju spušta našeg psa. Sad i ja plačem zbog Reske koji je i našem petnaestogodišnjem Viniju držao glavu dok su ga veterinari uspavljivali pre samo tri meseca.

Reska, moja čovek, moja osoba. Ridadmo i ponavljamo koliko ga volimo. Jedva razgovetno počinjemo da nabrajamo, kako to sad već ritualno radimo, imena svih naših životinja koje smo volele i koje su volele nas – Zigi, Pufna, Henri, Rona,

Biko, Čufta, Vini, Noa, Miu, Miši, Miška. Pozamašno groblje najboljih prijatelja. Kakve smo mi srećnice što smo sa njima proživile ove naše male živote. I koliko bi nam život bio pustiji bez njih.

A nije bilo lako, nije bilo nimalo lako ni sa jednim od njih, osim možda s Vinijem. On je bio izuzetak, ali ostali... Pufna je ujedala nepoznate ljude. Čufta je ujedao i poznate i nepoznate i redovno se davao u beg, ponekad ga nije bilo i po nekoliko dana a uz to je svoje ukućane lišio sve obuće koju su ikada posedovali. Miu, naš ludi mačak, popeo bi se na najviše drvo u ulici i tamo bi čučao sve dok ga moj tata neznano kako naoružan maskom za ronjenje, baštenskim rukavicama i vatrogasnim merdevinama ne bi skinuo s poslednje grane. U šest ujutru bi nas svojim jezivo frekventnim mjaukanjem budio da mu damo da jede ili da ga pustimo napolje.

A Miška... Ta nam je pojela sav nameštaj, zidove, dokumenta, obavljala je nuždu gde joj se čefne i kao i daleki joj brat Čufta, bežala je kojekuda i vraćala se tek kad bi u potrazi za njom prevrnuili čitav kraj. Ali ako bih u ovaj tekst pokušala da uguram svu ljubav koju smo s njima delili, da nabrojim sva iskustva i sve što smo od njih naučili, morala bih da napišem roman, i to trilogiju. Proporcija je jasna kao dan. A danas mogu da se zakunem u sve na svetu da se ne bih ni upola ovako dobro snašla kao majka da nisam prvo i pre svega bila kučkarka.

„Svi psi idu u raj“, uzvikujem. „I mačke!“, dodaje Joja. Tim ritualnim pozdravom koji je i naziv crtanog filma koji smo kao deca volele, Joja i ja završavamo razgovor. Živele životinje i živeli svi oni ljudi koji budu baš ti koji se zaustave na ulici i spasu tog psa ili mačku koje niko drugi nije pogledao.

Možda se sad ponavljam, sigurno se ponavljam ali nije me briga, sve važno mora da se kaže stotinu puta. **N**

Od baroka do rejva

Beograd dobija novi festival umetničke muzike – Bup Bap (Beogradska umetnička platforma / Belgrade Artistic Platform), koji se od 29. septembra do 15. oktobra održava na različitim lokacijama u Beogradu. Od baroka i klasi-ke, preko savremenog muzičkog performansa i džeza, do završne rejv žurke, program festivala povezuje različite muzičke pravce i umetničke discipline.

„Naš festival pre svega okuplja mladu generaciju umetnika i otvara prostor za susrete različitih muzičkih pravaca, umetnosti, ideja i perspektiva. Posebnu vrednost festivala predstavljaju porudžbine novih dela, jer verujemo da festivali treba da doprinose istraživanju i stvaranju novog repertoara“, kaže Olja Jacobs, osnivačica Bup Bap festivala.

Festival otvara koncertni performans „Između svetova“, koji spaja muziku, teatar, ples i video-umetnost, 29. septembra u Dorćol placu. „Melodije prihvatanja“ su specijalna porudžbina fe-



stivala čija će svetska premijera upravo povodom svečanog otvaranja Bup Bapa. Da se moda baroka vraća na velika vrata, pokazaće nastup kontratenora Vojteha Pelke, umetnika koji oživljava re-

pertoar slavnog Farinelija – „Majkla Džeksona baroknog doba“.

Mlada zvezda kontrabasa Strahinja Mitrović, koji niže uspehe na međunarodnoj sceni, poneo je i titulu Ambasadora mladih Bup Bap festivala. Sa kolegama, postdiplomcima sa svih pet muzičkih akademija u Londonu, podeliće znanje i iskustvo sa polaznicima Škole za mlade talente iz Čuprije.

Specijalna atrakcija za džezeru je program „Skok“ u Zappa bazi posvećen velikom jubileju – 100 godina od rođenja Majlsa Dejvisa i Džona Koltrejna. Posebnu dimenziju festivala donose programi iz oblasti terapije zvukom poput „Zvučnih niti“, autorskog koncepta Irine Dečermić, kao i radionica sistemskih konstelacija dr Jelene Dordević.

Završnica festivala posvećena je psihijatriji rejva i pitanju zašto nam treba trans na koje odgovara psihijatar dr Aleksandra Damjanović. To je uvod u veliko finale odnosno rejv žurku za kraj festivala, 15. oktobra u Dorćol placu. **N**

NASTAVAK BESTSELERA
MILANA DAMJANCA

„Još ovo ti fali za sreću“

**JOŠ OVO TI FALI
ZA LJUBAV**



Obezbedi svoj primerak na nstore.rs

Ariana Grande

USPEŠNA GODINA ZVEZDE „WICKEDA“



GLOBALNA POP SUPERZVEZDA, TROSTRUKA DOBITNICA GRAMMY nagrade Ariana Grande, objavila je osmi studijski album „Petal“. Vodeći singl sa albuma, „Hate that I made you love me“, debitovao je na prvom mestu Billboard Hot 100, čime je postao njen deseti singl u karijeri koji je dospao na vrh te liste.

Ovog leta Ariana Grande vratila se na scenu u okviru svoje prve svetske turneje posle više od sedam godina, nazvane *The Eternal Sunshine Tour*. Nakon trijumfalnih, rasprodatih nastupa širom SAD, uključujući Los Angeles i Bruklin, turneja se završava poslednjim koncertima u Montrealu i u dvorani O2 Arena u Londonu.

Ariana Grande je glumica nominovana za nagrade *Academy Award*, *Emmy Award*, *Golden Globe*, *BAFTA*, *Critics Choice* i *SAG Award*, kao i muzičarka nagrađena priznanjem *Grammy Award*. Nedavno je tumačila lik Glinde u blokbuster filmskim adaptacijama „Wicked“ i „Wicked: For Good“. Takođe je ušla u istoriju kao prva glumica koja je dobila više nominacija za nagradu *Golden Globe* za tumačenje istog lika u različitim filmovima.

Objavila je osam uzastopnih albuma sa platinastim tiražem i ostvarila više od 125 milijardi strimova širom sveta, čime je učvrstila status jedne od najuticajnijih pop umetnica svoje generacije.

Tokom 2026. proširila je svoje filantropsko delovanje osnivanjem neprofitne organizacije *The Brighter Days Ahead Foundation*, posvećene pružanju podrške ugroženim zajednicama kroz inicijative usmerene na dostupnost podrške u oblasti mentalnog zdravlja, zastupanje prava LGBTQ+ zajednice, građanska i reproduktivna prava, pomoć u vanrednim situacijama i podršku lokalnim zajednicama. **N**

Cela Srbija u jednom (muzičkom) autobusu

Tekst o stanju u kulturi u Srbiji u ovom broju *Nedeljnika* počeo sam impresijom sa muzičkog festivala Sziget u Budimpešti koji je ove godine, kao i ranijih, okupio neke od najvećih svetskih zvezda.

Već sam u tom tekstu napisao da mi se steglo grlo kada sam gledajući tajmlajn gostovanja na ovom festivalu shvatio da je Srbija pratila trendovski mađarski festival a onda se poslednjih godina zauvek počelo hramati.

Nekoliko sati pre nego što ću otići na koncert Wolf Alice i Sombra u Budimpešti, seo sam na mađarski gulaš. Istetovirani kelner upitao me je odakle sam i kako uživam u gradu. Kada sam mu odgovorio da sam došao na festival, rekao je: „Išao sam stalno ranije na Sziget. Sećam se nastupa Dejvida Bouvija. Ali pogledam ovogodišnji program i, čoveče, ne znam nikoga.“

Završio je rečenicu pokazujući mi tetovažu Sleša iz Guns and Roses kojeg je gledao na Szigetu. Na njegovo pitanje da li znam ova imena na aktuelnom Szigetu, odgovorio sam potvrdno. I okej je to mišljenje mađarskog konobara. Muzički fanovi u nekom momentu zastanu, prestanu da prate scenu, deluje im da je sve ranije bilo mnogo bolje i onda dobiju opravdanje za svoje dobrovoljno isključenje iz toka. To nije tragično jer je personalno, ali jeste strašno kada osetiš da cela tvoja zemlja počinje da bude izuzeta iz muzičkog toka.

Sziget, kao i ostali evropski festivali, uvek je u apejtovanju i spreman za nova imena. Taj tajmlajn muzičkih zvezda tokom godina pokazuje koliko se pratila muzička produkcija, pa je to urađeno i u ovogodišnjem izdanju i privučena je uz starije, nova i mlada publika.

Kod nas, u Srbiji, jasno se vidi da mlada generacija većinom ne prati novu muziku, bar ne u onom broju koji bi obezbedio dovođenje stranih zvezda. Sada se i vidi koliko je propušteno sa tim zapuštanjem Exita koje je kulminiralo njegovim potpunim izostankom ove godine. Makar se tu vodilo računa o nekim većim novim imenima koja su svake godine po jedno-dvoje stizala do nas do pre koju godinu.

U uslovima kada nemaš takav festival, osetiš se kao rupa između Hrvatske (Inmusic), Mađarske (Sziget) i Bugarske (Feelgood). Skoro pa bez medija koji prate muzičke aktuelnosti, bez festivala koji su pandan ovim u komšiluku, odrastanje i formiranje mladih prepušteno je jezivoj ponudi. Sve ono što se bude dešavalo sa ukusom, afinitetima, kulturnim navikama nosiće uzrok u današnjoj pustoši.

Odlasci u Mađarsku na koncert Stonsa i drugih tokom devedesetih vratili su se sumorno i ovih dve hiljaditih. Nekad u sumornim pričama Srbija staje pod jednu šljivu, a ona muzička u jedan autobus. Za Sofiju, Budimpeštu... **N**





Nimrods

Gledali ste sigurno mnogo filmova o (mladim) autsajderima, ali ih niste uvek gledali očima nekoga ko je nekada imao baš takve snove

Bilo je malo do toga što nismo imali para – studen-tarija, šta ćeš – ali je bilo malo i do dostojanstva. Imali smo po dvadesetak godina, plus minus; to je ono doba kada misliš da je ceo svet tvoj, i ljutiš se što nije. Zato nismo stajali, makar ljudi koje ja znam, u redovima za vize, naš pasoš, na njemu je i dalje pisalo Jugoslavija, nije vredeo ništa, ali svejedno smo ga posedovali, kao da ćemo stvarno da putujemo.

Samo sam jednom dobio vizu, mada nisam morao lično da je dobavim, pa da pretrpim i to poniženje: otišao sam u neku turističku agenciju, odavno rahmetli, u Kosovskoj ulici, i uplatio aranžman za koncert u Budimpešti; aranžman je uključivao i dobijanje šare, i autobuski prevoz – od Sava centra i natrag do Sava centra, jasno – bez spavanja u Mađarskoj, i kartu za svirku, naravno.

BIO JE TO ZAKASNELI DUG DETINJSTVU, naklon onom klincu koji će pozne devedesete provesti uz raspali kasetofon što će vrteti „Kerplunk“ i „Insomniac“. Slušaću Green Day kasnije još nekoliko puta, jednom čak i u Beogradu, ali ništa neće prići – po emocijama, po značaju, po tome što smo i dalje imali 21 godinu – po svom drugarstvu uz „Longview“ u Pap Areni.

Bilo je to i prvo pravo putovanje u inostranstvo, ne računajući srednjoškolske ekskurzije, i još mogu da prizovem svaki detalj, čak i refren nekog mađarskog benda koji je bio predgrupa (dobro, refren je imao u sebi reč „kurva“, što nije odmoglo, no ipak) i to koji sam suvenir kupio na peštanskoj pijaci.

U tom busu sam imao samo jednog drugara, ostali su bili neki lokalni i manje lokalni pankeri, a neki od njih, za bezeknuću se tada, uopšte nisu toliko voleli Green Day.

Imali su drugačiju misiju: da probaju

da prodaju svoj bend tako što će se dopasti Biliju Džou.

Držim da ljudi koji ovo čitaju imaju dovoljno godina da znaju šta su to kasete i diskovi, a šta diskografske kuće, i da im naredna rečenica neće biti nerazumljiva. Ideja je bila – i radila je, kažu! – da se probijete do prvog reda, da u intermecu privučete pažnju nekog iz velikog benda, i da mu tutnete u ruke CD sa nasnimljenim demom. Na disku su bili ispisani i podaci, ime grupe, e-mail i MySpace adresa...

U POVRATKU, NJIH DVOJICA SU BILI zadovoljni: Majk je lično uzeo disk iz njihovih ruku, klimnuo glavom i obećao da će ga odslušati (Green Day su tada imali svoj mali kvazi-indie label). Pobeda!

Prilično sam siguran da niko od mojih saputnika nije uspeo da napravi karijeru u Kaliforniji ili makar Kaluđerici, ali nije nam to sada tema; tačno 21 godinu kasnije, duplo stariji, u bioskopu sam i gledam film („Nimrods“) koji je producirala grupa Green Day, i zaplet počinje tako što se dvojica klinaca guraju u prvi red ne bi li dali svoju demo-numeru ovom bendu, ne bi li ih ovi progurali ili makar pozvali na turneju.

Kakav flashback!

„Nimrods“ je komedija, pomalo božićna, u najiskonskijem smislu tog žanra – iskreno ćete se nasmejati makar pet-šest puta, i raznežiti taman još toliko, posebno ako ste voleli američki The Office, još posebnije ako ste nekada bili tinejdžeri – i, kao i svaki film i kao i svaki Božić, traži da verujete u čuda.

Recimo, u čudo da neko u leto 2026. ima 17 godina, a da i dalje voli pank-rok. I da se ume zaljubiti u devojkicu koja svira bas i nosi crni ajlajner. I da sluša Green Day, ili ih makar ceni toliko da ih smatra kartom za odlazak iz ljute provincije, zvala se ona Kansas ili Kneževac.

Čudo je da se i dalje snimaju filmovi, bili oni komedije, ili *road-movie*, ili *coming-of-age*, u kojima je muzika glavna, kojih ne bi bilo bez muzike, pa je još ta muzika pretežno iz devedesetih i ranijih dveiljaditih.

Čudo je i da nisam bio najstariji na jedinoj od dve projekcije u Beogradu, ali dobro sad...

„Nimrods“ je slatkast kao ušćerene pop-punk koji smo gledali na MTV-ju, i jednako nepretenciozan: trojica glavnih likova, Tomi (strastveni klinac koji je rano ostao bez oca), Fred (pametniji nego što se pravi da jeste) i Čed (nerd koji ima lovu i zgodnu kevu, naravno), nazvani Analog Dogs, misle da će biti dovoljno da za dva dana stignu u Los Angeles i da su ih Green Day stvarno zvali, pa onda upadaju u svakojake haose dok krađu, pozajmljuju i otuđuju imovine i pokretne.

USPUT, NARAVNO, POMALO ODRASTAJU I SHVATAJU da nije bitna kilometraža, nego je važno ono što nosiš u sebi, i kako to već ide kada ste mladi. Kao što publika – nije nikakav spojler – od početka zna da je njihov poduhvat osuđen na propast, ali će svejedno navijati za njih sve do raspevanog finala.

Gledali ste sigurno mnogo ovakvih filmova o (mladim) autsajderima, ali ih niste uvek gledali očima nekoga ko je nekada možda imao takve snove: da ne postoje vize u pasošima sa imenom zemlje koje više i nema, da možete da sednete u automobil i da se vozite dok god ne sipate pogrešno gorivo, da postoji šansa, i nada, da će član nekog velikog benda namignuti baš vama, uzeti baš vaš disk nasnimljen u najjeftinijem studiju na Bulevaru, i za nekoliko dana okrenuti rukom ispisani broj telefona na njegovom omotu:

„Mislili smo, ako nemate ništa u planu, da možda dođete iz Beograda da svirate kao predgrupa Green Day?“ **N**

SVETSKI BESTSELER

Knjiga koja je potresla planetu.
KONAČNO I U SRBIJI



Ispovest žene koja je promenila način na koji se govori o hrabrosti i preživljavanju, o tome šta znači živeti kada je najteže, sada stiže i pred čitaoce u našoj zemlji.



U PRODAJI
na Nedeljnik.rs

Naručite svoj primerak

INSTANT NEW YORK TIMES BESTSELER

Najbolja knjiga 2026. po izboru magazina The New Yorker.

Na vrhu liste najprodavanijih naslova u 22 zemlje sveta

NARUČITE I PROČITAJTE PRVI U SRBIJI

Danas biram!



MADE BY

